

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**İSMAİL HÂMİ DANIŞMEND, ESERLERİ
VE TARİHÇİLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Esmâ KOÇ ÇAVIŞ

Çorum 2019

İSMAİL HÂMİ DANIŞMEND, ESERLERİ VE TARİHÇİLİĞİ

Esmâ KOÇ ÇAVIŞ

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŐMANI

Dr. Öğr. Üyesi Nadir KARAKUŞ

Çorum 2019

KABUL VE ONAY

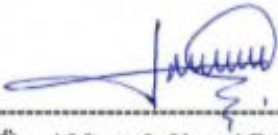
Esmâ KOÇ ÇAVIŞ tarafından hazırlanan *İsmail Hâmi Danişmend, Eserleri ve Tarihiçiliği* başlıklı bu çalışma, 05/04/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Nadir KARAKUŞ (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Necati BARIŞ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet EYKURAN

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (05/04/2019)

Esma KOÇ ÇAVUŞ

ÖZET

KOÇ ÇAVIŞ Esmâ. *İsmail Hâmi DANIŞMEND, Eserleri Ve Tarihçiliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Bu çalışmada Türk tarihine önemli katkılar sunan tarihçi İsmail Hâmi Danişmend'in hayatı, eserleri ve tarihçiliği konuları işlenmiştir. 1889 yılında Merzifon'da doğan İsmail Hâmi Bey, Türk tarihi ve kültürü üzerine oluşturduğu eserlerle birlikte şiirler yazmış, dil çalışmaları ve çeviriler yapmıştır. Eserlerinin büyük kısmını 1955 yılında “*vatana ihanet*” suçlaması ile yargılandığı Ankara İstiklal Mahkemesi'nden beraat ettikten sonra oluşturmuştur. Eserlerini oluştururken Ayasofya ve Nuru Osmaniye Kütüphanelerinde; Başbakanlık, Osmanlı ve Fetih Cemiyeti arşivlerinde araştırmalar yapmıştır. Eserleri akademik çalışmalar şeklinde olmayıp geleneksel tarihçiliğin özelliğini taşımakta, bu yönüyle de geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm'de: İsmail Hâmi Danişmend'in çocukluğu, gençliği, tahsil hayatı, çalışma hayatı, evlilikleri, şahsiyeti, siyasi hayatı ve vefatı çalışmalarına yer verilmiştir.

İkinci Bölüm'de: İsmail Hâmi Bey'in eserleri yayın tarihine göre verilip daha sonra eserlerinin tanıtımları yapılmıştır. Eserlerinden bağımsız olarak makale ve konferansları konularıyla birlikte tarih sırasına göre verilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de: İsmail Hâmi Bey'in tarihçiliğinden, eserlerinde işlediği konulardan yola çıkarak görüşlerinden ve oluşturduğu eserlerle Türk tarihine olan katkısından bahsedilmiştir.

Anahtar Kavramlar: İsmail Hâmi Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Milliyetçilik, Türklük, Türk Kültürü.

ABSTRACT

KOÇ ÇAVIŞ Esmâ. *İsmail Hâmi DANIŞMEND, Works and Historian Identity*, (Master Thesis), Çorum, 2019.

In This study, the life, Works and historian identity of the İsmail Hâmi Danişmend who has significant contributions on the Turkish history was discussed. İsmail Hâmi, who was born in 1889 in Merzifon, wrote poems, work on language and translations in addition to his Works on Turkish history and culture. Most of his Works were created in 1955 after he was acquitted of the Ankara Independence Court where he was charged with “treason”. While creating his Works, he made researches in the Hagia Sophia and Nuru Osmaniye Libraries, the archives of Prime Ministry, Ottoman and Conquest. His Works were not in the form of academic studies but have the characteristics of the traditional historiography. In this respect, it has reached a wide audience. The study consist of three parts.

In The First Chapter: His childhood, youth, educational background, working life, marriages, personality, ideological background, political life, and death are included.

In The Second Chapter: Before the Works of İsmail Hâmi were introduced, it was given in the order of publication date. In addition to his Works, his articles and conferences are presented in chronological order along with their topics.

In The Last Chapter: The historian identity of İsmail Hâmi and his contributions to Turkish history was discussed.

Keywords: İsmail Hâmi Danişmend, Annotated Chronology of Ottoman History, Nationalism, Turkishness, Turkish Culture.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
RESİMLER DİZİNİ	vii
KISALTMALAR	viii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HÂMİ DANİŞMEND'İN HAYATI

1.1. ÇOCUKLUĞU, GENÇLİĞİ, TAHSİL HAYATI	5
1.2. ÇALIŞMA HAYATI	7
1.3. EVLİLİKLERİ	9
1.4. ŞAHSİYETİ.....	10
1.5. MİNBER GAZETESİ'NDEKİ YAZARLIĞI.....	10
1.6. MEMLEKET GAZETESİ	11
1.7. SİVAS KONGRESİ.....	13
1.8. AMCASINDA GEÇİRDİĞİ GÜNLER	20
1.9. BARCELONA ŞEHBENDERLİĞİ	21
1.10. İSTİKLAL MAHKEMESİ'NCE YARGILANMASI	22
1.11. VEFATI	24

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HÂMİ DANİŞMEND'İN ESERLERİ

2.1. ESERLERİ	26
2.2. ESERLERİNİN TANITIMI	30
2.2.1. Kitapları	30
2.2.1.1. Türklerle Hint-Avrupalıların Menşe Birliği	30
2.2.1.2. Sümer – Türk Birliği	30
2.2.1.3. Destan ve Divan Edebiyatlarında İstanbul Sevgisi.....	30
2.2.1.4. Ali Suavi'nin Türkçülüğü.....	31
2.2.1.5. Garp Menba'larına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlakı	32

2.2.1.6. Türk Tarih Kurumuna Açık Mektup	32
2.2.1.7. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi.....	32
2.2.1.8. İstanbul Fethinin İnsani ve Medeni Kıymeti	33
2.2.1.9. Baltacının Prut Zaferi	34
2.2.1.10. Türkiyat Ve İslamiyet Külliyyatı.....	34
2.2.1.11. Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu?	34
2.2.1.12. İslam'ın Üstünlüğü	35
2.2.1.13. Garp Menba'larına Göre Garp Medeniyetinin Menba'ı Olan İslam Medeniyeti	36
2.2.1.14. Sadrazam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî Vesikalara Göre 31 Mart Vak'ası	36
2.2.1.15. İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi	37
2.2.1.16. Garp Menba'larına Göre Eski Türk Demokrasisi	37
2.2.1.17. Türklük Meselesi	37
2.2.1.18. Garp Menba'larına Göre Garp Âleminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı	38
2.2.1.19. Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi	38
2.2.1.20. Osmanlı Devlet Erkânı	39
2.2.1.21. Tarihi Hakikatler.....	39
2.2.2. Çevirileri.....	39
2.2.2.1. Seyyid	39
2.2.2.2. Nikomed	40
2.2.2.3. Cimri.....	40
2.2.2.4. Zarafet Budalaları	40
2.2.2.5. Büyük Söylememeli	40
2.2.2.6. Aşk ve Baht Oyunu	41
2.2.2.7. Sevil Berberi.....	41
2.2.2.8. Sinna.....	41
2.2.2.9. Siid.....	41
2.2.2.10. Hastalık Hastası	41
2.2.3. Şiirleri.....	42
2.2.3.1. Rabia Hâtun Şiirleri	42
2.2.4. Lügatler.....	42
2.2.4.1. Türkçe – Osmanlıca – Fransızca Sözlük	42

2.2.4.2. Fransızca – Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu.....	42
2.2.4.3. Osmanlıca – Türkçe – Fransızca Sözlük	42
2.2.4.4. Tarih ve Coğrafyaya Ait Değişik İsimler Lügati.....	43
2.2.4.5. Tarihi Meseleler ve Menkıbeler Lügati	43
2.2.5. Dil Bilgisi	43
2.2.5.1. Fransızca Kıyası ve Gayri Kıyası Fiiller	43
2.3. MAKALE VE KONFERANSLARI.....	43
2.3.1. Konferansları	43
2.3.2. Makaleleri.....	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İSMAİL HÂMİ DANIŞMEND’İN TARİHÇİLİĞİ VE GÖRÜŞLERİ	
3.1. İSMAİL HÂMİ DANIŞMEND’İN TARİHÇİLİĞİ	49
3.2. İSMAİL HÂMİ DANIŞMEND’İN GÖRÜŞLERİ.....	51
3.2.1. Garplılaşmanın Türk Irkının Manevi Değerleri Üzerindeki Etkileri.....	52
3.2.2. İslam Medeniyeti ’ne Bakış Açısı	53
3.2.3. İslam’ın Üstünlüğü Konusundaki Tespitleri	54
3.2.4. Türk Irkının Manevi ve Ahlâkî Değerlerine Bakışı	56
3.2.5. Türk Irkının Siyasi ve İslami Özellikleri Konusundaki Tespitleri	57
3.2.6. Milliyetçilik ve Türlük İle İlgili Bakış Açısı	58
3.2.7. Batılıların Türk Irkına Yaptığı İftiralarına Verdiği Cevaplar.....	59
3.2.8. İslâmiyet “Çöl Dini”, Kur’an-ı Kerim “Çöl Kanunu” İftirasına Yanıt	60
3.2.9. İslâm Âleminin Başına Arap Milleti Yerine Türk Milletinin Seçilmesi	64
3.2.10. Şehzade Katli Meselesi	67
3.2.11. “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi” İsimli Eserinin Yakılması	67
3.2.12. Sultan İbrahim’in Deliliği Meselesi.....	82
3.2.13. Sultan Abdülaziz’in Ölümündeki Sır İle İlgili Bakış Açısı	83
3.2.14. Sultan II. Abdülhamit Hakkında Yapılan İftiralara Cevabı	86
SONUÇ	89
KAYNAKÇA.....	91
EKLER	96
Ek-1:.....	96
Ek-2:.....	97
Ek-3:.....	98

Ek-4:	99
Ek-5:	100
Ek-6:	101
Ek-7:	102
Ek-8:	103

RESİMLER DİZİNİ

Resim	Sayfa
Resim 1.1: Sivas Kongresi'ne Katılan Kongre Delegeleri.....	16
Resim 1.2: Sivas Kongresi Tutanaklarının İlk Sayfası.....	17
Resim 3.1: 22 Temmuz 1955 Tarihli “Cumhuriyet” Gazetesinin “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi” İsimli Eserin yakıldığı Haber Veren Gazete Manşeti.....	71
Resim 3.2: 22 Temmuz 1955 Tarihli “Cumhuriyet” Gazetesinin “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi” İsimli Eserin yakıldığı Haber Veren Gazete Haberi	72
Resim 3.3: 23 Temmuz 1955 Tarihli “Cumhuriyet” Gazetesinin “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi” İsimli Eserin yakıldığı Haber Veren Gazete Manşeti	73
Resim 3.4: 23 Temmuz 1955 Tarihli “Cumhuriyet” Gazetesinin “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi” İsimli Eserin Yakıldığı Haber Veren Gazete Haberi.....	76
Resim 3.5: 23 Temmuz 1955 Tarihli “Milliyet” Gazetesinin “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi” İsimli Eserin yakıldığı Haber Veren Gazete Manşeti	77
Resim 3.6: “Forum” Dergisinin “Ateş Dansı Ve Osmanlı Tarihi Kronolojisi” Başlıklı Yazısı	79
Resim 3.7: “Forum” Dergisinin “Ateş Dansı Ve Osmanlı Tarihi Kronolojisi” Başlıklı Yazısının 7. Sayfadaki İlk Sütunu	80
Resim 3.8: “Forum” Dergisinin “Ateş Dansı Ve Osmanlı Tarihi Kronolojisi” Başlıklı Yazısının 8. Sayfadaki İkinci Sütunu.....	81

KISALTMALAR

Bk.	: Bakanız
C.	: Cilt numarası
Çev.	: Çeviren
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
d.	: Doğum Tarihi
Der	: Derleyen
Hz	: Hazreti
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
ö.	: Ölüm Tarihi
SAV	: Sallallahu aleyhi vesselam
Sy.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
yy.	: Yüz yıl

ÖN SÖZ

İsmail Hâmi Danişmend, bir imparatorluğun yıkılıp yerine yeni bir devletin kurulduğu sancılı bir dönemde yaşamıştır. Bu buhranlı zamanın içinden geçerken bazı değerlerin hayati önem taşıdığını öğrenmiş, milleti ayakta tutan bu değerlerin herkes tarafından bilinmesi gerektiğini düşünüp, akademik bir kaygı gözetmeksizin yalnızca Türk toplumunun faydası için çaba sarf etmiştir. Bu amaçla Türklerin siyasi, dini ve medeniyet tarihinde unutulmuş veya unutturulmaya çalışılan pek çok meselenin aydınlatılması için çeşitli yayın organlarında makaleler yazmış, konferanslar vermiş, kitaplar telif etmiştir. Araştırmalarını koyu bir milliyetçilikle yapmıştır. Türk tarihi, kültürü, dili ve etnografisi gibi meseleler hakkında geçmişten günümüze değişen gelişen her şeyi kaleme almaya çalışmış Türk milletini güçlü ve asil yapan özellikleri hatırlatmaya çalışmıştır. İslam dininin Türk milletine olan katkısından ve Türk milletinin İslam'a olan hizmetlerinden bahsederek muhafazakâr bir milliyetçi profili çizmiştir. Aldığı iyi eğitimle ve çok yönlü şahsiyetiyle kendisini yetiştirmiş bir fikir adamı olan Danişmend, ortaya koymuş olduğu eserleriyle dünya çapında büyük bir tarihçidir.

Çalışmamızda ilk olarak İsmail Hâmi Danişmend'in hayatını ele aldık. Daha sonra eserlerinin tanıtımını yapıp eserlerinden hareketle fikir hayatına yer verdik. Amacımız, eserlerinde işlediği fikirlerden hareketle görüşlerini ortaya koymak olmuştur. Danişmend'in "*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*" isimli eseri Osmanlı tarihiyle ilgili karanlıkta kalmış meseleleri gün ışığına çıkarması açısından en önemli temel kaynaklar arasında yer almıştır. Yine "*Türklerle Hint Avrupalıların Menşesi Birliği*" isimli eseri önemli çalışmalarındandır. Bu eserde başta hadis kitapları olmak üzere temel İslam kaynaklarında ve Arapça şiirlerde yer alan folklorik özellik taşıyan meseleleri derlemiş ve kendisinden sonra çalışma yapacaklara öncülük etmiştir. Eserlerini ateşli Türk milliyetçiliği çerçevesinde oluşturmuş; Türk ırkına atılan iftiralara, Türk kahramanlarına yapılan haksız yakıştırmalara ilmi yeterliliği ve geniş muhakeme gücüyle cevaplar vermiş, ecdadını ve Türk kahramanlarını fikri saldırılardan korumuştur. Bu noktada eserlerinde işlediği konuları derlediğimiz bu çalışmamızın, İsmail Hâmi Danişmend'in eserleri ve fikri hayatı üzerine araştırma yapanlara faydalı olacağı ümidini taşıyoruz.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; İsmail Hâmi Danişmend'in çocukluğu, gençliği, tahsil hayatı, çalışma hayatı, evlilikleri, şahsiyeti, siyasi hayatı ve vefatı ele alınmıştır. İkinci bölümde; eserlerinin tanıtımları yapılmış, makale ve konferansları konuları ile birlikte verilmiştir. Üçüncü bölümde ise; İsmail Hâmi Danişmend'in tarihçiliği ve telif ettiği eserlerden yola çıkarak düşünce dünyası ele alınmıştır.

Çalışmamızın konusunu belirleyen ve kısa süre de olsa danışmanlığından istifade ettiğim Sn. Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Karaman'a teşekkür ederim. Çalışmamda bana destek olan danışmanım Sn. Dr. Öğr. Üyesi Nadir Karakuş hocama en derin teşekkürlerimi sunarım. Lisans ve yüksek lisans eğitiminde birlikte olduğumuz sıra arkadaşım Hamiyet Çağlar'a teşvikleri ile motive olmamı sağladığı için teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam boyunca beni destekleyen aileme, eşim Cihat Çaviş'e, uslu durarak bana ne denli yardım ettiğini henüz bilemeyen 14 aylık kızım Ahsen Çaviş'e teşekkür ederim.

Esma KOÇ ÇAVIŞ

Nisan 2019

GİRİŞ

Çalışmamız, 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devlet'inin son demlerini yaşadığı sancılı bir dönemde dünyaya gelmiş olan İsmail Hâmi Danişmend'in hayatı, eserleri ve tarihçiliğini kapsamaktadır. Amacımız, İsmail Hâmi'nin hayat mücadelesinden ve kaleme aldığı eserlerinden yola çıkarak O'nun fikrî ve siyasî bakış açısını ortaya koymak, eserlerinde işlediği konuları derlemektir. Kendisinin eserleri dışında fikirlerini ortaya koyduğu çeşitli gazete ve dergi yazıları da bulunmaktadır. Ancak araştırmamızın sınırlarını aşacağı için bu yazıları çalışmamıza dâhil etmedik.

İsmail Hâmi'yi anlayabilmek için öncelikle O'nun yaşadığı dönemi ve hangi kültürden geldiğini bilmek gerektiği kanaatindeyiz. Bu sebeple çalışmamızda ilk olarak ailesinden başlayarak evliliklerine kadar hangi ortamlarda kimlerle bulunduğunu ve yaşadığı dönemin siyasi yapısını ele aldık. Daha sonra ise İsmail Hâmi'nin kimliğini, tahsilini, mesleğini anlatıp hemen akabinde asıl önemsedığımız mesele olan eserlerinde işlediği konuları ve fikri hayatını anlattık.

Konumuzun deneysel bir yönü olmayıp teorik bir yapıya sahip olması sebebiyle tezi oluştururken izlediğimiz yöntem; konu ile alakalı kaynakların araştırılıp incelenmesi şeklindedir. Önceliğimiz, konumuz gereği İsmail Hâmi Danişmend'in eserlerini okuyup değerlendirmek daha sonra ise kendisi hakkında çeşitli kaynaklarda bulunan bilgileri tespit edip incelemek olmuştur. Şimdiye kadar İsmail Hâmi Danişmend hakkında akademik çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmalar belirli bir dönemi kapsayan çalışmalardır. Erkan Cevizliler'in "*Sivas Kongresi Divan-ı Riyaset Kâtibi İsmail Hâmi Danişmend*" isimli yüksek lisans tezi, Mehmet Önder Duran'ın "*İsmail Hâmi Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1952)*" isimli yüksek lisans tezi, Fatma Çetin'in "*Bir Tarihçi Olarak İsmail Hâmi Danişmend'in Fikir Hayatı(1938-1950)*" isimli yüksek lisans tezi ve Hüseyin Suphi Erdem'in "*İsmail Hâmi Danişmed'de Medeniyet Tasavvuru ve Milliyet Problemi*" isimli makalesi ulaşabildiğimiz çalışmalar arasındadır. İsmail Hâmi'nin hayatını başından sonuna konu edinen bir çalışma olarak ise Abdurrahman Türkmen'in "*İsmail Hâmi Danişmend Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Mücadelesi ve Eleştirileri*" isimli eserine ulaştık. Faydalandığımız eserler arasında olan bu çalışmayı İsmail Hâmi'nin hayatına dair daha önce söylenmemiş söz ve belgeleri barındırması açısından önemli buluyoruz.

Ancak müellif eserinde çokça tekrara düşmüştür. Zaman zaman bir konuyu işlerken o konuyla ilgili olduğunu düşündüğü bazı diğer ayrıntıları da ekleyerek konu bütünlüğünü bozup netlikten uzaklaşmıştır. Saydığımız bu kaynaklardan faydalanmış olmamıza rağmen çalışmamızın temelini İsmail Hâmi Danişmend'in kendi yazdığı kitapları oluşturmuştur. İsmail Hâmi'nin özellikle siyasi hayatına etki eden olaylar hakkında Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Bursa Akkılıç Kütüphanesi ve internet üzerinden yayınlanmış makale ve kitaplardan faydalandık. Yine internet üzerinden İsmail Hâmi'nin yazılarının yayınlandığı dergi ve gazetelerin o günkü sayılarını sipariş yoluyla satın alarak veya geçmiş tarihli gazetelerden internet üyeliği ile istifade ettik. Ulaşmakta güçlük çektiğimiz meselelerde Abdurrahman Türkmen'in "*İsmail Hâmi Danişmend Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Mücadelesi ve Eleştirileri*" eserinden faydalandık.

Çalışmamızda İsmail Hâmi Danişmend'in en çok istifade ettiğimiz eserleri: "*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*", "*Garp Menba'larına Göre Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*", "*Garp Menba'larına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlakı*", "*Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu*", "*Türklük Meseleleri*" olmuştur. Çalışmamızın sonuna, metin içerisinde bahsi geçen mevzulara ait İsmail Hâmi'nin hayatından bazı kesitleri; resim olarak "EKLER" başlığı altına ekledik.

İsmail Hâmi 1889 yılında, daha sonra İngilizler tarafından işgal edilecek olan Merzifon'da dünyaya gelmiştir. Merzifon, Amasya'nın 939 kilometrekarelik küçük bir ilçesi olup zengin bir tarihe sahiptir. Milattan önce VIII. yüzyılda Hititlerin askeri ve ticari sınır karakolu olarak bilinen Merzifon yerleşim yeri olarak ise ilk kez milattan bir yıl önce Romalıların hâkimiyetinde tarih sahnesine çıkmıştır. Anadolu'nun pek çok şehri gibi stratejik öneme sahip olan Merzifon da bu özelliğinden dolayı tarih boyunca istilalara sahne olmuştur. IV. yüzyıldan sonra Malazgirt Muharebesi (1071) neticesinde Hunların yağmaladığı şehir Bizans'ın hâkimiyetinden çıkıp Danişmendliler'in hâkimiyetine girmiştir. Danişmend emîrlerinden İltegin Gazi'nin fethettiği şehir daha sonra İlhanlılar, Eretna, Kadı Burhanettin ve en sonunda Yıldırım Beyazıt'ın (1389-1403) fethiyle Osmanlı topraklarına katılmıştır.

İsmail Hâmi Danişmend'in soyu, Osmanlı Devleti'nden önce Merzifon'u bir dönem hâkimiyeti altında bulunduran Danişmendliler'e (1071-1178) dayanır. Koyu bir milliyetçi olan İsmail Hâmi'nin Türklük anlayışı atalarından kendisine kalmış bir mirastır. "*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*" eserinde kendisi, milliyetçilik fikrini abisi

Mehmet Sami Danişmend'den aldığını kaydetmiştir. Eserlerinin pek çoğunu milliyetçilik duygusuyla kaleme almıştır. Eserlerinde Batı hayranlığına karşı Türk milletinin manevi ve ahlaki değerlerini hatırlatıp Türk'ün üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Türk milletinin daha sonraları Batı'ya öğreteceği medeniyet olan Doğu medeniyetine ve Avrupa'da ilerlemiş olan tüm ilimlerin kaynağını teşkil eden bir dine sahip olduğunu eserlerinde büyük bir gururla anlatır. “*Batı Kaynaklarına Göre İslam Medeniyeti*” isimli eserinde Batı'ya özenen Türklerin geçmişlerinden bîhaber olduklarını ve özendikleri her şeyin aslında kendi medeniyetleri olduğunu ifade etmiştir. İsmail Hâmi, Batı hayranı olan gençlerin içine düştükleri aşağılık duygusuyla Türk milletinin ve bu milletin dini olan İslam'ın üstünlüğünü göremeyecek kadar cahil olduklarını düşünür. O'na göre Türk kültürü ile harmanlanan İslam medeniyeti, eşsiz sanat örnekleriyle; edebiyatıyla, mimarisıyla, tarihiyle ve daha nice değerleriyle üstünlüğünü kanıtlamış ve Avrupa'yı kendisine hayran bırakmış, batının bugünkü gelişmişliğine de öncülük etmiştir.

Türk milletinin üstünlüğünü her fırsatta dile getiren İsmail Hâmi, Batı kaynaklarında bile yüksek zekâya sahip bir millet olarak anıldığımızı, maddi ve manevi güzelliğe sahip bir millet olduğumuzu, üstün teşkilatçılık özellikleriyle dünyanın dört kıtasına hâkim olmuş yüksek şecaat ve cesaret sahibi bir millet olduğumuzu çok kuvvetli duygularla eserlerinde işlemiştir.

Eserlerinde ağırlıklı olarak Türklük üzerinde duran İsmail Hâmi'nin en önemli eseri “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” dir. Bu eserde İsmail Hâmi'nin siyaseten tartışmalı olan meseleler hakkında objektif bilgilerin yanında meseleler hakkındaki kendi görüşünü de görebiliriz. Şehzade katli, Sultan Abdülaziz'in ölümündeki gizem bu meselelerden yalnızca birkaçıdır.

Çalışmamızda İsmail Hâmi Danişmend'in yaşamını önemli ölçüde şekillendiren siyasi hayatına da yer verdik. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla (30 Ekim 1918) Anadolu'nun işgal edilmeye başlandığı o karanlık günlerin bunalımı ve I. Damat Ferit Paşa Hükümetince kendisine bir iş verilmeyişi O'nu siyaset sahnesine çıkmaya zorlamıştır. İçindeki vatan sevgisiyle bağımsızlık mücadelesi verenler arasında yerini alan İsmail Hâmi, ilk siyasi yazılarını 1918 yılında yayınlanan, milliyetçi bir düşünceye hâkim, milli mücadele yanlısı ve Mustafa Kemal'in tanıtılmasını hedefleyen “*Minber*” gazetesinde yazmıştır. Bu gazetenin 1919 yılında kapatılmasının hemen ardından kendi imkânları ile çıkardığı “*Memleket*” gazetesinde milli birliği hedefleyen, Anadolu'nun işgallerden kurtuluşunu temenni eden yazılarıyla Türk

milletinin milli bir Şuur kazanmasına katkı sağlamıştır. Aynı yılın ağustos ayında İstanbul Hükümetinin gazeteyi kapatıp İsmail Hâmi'yi yakalama kararı vermesi sonucu İstanbul'dan ayrılmış Sivas Kongresine katılmak üzere Sivas'a doğru gizlice yola koyulmuştur.

İsmail Hâmi, Sivas Kongresi esnasında savunduğu “*manda*” fikriyle tepkileri üzerine toplamıştır. Bağımsızlık için her türlü mücadelenin verilmesi gerektiğini savunan İsmail Hâmi'nin, Amerikan mandasının kabulünün lüzumunu kongre heyetine sunması memleketin düŐtüđu durumun çaresizliğini ortaya koyan bir göstergedir. O'na göre memleketin işgallere direnecek gücünün kalmayıŐı başka bir çareyi bırakmamıŐtır. Aslında kongre esnasında kendisinin de belirttiği üzere İsmail Hâmi, işgaller karşısında direnmeye ve milli bağımsızlık için kurulan Kuvay-ı Milliye'ye karşı değildir. O'na göre manda fikri, yok olup gitmemek için son çaredir. Manda fikri daha sonra İsmail Hâmi'yi TBMM karşısında saltanat yanlısı olarak bir Şüpheli haline getirmiştir. Bu sebeple “*vatana ihanet*” suçlaması ile Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Mahkemenin kendisini suçsuz bulması ile İstanbul'a yerleŐmiŐ bundan sonra yalnızca yazı hayatı ile meşgul olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HÂMİ DANIŞMEND'İN HAYATI

1.1. ÇOCUKLUĞU, GENÇLİĞİ, TAHSİL HAYATI

İsmail Hâmi Danişmend, Anadolu'da Danişmentliler Devleti'ni¹ (1071-1178) kuran Melik Danişmend'in² torunlarından³ 1889 yılında⁴ Merzifon'da dünyaya gelmiştir.⁵ Merzifon, Orta Karadeniz bölgesinde Amasya'ya bağlı küçük bir kasabadır. 1. Dünya Savaşı sonrası 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasının neticesinde 30 Mart 1919'da İngilizler tarafından işgal edilen bir kasabadır.⁶ Babası Cebel-i Garbî mutasarrıfı⁷ Emîr Mehmed Kâmil Bey'dir.⁸ Lübnan, Şam ve

¹ Danişmentliler: Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerindedir. Kurucusu Sultan Alparslan'ın emirlerinden Danişmend Gazi'dir. 1071-1178 yılları arasında Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Malatya ve civarlarında hüküm sürmüşlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesine önemli katkı sağlayan Danişmentliler Haçlılara karşı büyük mücadele vermişlerdir. 1178 yılında 2. Kılıç Arslan tarafından yıkılmışlardır. Bu konuda bk. Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930), 77, 169, 226; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944), 89-103; İsmail Hâmi Danişmend, *Türk Kahramanlarına Ermenilik İsnadı Münasebetiyle: Tarih Kurumuna Açık Mektup* (İstanbul: İnanç Yayınları, 1945), 26; Abdülkerim Özyayın, "Danişmendliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 474; İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Rıdvan Nafiz Edgüer, *Sivas Şehri* (Erzurum: y.e.y. 1928), 24.

² Danişmendlilerin kurucusudur. Danişmend Ahmed Gazi'nin tam ismi kaynaklarda; "Melik-i Muazzam Danişmend Ahmed Gazi b. Ali et-Türkmani'dir. İsmi Türkmen kökenli olduğunun kanıtıdır. Tarihiçi İbnu'l-Esir'e göre asıl adı Taylu (veya Taylı) olup okuma yazma bilmesinden ve bilgisi olmasından dolayı sonradan kendisine bilgili anlamında "Danişmend" denilmiştir. Bu konuda bk. Özyayın, "Danişmendliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, 474; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.), 2877; *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: Anadolu Yayıncılık, t.y.), 272-273.

³ Erkan Cevzililer, "Sivas Kongresi Divan-ı Riyaset Kâtibi İsmail Hâmi Danişmend", *Atatürk Dergisi* 5, sy. 3 (2003): 203.

⁴ Doğum tarihi hakkında farklı rivayetler bulunup bazı kaynaklarda 1880, bazı kaynaklarda 1887, bazı kaynaklarda 1892, bazı kaynaklarda 1899 olarak geçmektedir. Bu konuda bk. Abdurrahman Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Mücadelesi ve Eleştiriler*, (İstanbul: Kanes Yayınları, İstanbul, 2015), 396-397; *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, c. 6, 2876; Cevzililer, *Sivas Kongresi*, 203.

⁵ Cevdet Küçük, "Danişmend İsmail Hâmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 465; Tuncer Gülensoy, "İsmail Hâmi Danişmend", *Önasya Mecmuası* 2, sy. 21 (1967): 5.

⁶ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 17; Mehmet Öz, "Merzifon", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29 Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 243.

⁷ Mutasarrıf; sancak adı verilen teşekkülün başında bulunan memur hakkında unvan olarak kullanılan bir tabirdir. Bu konuda bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* II, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), "Mutasarrıf" md., 586.

⁸ Babasının ismi bazı kaynaklarda Mahmut Kamil Bey olarak geçmektedir. Bu konu hakkında bk. Cevzililer, *Sivas Kongresi*, 203.

Trablusgarp'ta görev yapmıştır. Annesi Çerkez asıllı olup⁹ ismi Melek Hanım'dır.¹⁰ Kaç kardeşinin olduğu bilinmemektedir.¹¹

İsmail Hâmi Bey, ilk ve orta öğrenimini babasının mutasarrıf olarak görev yaptığı¹² Lübnan, Şam ve Trablusgarp'ta özel öğretmenlerden ders alarak, lise öğrenimini ise imtihan ile son sınıfına girdiği Şam İdâdîsi'nde tamamlamıştır.¹³ Daha sonra İstanbul'da Mülkiye Mektebine¹⁴ kaydolup 1912 yılında Mülkiye Mektebi'nden iyi dereceyle mezun olmuştur.¹⁵

İsmail Hâmi'nin çocukluk yıllarında Osmanlı Devleti iç ve dış sorunlar yaşıyordu. Devletin başında otuz dördüncü Osmanlı padişahı olan Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) vardı. Bu dönemde ekonomi çökmüş; devletin gelirleri yalnızca dış borcun faizinin yarısını ödeyebilecek durumdaydı. Borçlara karşılık memleketin yer altı ve yer üstü kaynakları İngiliz, Alman ve Fransız şirket ve bankalarına bırakılmıştı. Dünyadaki genel ekonomik bunalımın da etkisiyle yerli üretim iyice kötüye gitmiş yatırımlar durmuştu. Ekonomik anlamda sıkıntılara göğüs germeye çalışan Osmanlı Devleti bir yandan da topraklarını dış güçlerden korumaya çalışıyordu. Ne var ki 1877-1878 yıllarında Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) gerçekleşmiş devlet savaş sonrası büyük kayıplar yaşamıştır. 1878 yılında yapılan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Kars, Ardahan, Batum'u Rusya'ya vermiş Sırbistan, Romanya ve Karadağ ise bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bazı Türk subaylarının zoruyla II. Meşrutiyetin ilanı (23 Temmuz 1908) Bosna-Hersek'in işgal edilmesine ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesine sebep olmuştur. Batılı büyük devletlerin her türlü yol ile Osmanlı Devletini sıkıştırdığı bu dönemde, Ermenilerin imtiyaz sahibi olmalarını istiyor, Ermenileri isyana teşvik ediyorlardı. Dış baskılar, iç isyanlar devleti iyice zora sokmuş Müslüman tebaadan Arnavut ve Araplar da Türklere yüz çevirmeye

⁹ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 203.

¹⁰ Küçük, "Danışmend İsmail Hâmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, 465.

¹¹ Türkmen, *İsmail Hâmi Danışmend*, 19.

¹² Abdurrahman Türkmen, İsmail Hâmi'nin babasının Lübnan, Şam ve Trablusgarp'ta sürgün olarak göreve yaptığını not etmiştir. Bu konuda bk. Türkmen, *İsmail Hâmi Danışmend*, 19.

¹³ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 203.

¹⁴ Mülkiye Mektebi ismindeki bu okul günümüzde Siyasal Bilimler Yüksek Okulu olarak adlandırılmaktadır.

¹⁵ Tahsin Demiray, "İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında", *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1 (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971), X.

başlamıştı. İsmail Hâmi, siyasi anlamda da 31 Mart Vakasının (13 Nisan 1909) yaşandığı karanlık bir dönemde çocukluğunu geçirmiştir.¹⁶

Daha sonraları milli mücadeleye şahit olacak olan İsmail Hâmi Danişmend, Mülkiye Mektebi'nden mezun olduktan hemen sonra Paris'e gitmiştir. 1912 yılında College de France'de öğrenim görmeye başlamıştır. Ancak Paris'teki öğrenimini yarıda keserek bilemediğimiz bir sebepten dolayı aynı yıl İstanbul'a geri dönmüş bundan sonra çalışma hayatına başlamıştır.¹⁷

1.2. ÇALIŞMA HAYATI

İsmail Hâmi Danişmend, Paris'ten döner dönmez ilk olarak Eylül 1912'de Hariciye Nezaretinde Tahrirat-ı Hariciye Kalem'inde üçüncü kâtip olarak çalışmaya başlamıştır.¹⁸ Ancak mizacı ve yetişme şekli bir memurdan daha çok bir ilim adamı ve yazar olmaya müsait olmasından dolayı bu görevinden ayrılmış öğretmenlik mesleğine geçmiştir.¹⁹ İlk olarak 1912 yılının Aralık ayında Maliye Yüksek Okulu'nda Yakın Çağ Öğretmenliği ile öğretmenlik hayatına başlamıştır. Yakın çağ öğretmenliğini sürdürürken bir yandan da Mahmut Esat Efendi²⁰ ile Abdurrahman Şeref Efendi'ye²¹

¹⁶ Bu konuda bk. Münir Aktepe, "Abdülhamid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 213-216.

¹⁷ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 20.

¹⁸ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 21.

¹⁹ Küçük, "Danişmend İsmail Hâmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, 465.

²⁰ Seydişehirli Mahmut Esat Efendi (1856/1917) diye de bilinen Mahmut Esat Efendi, dönemin ünlü hukuk âlimlerindedir. İlk tahsilini Seydişehir'de Ali Hoca Sıbyan Mektebinde tamamlamıştır. Daha sonra on üç yaşlarında İstanbul'a gelmiş ve Rüştüeyi burada tamamlamıştır. Fatih Medresesinde Elbasanlı Abdülkerim Efendi'den dersler almış aynı zamanda Menşe-i Muallimin-i Askeriye adında okulda ve idadilere öğretmen yetiştiren okulda riyaziye, fizik, kimya, tabiiye ve astronomi gibi ilimler tahsil etmiştir. İlk olarak Gülhane Rüştüye Mektebinde hocalık yaparak çalışma hayatına başlamıştır. On bir yıl İzmir Hukuk Mahkemesi Reisliğinde bulunmuştur. 1896 yılında Maliye Nezareti Hukuk Müşaviri olarak İstanbul'da görev almış bu dönem içinde de Mekteb-i Hukuk-i Şahane, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane ve İlahiyat Fakültesi'nde; mecelle, hukuk, hukuk tarihi, iktisat ve din dersleri okutmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Maliye Müsteşarlığı görevinde bulunmuştur. Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Reisliğine atanmış bu görevini yürütürken Konya'ya bağlı Isparta Sancağından milletvekili seçilerek Meclis-i Mebusun'a girmiştir. Memleketimizde ilk kadastroyu tatbik etmiş II. Abdülhamid döneminin en yüksek rütbesi olan Rumeli Kazaskerliği görevinde bulunmuştur. 28 Mart 1917 tarihinde milletvekili iken hayatını kaybetmiştir. Bu konuda bk. "Mahmut Esat Efendi". *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.), 7672.

²¹ Abdurrahman Şeref Efendi (1853/1925) : Son Osmanlı vak'anüvisi (tarih yazarı) olarak bilinir. Abdurrahman Şeref Efendi, İstanbul'un çeşitli okullarında tarih öğretmenliği, Mülkiye Mektebinde coğrafya öğretmenliği, Darü'l-fünun Edebiyat Fakültesinde edebiyat öğretmenliği yapmıştır. İkinci meşrutiyetin ilanından sonra Ayan Meclisi üyeliğinde bulunmuş; Maarif, Evkaf nazırlıkları ve Şuray-ı Devlet (Danıştay) başkanlığı yapmıştır. TBMM'nin ikinci döneminde milletvekili olarak seçilmiştir. Bu konuda bk. "Abdurrahman Şeref". *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, c. 1, (İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.), 24.

asistanlık yapmıştır.²² Maliye Yüksek Okulu'nda bir yıl görev yaptıktan sonra 14 Aralık 1913'te Darülfünun Edebiyat Fakültesinde Tarih'i-Edyan (Dinler Tarihi) Müderris Muavinliği'ne getirilmiştir. 14 Mart 1914'te ise kendisinin de mezun olduğu Mülkiye Mektebi'nde Siyasi ve Medeni Tarih Muallim Muavinliği'ne getirilmiştir.²³

Osmanlı Devleti'nin 11 Kasım 1914'te üçlü ittifak grubuna katılıp İtilaf Devletlerine resmen savaş ilan etmesinden sonra Bağdat'taki Türkler hakkında incelemeler yapma gereği hâsıl olmuştu. Bundan sonra İsmail Hâmi 30 Kasım 1914'te Ziya Gökalp'in (23 Mart 1876/25 Ekim 1924) teklifiyle Bağdat Hukuk Mektebi Müdürlüğü'nde Türkler hakkında incelemeler yapmak üzere görevlendirilmesi yapılmıştır.²⁴ I. Dünya Savaşı sonunda İngilizler'in 11 Mart 1917'de Bağdat'ı işgal etmesi üzerine İsmail Hâmi, Ekim 1918'de İstanbul'a geri dönmek zorunda kalmıştır. İstanbul'a döndükten sonra I. Damat Ferit hükümeti²⁵ tarafından kendisine herhangi bir resmi görev verilmemiştir.²⁶

Bağdat'taki görevi sonlanıp İstanbul'a dönen İsmail Hami, Rauf Orbay (1880-1964) tarafından Umur-ı Şarkiye Müdüriyetinde tercüme işleri ile meşgul olmak üzere görevlendirildi. Daha sonra yine dönemin Bahriye Nazırı olan Rauf Bey tarafından Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Vekâlet'ine getirildi. Bu görevini sürdürürken Minber Gazetesi'nde başyazarlık yaptı. İsmail Hâmi'nin Kalem-i Mahsus Müdüriyet Vekâleti görevi sadece 27 gün sürmüştür. Meclis-i Mebusan'ın fesh edilmesine tepki amaçlı Minber Gazetesinin kapatılmasıyla da Minber Gazetesi'ndeki görevi son bulmuştur.²⁷

Minber Gazetesi'nin kapatılmasından sonra 10 Şubat 1919'da kendi imkânlarıyla Memleket Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Milliyetçiliği teşvik eden ve Anadolu'nun işgallerden kurtuluşu için milletin sesi olan bu gazete İstanbul Hükümetince kapatıldıysa da, 14 Ağustos 1919 tarihine kadar gizlice basılmaya devam etmiştir.²⁸

²² Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 21.

²³ Demiray, "İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında", *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4.

²⁴ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 204.

²⁵ Damat Ferit Paşa Hükümeti ilk olarak 04 Mart 1919'da kurulmuştur. Damat Ferit'in Yunanlıların İzmir'i işgalini kolaylaştırıcı adımlar attığı için halkın tepkisine maruz kalmış ve 16 Mayıs'ta istifa etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra ikinci hükümet 19 Mayıs 1919'da kurulmuştur. Anadolu'daki gelişmelerden dolayı 20 Temmuz'da istifa etmiş 21 Temmuz'da üçüncü Hükümet kurulmuştur. Üçüncü Damat Ferit Hükümeti İngilizlerin isteğiyle 30 Eylül'de istifa etmiş 04 Nisan'da Dördüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulmuştur. Bu konuda bk. İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 5 (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971), 104-105.

²⁶ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 21.

²⁷ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 204.

²⁸ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 21-22.

Memleket Gazetesi'nin kapatılmasının ardından Anadolu'ya geçen İsmail Hami, 4 Eylül 1919 tarihinde toplanan Sivas Kongresi'ne İstanbul Delegatesi olarak katılmış daha sonra da kongrede divan kâtipliğine seçilmiştir.²⁹ İsmail Hâmi, divan kâtipliği görevinin yanı sıra Temsil Heyeti adına 14 Eylül 1919'da Sivas'ta İrade-i Milliye Gazetesini yayımlatmış; gazetenin birinci ve ikinci sayılarının başyazarlığını yapmıştır.³⁰

Sivas Kongresi sonrasında İstanbul'a dönen İsmail Hâmi İstanbul Hükümeti'ni Barselona'da şehbender³¹ olarak temsil etmiştir.³²

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra resmi vazifelerden ve politikadan uzaklaşan İsmail Hâmi Bey evine çekilip kendini tamamen tarih araştırmalarına vermiş, aynı zamanda çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazmıştır.³³

1.3. EVLİLİKLERİ

İsmail Hâmi Danişmend iki defa evlenmiştir. İlk eşi Nazan Danişmend'dir. Tarihimizde “Eğimli”, İngiltere'de tahsil yaptığı için “İngiliz” lakabıyla bilinen Mehmet Sait Paşa'nın (1830/1895) torunudur.³⁴ Nazan Hanım ile aralarında büyük sevgi ve hürmet vardı. İsmail Hâmi'nin O'na olan sevgisini “*Rabia Hatun*” isimdeki çok tartışılan şiir kitabını oluşturarak ortaya koymuştur. İsmail Hâmi Bey O'na tercüme yaptırıp neşir hayatına yetiştirmeye çalışıyordu.³⁵ Nazan Hanım şair, kültürlü bir hanımdır. 1939 yılında “*Türklük*” dergisinde yayınlanan tarihi makalelerinden kuvvetli bir tarihçi olduğu anlaşılmaktadır. Bir evlat sahibi olamamış

²⁹ Demiray, “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında”, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I, 4.

³⁰ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 24-25.

³¹ Şehbender: Ticaret Nezaretinin teşekkülünden evvel ticaret işlerine bakmak ve tüccarlar arasındaki ihtilafları halletmekle görevlendirilen memur demektir. II. Mahmud döneminde mahalli ticaret yabancı tüccarların eline geçmeye başladığında ticaret ehli Müslüman tüccarlar ve gayr'i-müslim tüccarlar olmak üzere iki grup olarak ayrıldı. Müslüman tüccarlara “hayriyye tüccarı”, gayr'i-müslim tüccara “Avrupa tüccarı” denildi. Hayriyye tüccarlarına bir takım ayrıcalıklar verilerek içlerinden birisi şehbender seçilirdi. Bu kişiler “şehbender” sıfatıyla yabancı devletlerde kendi devletlerinin menfaatini korumak üzere görevlendirilirdi. 1908 yılından sonra “şehbender” isminin yerine “konsolos” ismi kullanılmıştır. Bu konuda bk. Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimler ve Terimler Sözlüğü* III, 316.

³² Bu konu “Siyasi Hayat” başlığı altında ayrıntılarıyla işlenmiştir.

³³ Demiray, “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında”, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I, X.

³⁴ Nazan Danişmend, “Eğimli Sait Paşa Hatıratı Münasebetiyle: Abdulhamid'in 'Cemiyet-i Edebiyye'si”, *Türklük Dergisi* 1, sy. 5 (Ağustos, 1939), 398.

³⁵ Mehmet Önder Duran, “İsmail Hami Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1952)”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014), 29.

genç yaşta hayatını kaybetmiştir. İsmail Hâmi'nin ikinci eşi kendisi gibi bir tarihçi olan İclal Danişmend'dir.³⁶

1.4. ŞAHSİYETİ

İsmail Hâmi Danişmend, büyük bir Türk hayranı ve çok güçlü bir Türk milliyetçisidir. Türklüğe verdiği önem kaleme aldığı eserlerde de kendisini göstermiştir.³⁷ Toplumsal açıdan İsmail Hâmi, paylaşmayı seven misafirperver bir kişidir. Kendisi gibi misafirperver olan eşi İclal hanımla birlikte her cumartesi akşamı evlerine misafir davet eder misafirlerini nezih sofralarda ağırlar geç saatlere kadar ilim, tarih, şiir, sanat, edebiyattan söz ederlerdi.³⁸

İsmail Hâmi Danişmend Türk musikisi ve resme karşı da hayranlık duymuştur. Bu dallar da onun çok yönlü kişiliğinin önemli bir parçasıdır. Aynı zamanda İsmail Hâmi; Fransızca, Arapça ve Farsçayı çok iyi; Almanca, Latince ve Sümerceyi de okuyup anlayabilecek seviyede bilirdi. İsmail Hâmi bu çok yönlülüğüyle 1955 yılında Türkiye İlim ve Sanat Cemiyetinin de kurucularından olmuştur.³⁹

İsmail Hâmi Danişmend, tarihçiliği, fikir ve sanat zenginliği yanında iyi de bir şairdir. “*Hayâlî Çelebi*” mahlasıyla kaleme aldığı hiciv yazılarıyla birlikte “*Muhtî Çelebi*” mahlasıyla yazdığı divan şiirleri ve “*Rabia Hatun*” takma adıyla yazdığı dörtlükler mevcuttur. Bu şiirlerinde derin bir aşk duygusu ile Azeri şivesi dikkat çekmektedir.⁴⁰

1.5. MİNBER GAZETESİ'NDEKİ YAZARLIĞI

İsmail Hâmi'nin Minber Gazetesinde yazılar yazması basın yoluyla verdiği ilk bağımsızlık mücadelesidir. Minber gazetesi, milli mücadele yanlısı, Mustafa Kemal'in tanıtılmasına yönelik yayınlar yapan, Osmanlı hükümetinin düşürülüp yeni bir hükümetin kurulmasını konu edinen siyasi içerikli bir gazetedir.⁴¹ Mustafa Kemal ve

³⁶ Demiray, “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında”, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1, 7.

³⁷ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 106.

³⁸ Refi Cevdet Ulunay, “Takvimden Bir Yaprak – İsmail Hâmi Danişmend”, *Milliyet*, (14 Nisan 1967).
Erişim: 12 Mart 2018,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=takvimden%20bir%20yaprak%20%C4%B0smail%20hami%20dani%C5%9Fmend&isAdv=false>

³⁹ Cevzîliler, Sivas Kongresi, 216.

⁴⁰ Cevzîliler, Sivas Kongresi, 215.

⁴¹ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 23.

yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar (ö. 1943) tarafından yayımlanmaktadır.⁴² Gazetenin başında Fethi Bey vardır. İmtiyaz sahibi ve aynı zamanda sorumlu müdür ise Dr. Rasim Ferit Talay'dır. (Trablusgarp 1888 – İstanbul 1965). Mustafa Kemal ve Fethi Bey'in gazeteyi çıkarmaktaki amacı Osmanlı'nın çöküşünü hızlandıran İttihat ve Terakki Fırkasının yanlış iç ve dış politikasını eleştirip onları uyarmaktır.⁴³

1 Kasım 1918 Cuma günü İstanbul'da çıkmaya başlayan, büyük boy iki sayfadan oluşan siyasi, ilmi, edebi olarak günlük çıkan⁴⁴ Minber Gazetesi elli bir gün boyunca yayımlanabilmiştir. Başyazılardan sadece iki tanesinde; 36 ve 40 numaralı nüshalarda İsmail Hâmi'nin başyazarlığı mevcuttur.

Gazete, Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesine tepki olarak Ali Fethi Okyar'ın isteği doğrultusunda protesto mahiyetinde kapatılmış, gazetenin kapatılmasıyla İsmail Hâmi'nin bağımsızlık amaçlı yazıları kesintiye uğramıştır.⁴⁵

1.6. MEMLEKET GAZETESİ

Minber Gazetesi'nin kapatılmasından sonra boşta kalan İsmail Hâmi, memleketin içinde bulunduğu acı durumu dile getirecek herhangi bir yayın organı olmamasından duyduğu üzüntüyle Memleket Gazetesini çıkarmaya karar verdi.⁴⁶ Gazetenin yayınlandığı dönem Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Karadağ, Sırbistan Yunanistan ve Osmanlı arasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin uygulamaya konulduğu dönemdir. Yani İstanbul Hükümeti'nin memleket üzerinde artık söz sahibi olamayıp İtilaf Devletlerinin ipleri elinde tuttuğu, aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde milli bir harekâtın başladığı bir dönemdir. Memleketin içine düştüğü bu zorlu zaman diliminde İsmail Hâmi, tam bağımsızlığı savunan ve milliyetçiliği teşvik eden yazılarıyla mütarekenin karanlık günlerinde İstanbul'a bir ümit ışığı olacak bir gazete çıkarmaya karar vermiş ve 10 Şubat 1919'da Memleket Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Mesul Müdürlük ve Baş Yazarlığını bizzat kendisinin yaptığı Memleket Gazetesi'ni İstanbul'da günlük olarak

⁴² Küçük, "Danışmend İsmail Hâmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 465.

⁴³ Fethi Tevetoğlu, "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sy. 13 (1988): 185-186.

⁴⁴ Tevetoğlu, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 185.

⁴⁵ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 204.

⁴⁶ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 205.

yayınlamaya başladı.⁴⁷ Gazete, 15 Ağustos 1919 tarihine kadar 185 sayı yayımlanabilmiştir.⁴⁸

Anadolu'nun işgallerden kurtuluşu ve Türk milletinin bağımsızlığı uğrunda bir ümit ışığı mesabesinde olan Memleket Gazetesi işgalci devletlerin ve İstanbul hükümetinin dikkatini çekmiş ve hükümet tarafından gazetenin yayını derhal durdurulmuştur. Gazetenin son nüshası ancak gizli bir şekilde basılabilmıştır.⁴⁹ Milli bir beyanname niteliğindeki bu son nüsha gençler eliyle gizli bir şekilde dağıtılmıştır.⁵⁰ Mondros Mütarekesini eleştirir nitelikteki yazılarından dolayı İsmail Hâmi hakkında ise yakalama kararı alınmıştır. İstanbul Hükümeti'nin kendisi hakkında çıkardığı yakalama kararını öğrenen İsmail Hâmi yakalanmamak için İstanbul'dan ayrılmış önce memleketi olan Merzifon'a daha sonra ise kongreye katılmak üzere Sivas'a gitmiştir.⁵¹

İsmail Hâmi Danişmend, Memleket Gazetesi'ni yayınlama sebebinin 10 Şubat 1919 da çıkardığı ilk sayısında "Maksadımız" başlıklı yazıyla bildirmiştir. Yazısında, yaşadığı topraklarda yüzyıllardır egemen olan Türk halkının, vatan sahibi olma hakkının kendisinden alınamayacağını ve bu milletin bağımsızlığı kesinlikle hak ettiğini belirtmiştir.⁵² Milli menfaatlerin müdafaası için yayınlanan Memleket Gazetesi'nin içeriğinin en önemlileri: Tehcir davaları, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin mahkemeleri ve İzmir'in işgali olarak ifade edilebilir.⁵³

İsmail Hâmi yazılarında, Paris Barış Konferansı ile bu konferansa yönelik Ermeni, Rum ve diğer azınlık gruplarının yaptıkları mahkeme müracaatları ve bu grupların vatan topraklarından taleplerine sıkça yer vermiştir. Bu yazılarında, nüfus kayıtlarını resmi belgelerle sunmuş Ermeni ve Rumların toprak taleplerinin anlamsızlığını ortaya koymaya çalışmıştır.⁵⁴

İsmail Hâmi, gazete vasıtasıyla Ermeni ve Rumların taşkınlıklarıyla da mücadele etmiştir. Ermeniler tehciri sorgulamak üzere görev yapan idarecilere iftiralar atarak o dönem için tehciri soruşturmak üzere kurulan mahkemelerde yargılanmalarına

⁴⁷ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 205.

⁴⁸ Nejdî Bilgi, "Mütareke Döneminde İsmail Hâmi (Danişmend) Tarafından Yayınlanan Memleket Gazetesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. 8 (1993): 131.

⁴⁹ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 23-24.

⁵⁰ Demiray, "İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında", *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1, 4.

⁵¹ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 23-24.

⁵² Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 205.

⁵³ Bilgi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 139.

⁵⁴ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 205.

sebepler olmuşturlardır. İsmail Hâmi Ermeniler tarafından bu iftiralara maruz kalan kişilerin lehinde yazılar yazarak onların suçsuzluğunu ispat etmeye çalışmıştır.⁵⁵ Bu konuda ele aldığı “*Kurban Siyaseti*” başlıklı yazısında Türklerin uğradığı mezalimden bahsetmekle birlikte Ermenilerin yaptıklarının delillerle ispat olunmasına rağmen yine de Divan-ı Harbî Örfî’de yargılanmalarını eleştirmiştir.⁵⁶

İsmail Hâmi’nin Memleket Gazetesinde sıkça yer verdiği önemli konulardan bir tanesi de İzmir’in işgali meselesidir. Mondros Mütarekesi’nden sonra İtilaf Devletleri işgallere başlamıştı. İzmir’in Cemiyet-i Akvam tarafından Yunanlılara verilmesi haberlerinin yayıldığını üstelik bundan yetkililerin haberinin olmadığını dile getiren İsmail Hâmi, idarenin kayıtsızlığını eleştirerek halkı bu mühim meselede uarmaya çalışmıştır.⁵⁷ İşgalin gerçekleşmesinden sonra çıkarılan resmi tebliği gazetede yayınlayan İsmail Hâmi, işgali kınayarak İzmir’deki Türk nüfus yoğunluğunu gösterir belgeleri okuyucularıyla paylaşmış, yazıları vasıtasıyla Wilson ilkelerinin işgallere engel olamadığını izaha çalışarak halkı bilinçlendirip İzmir’e sahip çıkılması gerektiğini halka ilan etmiştir.⁵⁸

1.7. SİVAS KONGRESİ

İsmail Hâmi Danişmend, Kemalettin Sami Paşa⁵⁹ tarafından kendisine gönderilen bir vesika ile Sivas Kongresi’ne davet edilmiştir. Bu davetin üzerine İsmail Hâmi, İstanbul’dan Sivas’a gitmek üzere yola koyulmuş ancak Ankara’da bulunan İsmail Fâzıl Paşa⁶⁰ kendisine Sivas’a birlikte gitme teklifinde bulunmuştur. İsmail Hâmi de bu teklif üzerine önce Ankara’ya geçmiştir. Ankara’ya ulaşan İsmail Hâmi, Ali Fuat Paşa⁶¹ tarafından misafir edilmiştir. Ali Fuat Paşa’nın evinde misafir iken

⁵⁵ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 206

⁵⁶ İsmail Hâmi Danişmend, “Kurban Siyaseti”, *Memleket*, (9 Nisan 1919).

⁵⁷ Bilgi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 144.

⁵⁸ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 206-207.

⁵⁹ Kemalettin Sami Gökçen olarak ta bilinir. 1884’te Sinop’ta doğmuş 1934’te Berlin’de ölmüştür. Birinci Dünya Savaşı’nda çeşitli cephelerde savaşmış, Sakarya savaşı ve Büyük Taarruzdan sonra rütbesi generalliğe yükseltilmiştir (1922). Bu konu hakkında bk. “Kemalettin Sami Paşa”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, c.13 (İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.), 6606.

⁶⁰ İsmail Fazıl Paşa: Ali Fuat Paşa’nın babasıdır. 1856 Kandiye/Yunanistan’da doğmuş, 1921 Ankara’da ölmüştür. Sivas Kongresi’ne İstanbul temsilcisi olarak katılmıştır. Bu konu hakkında bk. İsmet Türkmen, *İsmail Fâzıl Paşa Askeri-Siyasî Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)* (Ankara: Osmanlı Matbaacılık, 2015), 9. 13-14.

⁶¹ Ali Fuat Cebesoy (1882/1968) : ilköğrenimini Erzincan, orta öğrenimini İstanbul Saint Joseph Lisesinde tamamlamıştır. Daha sonra Harp Okulunda Mustafa Kemal ile aynı sınıfta okumuştur. Beyrut’ta kıta hizmetinde bulunmuştur. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında yer almış Birinci Dünya Savaşı zamanında gerçekleşen Kanal Harekâtında üstün başarılar elde etmiştir. Milli Mücadele döneminde Doğu Anadolu

dönemin Ankara valisi İsmail Hâmi'yi tevkif etmek istemiş ancak Ali Fuat Paşa'nın kendisinin evden ayrıldığını ve nereye gittiğini bilmediğini söylemesi üzerine bu durumdan kurtulmuştur. Bu durum üzerine daha fazla Ankara'da kalamayacağını anlayan İsmail Hâmi, İsmail Fâzıl Paşa ile birlikte bilemediğimiz bir tarihte Sivas'a gitmek üzere yola koyulmuştur.⁶²

Sivas'a ulaşan İsmail Hâmi Danişmend, Mustafa Kemal Paşa tarafından toplanan Sivas Kongresi'ne (04-11 Eylül 1919) sekizinci İstanbul Delegesi olarak katılmıştır. Kongre süresince kongrede çeşitli görevlerde bulunan İsmail Hâmi, 04 Eylül 1919'da Başkanlık Divanı Kâtipliğine seçilmiştir. Kongre boyunca genel sekreterlik ve Kongre İstihbarat Şube Şefliği gibi görevlerde bulunmuştur. En önemlisi, burada memleketin içine düştüğü bu zor durumdan nasıl kurtulacağı yönündeki fikirlerini Heyet-i Umumiye'ye arz etme imkânı bulmuştur.

Kongre tam olarak toplanmadan önce İsmail Hâmi Danişmend ile birlikte Sivas'ta bulunanlar bir program ve ruzname hazırlamak üzere encümen halinde çalışmaya başladılar.⁶³ Bu hazırlık encümeninde İsmail Hâmi mandacılık fikri üzerinde duruyordu. İsmail Hâmi'nin milli bağımsızlık mücadelesi için toplanan bir kongrede manda görüşünü dillendiriyor olması kongrenin eğilimine ters düştüğü için dikkat çekmiş İsmail Hâmi'nin bu fikri tepki toplamıştır.⁶⁴ İsmail Hâmi, henüz İstanbul'da iken Sadrazam Ahmet İzzet Paşa (ö.1937) ile görüşmüş ve mandanın gerekliliğine iyiden yiye ikna olmuştur.⁶⁵ Manda fikriyle aldığı tepkilere rağmen İsmail Hâmi, Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde sadrazamlık yapan Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın kongrede belirtmek üzere kendisine bildirdiği Amerikan mandasını benimsemiş ve kongre boyunca manda savunucusu olmuştur. İstanbul'da bulunan bir Amerikan Tahkik Komisyonunun Sadrazam İzzet Paşa'ya bildirdiğine göre; Sivas Kongresi'nin talep etmesi halinde, Amerika Türkiye üzerinde bir mandayı

cephesinde 16. Kolorduda 5. Tümen'in komutanlığını yapmış, batı cephesinde Yunan kuvvetlerine karşı mücadele etmiştir. 10 Mayıs 1921'de Moskova Büyükelçiliği görevini bırakıp Ankara'ya dönmüş mecliste siyasi çalışmalara başlamıştır. Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığını yürütmüştür. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasına öncülük etmiştir. Bayındırlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı ve TBMM Başkanlığı yapmıştır. 1946 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasından istifa ederek Demokrat Partiye katılmıştır. Bu konu hakkında bk. "Cebesoy (Ali Fuat)", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, c. 5 (İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.), 2237-2238.

⁶² Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 207.

⁶³ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 208.

⁶⁴ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 25.

⁶⁵ İsmail Hâmi Danişmend Sivas Kongresi günlerinden daha önce yayınladığı Memleket Gazetesi'nde de manda konusuna sıkça yer vermiştir. Hatta mandanın istiklale zarar vermeyeceğini ve mandanın gerekliliğini defalarca yazılarında konu edinmiştir. Bu konu hakkında bk. Bilgi, *Memleket Gazetesi*, 151.

kabul edebilecek, şayet Türkiye bu teklifi kabul ederse savaştan daha az zararlar çıkabilecek.⁶⁶ Bu fikirden etkilenen İsmail Hâmi, kongre boyunca mandanın en şiddetli savunucularından olmuştur. O'nun İzzet Paşa'dan edindiği bilgiye göre mandanın kabul edilmesi halinde Amerika'nın yardımı ile işgaller kaldırılacak ve azınlık meselesinde tarafsızlık gözetilerek bir Ermeni devletinin kurulmasına mani olunacaktı. Amerika bütün bunların gerçekleştirilmesini sağlarken bir yandan da din işlerine müdahale etmeyecek ve dış siyasette temsil hakkına riayet edecekti. Amerika Tahkik Komisyonu'nun bu gibi şartları içeren teklifi esasen ilk olarak Erzurum Kongresi'nde İzzet Paşa aracılığı ile Rauf Bey'e iletilmişti. Ancak O, bu konunun Erzurum Kongresi'nin bölgesel bir kongre olması hasebiyle değerlendirilemeyeceğini söylemiş böylelikle manda konusu Sivas Kongresi'nde ruznameye dâhil edilmiştir. (Resim 1.2.)⁶⁷

04 Eylül 1919 tarihinde başlayan Sivas kongresinde İsmail Hâmi Danışmend çeşitli vazifeler almıştır. İlk olarak kongreye İstanbul delegesi olarak katılmış, daha sonra da oy birliği ile Divan-ı Riyaset Kâtipliğine seçilmiştir. Kongre devam ederken Genel Sekreterlik ve İstihbarat Şubesi Şefliği görevlerinde de bulunmuştur. Kongre esnasında kongrede görevli kâtiplerin müsvedde olarak tuttuğu kongre tutanaklarını bizzat kendisi el yazısı ile yeniden kaleme almıştır.⁶⁸

⁶⁶ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 208.

⁶⁷ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 208.

⁶⁸ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 209.

Resim.1.1: Sivas Kongresi'ne katılan Kongre delegelerinin bulunduğu 4-11 Eylül 1919 tarihine ait bir fotoğraf

سیواس قونفره سی

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ

Yer No. : _____

Das. No. : _____

Vusika No. : _____

A	
D	
F	

برنجی اجتماع عمومی

[۶ ایلول ۱۲۶۵ - پنجشنبه ، زواری ساعت ۷]
« مجلس ، صافه دکتور صفتیل ریاسته مقامی اشغال ایده مصطفی کله باتانک
بروج آتی نظم افتنا عیسله آیدیلدی : »

« نظم افتنا عن صورتی »

اسی عیدنی ظلم باش - افندی ، شیخی طبیعه ریاسته ، منجه سی موضوع جند اولامجه
بغ کز ریاسته بره رکون و یا هوزد بره ره هفته دوام ایتمه اوزره نهاد بر ایلمه
اولماسنی واعضا و یا تمثیل ایتمه ولایت و سلیمان و اسلمه نیل باسه هر فکری
اعتنا ایلمه هر دنی هجبا هر سینه اهواز ایلمه تکلیف ایده بیورم .

« رئیس باش - بولم دن ایجاب ایده بیور افندی ؟
فی ظل باش - بو صورتله ایزک ایچنه شمولیه قارینی هر هرلا هجبا کی خارج
تجارتساره مساواته رعایه ایتمکدن همه تأثیر ایتمه اولور .
« رئیس باش - بو تکلیف رأیه قویبوسم . »

« آکرتیله رو ایده یلیم . »
« رئیس باش - او حالده دیوان ریاسته انتدابانه باشلا یا بیلموز .
« بولمک اوزرینه دیوان ریاسته انتداباتی اولور مصطفی کله باش متفق
ریاسته ، بجر سامی بلک برنجی ریاسته ولایتنه ، رونق بک آیلیم ریاسته
مؤلفنه ، اسوکیل خاصه یان دیوان ریاسته کتاینه و هم شکره بلک کتایرون کتاینه »

F/65

Resim 1.2: Sivas Kongresi tutanaklarının birinci sayfası

Kongrenin ikinci oturumunda İsmail Hâmi, istiklale engel olmayacağına inandığı manda ile ilgili oluşturmuş olduğu muhtırayı Heyet-i Umumiye'ye okudu.⁶⁹ Muhtıra üç bölümden oluşuyordu. İlk bölümde hilafet ve saltanat konusunda Kongrenin ittihatçılar gibi olmadığından, kongrenin bu ikisine bağlılığından bahsediyordu. İkinci bölümde İsmail Hâmi Heyet-i Umumiye'ye asıl sunmak istediği konuyu işlemişti. Bu bölümde İsmail Hâmi mandanın gerekliliği ve kabulü ile mandanın memlekete getireceği faydalardan bahsetmişti. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise mandanın kabul edilmesi halinde mandater devlet olan Amerika'ya sunulacak olan şartlar yer alıyordu. Bunlar;

- Oluşturulacak bir komisyonun manda meselesini incelemesi,
- Mandater devletin yardımıyla işgal altındaki yerlerin boşaltılması,
- Adli ve mali istiklalin korunması,
- Mandanın süreli olarak kabul edilmesi,
- Azınlık meselesinin çözümünün nüfus mübadelesi olması,
- Milli hâkimiyetin ve milli kurumların mandater devletçe tanınması,
- Patrikhanelerin ait oldukları ülkelere nakledilmesi,
- Osmanlı Devleti'nin Birleşmiş Milletler üyeliğine kabulü için oluşturulması gereken şartlar gibi konulardan oluşuyordu.⁷⁰

İsmail Hâmi Danişmend, metni okuduktan sonra manda konusu tartışılmaya başlanmış ancak ortamda oluşan gerginlik sebebiyle İsmail Hâmi bu muhtırayı Hazırlık Encümeni'ndeki görevi sebebiyle hazırladığını söylemiştir. Ancak Vasıf Bey'in Amerikan mandasının özellikle iktisadi açıdan gereklilik olduğunu söylemesi üzerine İsmail Hâmi de manda konusundaki şahsi fikirlerini açıklıkla ifade etmiştir. Osmanlı Devleti için oluşturulan mandanın öne sürülen şartlar sebebiyle sömürülen devletlerden farklı ve ayrıcalıklı olacağını böylelikle mandanın kabulünün ülkenin istiklaline zarar vermeyeceğini söylemiştir.

İsmail Hâmi manda konusunu o kadar gerekli görmüştür ki bir gün Amerika Birleşik Devletleri emperyalist bir düşünce ile Osmanlı Devletini sömürüp ezmeye çalışsa bile mandanın özellikle iktisadi açıdan elzem olduğunu ifade etmiştir.⁷¹ Eğer manda konusu kabul görmezse milli mücadeleyi destekleyeceğini de söyleyen İsmail

⁶⁹ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 209.

⁷⁰ Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, (Giresun: İleri Basımevi, 1972), 88-89.

⁷¹ Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, 90-91.

Hâmi, Kuvayı-i Milliye'nin teşkil edilmesine de karşı çıkmamıştır.⁷² Mücadele kararından evvel tüm çarelere başvurmak gerektiğini düşünen İsmail Hami, bu konudaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Ben mukavemet ve Kuvayı Milliye teşkili aleyhinde değilim; Bunları menetmek istemiyorum; bir devlet zillet içinde öleceğine, kendisini müdafaa ederek şerefiyle ölmesi elbette müreccaktır; mukaddesatımız sonuna kadar müdafaaya hazır olalım; bu pek doğru... Ancak böyle bir son mücadele kararından evvel her çareye başvurmak, her tedbiri itihaz etmek de lazımdır, işte mandanın lehindeki müspet delil bunlardır. Bir de menfisini düşünelim; acaba manda kabul etmezsek ne yapacağız?

Sivas Kongresi'nde mandanın gerekliliğine duyduğu inanç ve bu düşünce çerçevesinde yaptığı bütün eylemler İsmail Hâmi Danişmend'in aşırı mandacı olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur.⁷³

Sivas Kongresi'nin son günü alınan bir karar ile İsmail Hâmi yeni bir görev daha üstlenmiştir. Mustafa Kemal Sivas Kongresi'nde Temsil Heyeti'nin aldığı kararları Türk milletine, İstanbul Hükümetine ve İtilaf Devletlerine anlatılması için bir gazete yayınlamak istiyordu. Bu düşünce doğrultusunda Mustafa Kemal'in emirle daha sonra “*Hâkimiyet-i Milliye*” ve “*Ulus*” isimlerini alacak olan⁷⁴ Sivas'ta “*İrade-i Milliye*”⁷⁵ isminde bir gazetenin yayınlanmasına karar verildi.⁷⁶ İsmail Hâmi gazetenin ilk sayılarında başyazarlık görevini üstlendi. Ancak başyazarlık yaptığı ilk günün ilk yazısında Mustafa Kemal Paşa'nın öfkelenmesine sebep oldu. Prensip kararı olarak gazetede imzalı yazı olmayacaktı. Buna rağmen İsmail Hâmi ilk yazısını⁷⁷ imzalı olarak yayınlamıştı.⁷⁸ Bununla birlikte İsmail Hâmi'nin Sivas'a geçmeden önce İstanbul'dayken çıkardığı Memleket Gazetesinin idari kısmını devrettiği Yusuf Mazhar Bey ile aralarında geçen para konulu anlaşmazlık da Mustafa Kemal Paşa'ya iletilince Mustafa Kemal ve Rauf Bey başta olmak üzere pek çok kişinin tepkisine yol açmıştır. Daha sonra Yusuf Mazhar Bey İsmail Hâmi'ye bir mektup yazarak kendisi hakkında yaptığı bu açıklamaları sarhoş ve ruhi bir bunalım geçiriyorken yaptığını itiraf etmiş yaptığının hata olduğunu ve pişmanlık duyduğunu yazmıştır. Yusuf

⁷² Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 210.

⁷³ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 211.

⁷⁴ Demiray, “İsmail Hâmi Danişmend Hakkında”, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1, 5.

⁷⁵ İrade-i Milliye gazetesini ilk kez 13 Eylül 1919'da basılmıştır. Başlangıçta haftalık olarak daha sonra ise günlük olarak yayınlanmıştır. İlk nüshada Sivas Kongresi'nin tutanakları ve bildirisi yer almıştır. 1922 yılının Mart ayında gazete kapatılmıştır. “İrade-i Milliye”, Büyük Larousse Ansiklopedisi, c. 11 (İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş. t.y.), 5746.

⁷⁶ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 211.

⁷⁷ İsmail Hâmi ilk yazısını Mustafa Kemal'in direktifleri doğrultusunda “Hareket-i Milliye'nin Esbabı” ismi ile kaleme almıştır.

⁷⁸ Cevzîliler, *Sivas Kongresi*, 212.

Mazhar Bey'in bu itirafının yazılı olduğu mektubu İsmail Hâmi Rauf Bey'e göstermiştir. Ancak Rauf Bey İsmail Hami'ye karşı tavrını değiştirmemiştir.⁷⁹

Bütün bunlardan sonra İsmail Hâmi, İstanbul'a dönmüş ve bir daha resmi görev almamıştır. Kongre sonrasında “*İrade-i Milliye*” gazetesinin ilk yazısında Atatürk'ün uyarısına rağmen başyazıyı imzalı olarak yayınlaması Atatürk ile aralarında gerginlik oluşmasına sebep olmuştu. Bu olayın neticesinde Atatürk'ün İsmail Hâmi hakkındaki olumsuz düşüncesinin O'nun politikadan uzaklaşmasına sebep olduğu kanaatindeyiz. Politikadan da çekilen İsmail Hâmi ömrünün kalan kısmını yazı yazarak geçirmiştir.

1.8. AMCASINDA GEÇİRDİĞİ GÜNLER

İsmail Hâmi Bey, Sivas Kongresi bittikten sonra amcasında kalmak üzere Merzifon'a geçmiştir. İsmail Hâmi'nin Sivas'ta olduğunu bilen amcası İstanbul'a geçmeden yanına uğraması için O'na bir davet mektubu yazmıştır. Bunun üzerine İsmail Hâmi Merzifon'da bulunan amcasının davetini kabul etmiştir. Çünkü henüz İstanbul'dayken çıkarmış olduğu Memleket Gazetesi'nin milli bir bildiri niteliğinde olan son nüshası sebebiyle İstanbul Hükümeti'nce tutuklanmak üzere aranılıyordu.⁸⁰ O yüzden İstanbul'a dönemezdi. Aynı zamanda Padişah Sivas Kongresi'ne katılanlar hakkında takibat başlatmıştı. Amcasının yanına geçmesinin bir diğer nedeni ise Bağdat'ın İngilizler'in eline geçmesinin akabinde İsmail Hâmi'nin Bağdat Hukuk Mektebi Müdürlüğü görevinden ayrılması ve sonrasında Damat Ferit Paşa'nın kendisine bir görev vermemesinden dolayı maddi sıkıntı içerisine girmesidir.⁸¹ Bütün bunlarla birlikte dinlenme ihtiyacı da hissedilen İsmail Hâmi amcasının davet mektubuna olumlu yanıt vermiştir.

İsmail Hâmi, Merzifon'da yaklaşık beş ay kalmıştır. Sivas Kongresi'ne katılmış olması ve bir gazeteci olması hasebiyle kendisine pek çok soru yöneltiliyordu. Belediye başkanının ricası üzerine mevcut durum hakkında halkı bilgilendirmiş Heyet-i Temsiliye'nin vereceği karara riayet edilmesi gerektiğini telkin etmiştir.⁸²

⁷⁹ Cevizler, *Sivas Kongresi*, 212.

⁸⁰ Bu sırada Damat Ferit Paşa Hükümeti Düşmüş yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti oluşturulmuştu. Ancak İngilizler hala İstanbul'da olduğu için yakalanma ihtimali vardı. İsmail Hâmi bu sebeple İstanbul'a dönememiştir. Bu konu hakkında bk. Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 212.

⁸¹ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 212.

⁸² Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 213.

İsmail Hâmi, Merzifon'dayken Amerikan Koleji'nde bir telgrafın olacağını ve bunun bir an önce tetkik edilmesi gerektiğini kaymakama bildirmiş kaymakam da burada gizlenen telgrafa İsmail Hâmi'nin dikkati sayesinde el koymuştur.⁸³ Bu olaydan sonra İsmail Hâmi İstanbul'a gitmiştir.

1.9. BARCELONA ŞEBENDERLİĞİ

İsmail Hâmi Bey henüz Merzifon'da iken abisi Sami Bey'den bir mektup aldı. Mektupta kız kardeşlerinin evine İngilizlerin baskın yaparak hane halkını darp ettiği ve bu olayın neticesinde yeğenlerinin ağır yaralı olduğunu bildirmişti. Bu sebeple kardeşi İsmail Hâmi'nin hemen İstanbul'a gelmesini istiyordu.

Sami Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup olduğu için evinin aranmayacağını düşünerek kardeşi İsmail Hâmi'nin kendi evine gelmesini istemişti. Ancak evinde bulunan bazı belgeler sebebiyle onun da evine baskınlar düzenlenmeye başlanmıştır. Bu sebeple İsmail Hâmi emniyetli olduğunu düşündüğü başka bir akrabasında kalmak zorunda kalmıştır.⁸⁴

İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u fiili olarak işgal ettiği bu günlerde (16 Mart 1920'den itibaren) İsmail Hâmi'nin yaşadığı sorunlara bir çözüm arayan abisi Sami Bey, artık kardeşi İsmail Hâmi'nin İstanbul'da kalamayacağını düşünüyordu. Hürriyet ve İtilaf Fırkasına olan yakınlığından istifade ederek kardeşi İsmail Hâmi'yi Barselona Şebenderliği'ne görevlendirilmesini yaptırdı. İsmail Hâmi önce itiraz etse de daha sonra Barselona Şebenderliği görevini kabul etmiştir. Böylelikle İstanbul Hükümeti'ni Barselona'da şebender olarak temsil etti.⁸⁵ Bu gelişmenin ardından Milli Hükümet tarafından cezaya çarptırılan İsmail Hâmi, Geyve'nin ele geçirilmesiyle Avrupa'ya gitmiştir. Almanya ve Fransa'da bulunduğu sıralarda tarih araştırmaları yapan İsmail Hâmi, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla yurda geri dönmüştür.⁸⁶

⁸³ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 213.

⁸⁴ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 213.

⁸⁵ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 213.

⁸⁶ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 213.

1.10. İSTİKLAL MAHKEMESİ'NCE YARGILANMASI

Mondros Mütarekesinden sonra işgallere açık hale gelen Anadolu'nun ulusal bir gaye etrafında toplanmasını sağlamak, ülkede iç güvenliği tesis etmek, asker kaçaklarının önüne geçerek merkezi otoriteyi güçlendirmek ve böylelikle düzenli orduyu kurmak gibi sebeplerden dolayı İstiklal Mahkemeleri açılmıştır.⁸⁷ Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyet gösteren İstiklal Mahkemeleri; Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı ve Diyarbakır'da kurulmuştur.⁸⁸

İstiklal Mahkemeleri arasında en önemli olan ve aralıksız şekilde çalışan mahkeme 1925 yılının mart ayında açılan Ankara İstiklal Mahkemesidir. İsmail Hâmi Bey de burada yargılanmıştır.⁸⁹

İsmail Hâmi Danişmend, Kurtuluş savaşı yıllarında milletin düştüğü aczden oldukça etkilenmiş, bu milletin şeref sahibi olduğunu ve zillet içerisinde yok olmaktansa bir devletin himayesi altında bile olsa varlığını devam ettirmesi gerektiğini savunmuştur. Bu fikrini o zamanın basın yayınında dillendiren İsmail Hâmi Bey, İstanbul delegesi olarak katıldığı Sivas Kongresi'nde de dile getirmiştir. Sivas Kongresi heyeti tarafından tepki toplayan bu fikir İsmail Hâmi'yi kendisini savunmak zorunda bırakmıştır. İsmail Hâmi şu sözlerle mandayı kabul etmek gerektiğini ifade etmiştir:

Ben mukavemet ve kuva-yı milliye teşkili aleyhinde değilim; bunları men etmek istemiyorum; bir devlet zillet içinde öleceğine, kendisini müdafaa ederek şerefiyle ölmesi elbette müreccahtır; mukaddesatımızı sonuna kadar müdafaaya hazır olalım; bu pek doğru... Ancak böyle bir son mücadele kararından evvel her çareye başvurmak, her tedbiri ittihaz etmek de lazımdır. İşte mandanın lehindeki müspet delâil bunlardır. Bir de menfisini düşünelim; acaba manda kabul etmezsek ne yapacağız?⁹⁰

İsmail Hâmi'nin kongre esnasında bildirdiği manda gerekliliğini içeren bu konuşması ve basın yoluyla mandanın gerekliliği hakkındaki düşünceleri onun Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı saltanat taraftarı olduğu fikrini uyandırmıştır. Bu sebeple hakkında pek çok soruşturma açılmış ve en nihayetinde Ankara İstiklal

⁸⁷ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975), 54.

⁸⁸ Cevdet Küçük, "İstiklal Mahkemeleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.23 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 1993), 363.

⁸⁹ Cevizliler, Sivas Kongresi, 214.

⁹⁰ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986), 69.

Mahkemesi'nde⁹¹ “*Vatana İhanet*” suçlaması ile yargılanmıştır. Vatana ihanet suçlaması ile hakkında açılan dava 18 Mayıs 1925 tarihinde başlamıştır. Bu davada kendisine saltanat yanlısı ve cumhuriyet aleyhtarı olduğu, Paris'te “*Mücadele*” isimli gazetede Türkiye Büyük Millet Meclisi aleyhinde yazılar yazdığı ve işgal altında bulunan memleketin kurtuluşuna ihtimal vermeyip karamsar bir düşünce içinde olduğu suçlamaları yöneltilmiştir. İsmail Hâmi bu suçlamaların asılsız olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyet aleyhinde olduğu yönündeki suçlamaya; Anadolu'nun işgal altında olduğu dönemlerde çıkartmış olduğu “*Memleket*” gazetesini örnek göstererek savunma yapmıştır. Bu gazetede, saltanata karşı olduğunu ve Vahdettin'in tekrar yurda dönmemesi gerektiğini yazdığını ifade etmiş böylelikle sarayla bir alakasının olmadığını ve bu suçlamanın asılsız olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. “*Mücadele*” isimli gazetede yazdığı saltanat yanlısı yazıları olduğu ve TBMM hakkında “*hezeyan*” ifadesini kullandığı iddiasına ise; kendisinin Sivas kongresi için gittiği Sivas'tan önce İstanbul'a oradan da güvenliği tehlikeye girdiği için Paris'e kaçmak zorunda kaldığını söylemiş ve İstanbul Hükümetinin kendisi hakkındaki yakalama kararını hatırlatmıştır. Aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin saçma ve gereksiz olduğunu ima eden “*hezeyan*” kelimesini kullanmadığını söyleyip kendisi hakkında sunulan tüm suçlamaları yalanlamıştır. Davaya bakan savcı Kel Ali (Afyonkarahisar 1878 – İstanbul 1949)⁹² Paris'te saltanat yanlılarının yurt dışındaki faaliyetlerine katılma sebebiyle İsmail Hâmi'yi suçlu bulmuştur. Ancak yurt dışından gelecek olan belgeler davanın gidişatını değiştirip sonucu belirleyecektir. Nitekim Paris ve Bükreş elçiliklerinden gelen belgeler neticesinde İsmail Hâmi aklanmış, kendisine dair yapılan suçlamaların asılsız olduğu gün yüzüne çıkmıştır. 09 Eylül 1925 tarihindeki duruşmada sunulan raporlar neticesinde İsmail Hâmi'nin suçsuzluğu kanıtlanmış ve beraat etmiştir.

Mahkemeden beraat eden İsmail Hâmi İstanbul'a dönmüş ve buraya yerleşmiştir. Damat Ferit Hükümeti'nce görevinden azledildiği için yeni bir göreve

⁹¹ Ankara İstiklal Mahkemesi özellikle TBMM ye karşı yapılan ayaklanmaların bastırılması, vatana ihanet edenlerin yargılanması, asker kaçaklarının önlenmesi amaçlı davalara bakıyordu. Bu konuda bk. Türkler Ansiklopedisi, “*İstiklal Mahkemeleri*” c. 16 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 93.

⁹² Asıl ismi Ali Çetinkaya'dır. Ankara İstiklal Mahkemesinde savcı olup mahkemenin reisidir. “*Vatana İhanet*” suçlaması ile yargılanan İsmail Hâmi'nin ifadesini alan savcıdır. Bu konuda bk. “*Çetinkaya Ali*”, Büyük Larousse Ansiklopedisi, c.5, (İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş. t.y.), 2659.

başlamayıp siyasetten uzak bir şekilde evinin bir köşesine çekilip kendisini dil ve tarih çalışmalarına vermiş, pek çok kültürel faaliyette bulunmuştur.⁹³

1.11. VEFATI

Türkçülük üzerine araştırmaları ve tarih incelemeleriyle ün yapmış olan İsmail Hâmi Danişmend, bir tarih lügati hazırlarken 68 yaşında hayatını kaybetmiştir.⁹⁴ İsmail Hâmi, rahatsızlanarak Şişli’de bir hastaneye kaldırılmıştır. Kaldırıldığı hastanede kendisine tam bir teşhis konulamamış hastalığı kalp yetmezliği ya da böbrek yetmezliği olarak nitelendirilmiştir. Yapılan tedaviler sonuç vermemiş 12 Nisan 1967 tarihinde çarşambayı perşembeye bağlayan gece saat 23.10’da hayata gözlerini yummuştur. Cenazesi, 15 Nisan 1967’de Şişli Camii’ne getirilmiş ve burada öğle namazına müteakip kılınan cenaze namazından sonra Zincirlikuyu Mezarlığı’na, merhum eşi Nazan Hanımın yanına defnedilmiştir.⁹⁵

İsmail Hâmi’nin vefatı bilim ve basın dünyasında büyük bir üzüntü ile karşılanmıştır. Bunlara örnek olarak bazı gazetelerde yayımlanan ve İsmail Hâmi’nin ardından yaşanan büyük acı ve üzüntüyü ortaya koyan yazılardan bazıları şunlardır: İsmail Hâmi’nin tarihçi olan eşi İclâl Danişmend “*Son Havadis*” gazetesi’nde “*Acı Bir Kayıp*” başlığı ile onun vefatıyla birlikte yaşadığı üzüntüyü kaleme almıştır.⁹⁶

Refi Cevdet Ulunay, 14 Nisan 1967’de Milliyet Gazetesi’nde “*Takvimden Bir Yaprak – İsmail Hâmi Danişmend*” başlıklı bir yazı kaleme almış ve bu yazısında İsmail Hâmi’nin vefatı ile yaşadığı üzüntüden ve Türk basın dünyasının acı kaybı niteliyesiyle onun vefatının yarattığı boşluktan söz etmiştir.⁹⁷

Türk kültürünün önemli isimlerinden olan Ahmet Kabaklı 15 Nisan 1967 yılında Tercüman gazetesinde “*Türk Kültürüne Ağıt*” başlıklı yazısı ile İsmail Hâmi’nin vefatıyla yetim kalan Türk kültüründen ve İsmail Hâmi’nin eserlerinin Türk kültürüne olan katkısından bahsetmiştir.⁹⁸

⁹³ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 33.

⁹⁴ Cevizler, *Sivas Kongresi*, 216.

⁹⁵ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 90.

⁹⁶ İclâl Danişmend, “Acı Bir Kayıp”, *Milliyet* (14 Nisan 1967), erişim 12 Mart 2018, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=iclal%20dani%C5%9Fmend&isAdv=false>

⁹⁷ Refi Cevdet Ulunay, “Takvimden Bir Yaprak – İsmail Hâmi Danişmend”, *Milliyet*, 14 Nisan 1967, erişim: 12 Mart 2018, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=takvimden%20bir%20yaprak%20%C4%B0sma%C5%9Fmend&isAdv=false>

⁹⁸ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 93.

İsmail Hâmi Danişmend'in vefatı ile ilgili olarak ünlü tarihçi Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in "*Ön Asya*" mecmuasında İsmail Hâmi Danişmend'in ölümü hakkında bir yazısı yayımlanmıştır. Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in "*Büyük İlim Ve Fikir Adamı İsmail Hâmi Danişmend'in Ölümü Ve Düşündürdükleri*" başlıklı yazısında İsmail Hâmi'nin vefatının büyük bir hüznle karşılandığından bahsetmiştir. O'nun Türk bilim ve kültür dünyasına olan katkılarının unutulmayacağından, İsmail Hâmi'nin şahsı adına herhangi bir çıkar peşinde koşmayıp milli mücadeleyi her şeyin üstünde tutan bir dava adamı olduğundan söz etmiştir. Köymen, yazısında özellikle İsmail Hâmi'nin milli şuuruna dikkat çekmiştir.⁹⁹

⁹⁹ Mehmet Altay Köymen, "Büyük İlim Ve Fikir Adamı İsmail Hâmi Danişmend'in Ölümü Ve Düşündürdükleri", *Ön Asya Mecmuası* 2, sy.21 (Mayıs 1967): 4-5.

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HÂMİ DANIŞMEND'İN ESERLERİ

2.1. ESERLERİ

İsmail Hâmi Danişmend çok yönlü bir tarihçi olup tarih araştırmalarının yanı sıra dil bilgisiyle ve şiirle de uğraşmıştır. Batı kaynaklı araştırmalar sonucunda pek çok eser telif etmiştir. Fransızca ve Arapça'ya çok kuvvetle vakıf olup araştırmalarında faydalanmak üzere okuyup anlayacak kadar da Almanca, Latince ve Sümerce biliyordu.¹⁰⁰ Bu yönüyle çok sayıda Fransızca eser çevirisi ile Fransız edebiyatını Türk okuyucu ile buluşturmuştur. Bunun yanı sıra sanata olan düşkünlüğü ile şiirler kaleme almıştır.

Hayatı boyunca 21 tarih, 11 Fransızcadan Türkçeye çeviri, 5 dil bilgisi, 1 de şiir olmak üzere toplam 38 tane eseri yayımlanmıştır. Transkripsiyonları yapılmış ancak basılmamış olarak bekleyen yüze yakın eseri de bulunmaktadır.¹⁰¹ İsmail hamî fikir dünyasını çok çeşitli yollarla zenginleştirmiş ve bu zenginliği eserleriyle ortaya koymuştur. Koyu milliyetçi olan İsmail Hâmi, milliyetçiliğin verdiği heyecanla pek çok makale yazmış konferanslar vermiştir. İlmî ve fikri meselelerin yanı sıra kültürel meselelere de o kadar eğilmiştir ki cumartesi akşamları Şişli'deki evinde önemli şahsiyetleri ağırlayıp tarih, edebiyat, şiir ve sanat konularında tartışmalar yapılmasına öncülük etmiştir.¹⁰²

Tanıtları daha sonraki başlık altında yapılacak olan eserlerinin basım tarihine göre sırası şu şekildedir:

1.1. Türklerle Hind Avrupalıların Menşe' Birliği (2 cilt)

1.Cilt: İstanbul, Devlet Basımevi; 1935, 374 sayfa.

2.Cilt: İstanbul, Devlet Basımevi, 1936, 255 sayfa.

1.2. Türkçe-Osmanlıca-Fransızca Sözlük

İstanbul, 1935, 262 sayfa.

1.3. Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu (2 cilt) (Reşat Nuri, Ali Sühâ, Nurullah Ataç ile birlikte)

¹⁰⁰ Demiray, "İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında", *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 1, XI.

¹⁰¹ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 107.

¹⁰² Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 216.

- 1.Cilt: İstanbul, Kanaat Kitabevi; 1935, 835 sayfa.
- 2.Cilt: İstanbul, Kanaat Kitabevi; 1935, 809-1600 sayfa.
- 3.Cilt: İstanbul, Kanaat Kitabevi; 1935, 1600-2192+10 sayfa.
- 1.4.** Sümer-Türk Dil Birliği (2 Cilt, Etüt Çalışması)
Türk Dil Kurumu, Akara, 1935-1940, 356 sayfa.
- 1.5.** Osmanlıca-Fransızca-Türkçe Sözlük
İstanbul; 1936, 528 sayfa.
- 1.6.** Fransızca Kıyâsı ve Gayr-ı Kıyâsî Fiiller (Ali Sühâ Delilbaş ile birlikte)
İstanbul, Kanaat Kitabevi; 1936, 276 sayfa.
- 1.7.** Tarih ve Coğrafyaya Ait Değişik İsimler Lügati
İstanbul, Kanaat Kitabevi; 1937, 286 sayfa.
- 1.8.** Seyyid (Corneille'den Fransızcadan Türkçe'ye tercüme)
İstanbul, Sühulet Kitabevi; 1938, 85 sayfa.
- 1.9.** Nikomed (Corneille'den Fransızcadan Türkçe'ye tercüme)
İstanbul, Sühulet Kitabevi; 1938, 88 sayfa.
- 1.10.** Cimri (Moliere'den Fransızcadan Türkçe'ye tercüme)
İstanbul, Sühulet Kitabevi; 1938, 94 sayfa.
- 1.11.** Zarafet Budalaları (Moliere'den Fransızcadan Türkçe'ye tercüme)
İstanbul, Sühulet Kitabevi; 1938, 70 sayfa.
- 1.12.** Büyük Söylememeli (Alfred de Musset'ten Fransızca'dan çeviri)
İstanbul, Sühulet Kitabevi; 1938, 80 sayfa.
- 1.13.** Aşk ve Baht Oyunu (Marivaux'ten Fransızcadan Türkçe'ye tercüme)
İstanbul, Sühulet Kitabevi; 1938, 103 sayfa.
- 1.14.** Sevil Berberi (Beaumarchais'ten Fransızcadan Türkçe'ye tercüme)
İstanbul, Sühulet Kitabevi; 1938, 124 sayfa.
- 1.15.** Sinna (Corneille'den Fransızcadan Türkçe'ye tercüme)
İstanbul, Sühulet Kitabevi; 1938, 80 sayfa.
- 1.16.** Siid (Fransızcadan Türkçe'ye tercüme)
(basım bilgisine ulaşılamadı)
- 1.17.** Hastalık Hastası (Moliere'den Fransızcadan Türkçe'ye tercüme)
İstanbul, Sühulet Kitabevi; 1940, 80 sayfa.
Ankara, Maarif Basımevi, 1943, 117 sayfa.
- 1.18.** Destan ve Dîvân Edebiyatında İstanbul Sevgisi

İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1941, 25 sayfa.

1.19. Ali Suâvî'nin Türkçülüğü

İstanbul, Vakıf Basımevi, 1942, 32 sayfa.

1.20. Garb Menba'larına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlakı

İstanbul, İstanbul Kitabevi, 1942, 2. Baskı, 222 sayfa.

İstanbul, İstanbul Kitabevi, 1961, sonraki baskı 200 sayfa.

1.21. Türk Tarih Kurumuna Açık Mektup (Türk kahramanlarına Ermenilik isnadı münasebetiyle)

İstanbul, İnanç Yayınları, Yeni Matbaa, 1945, 67 sayfa.

1.22. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi

I. Cilt: İstanbul Türkiye Yayınevi, 1947, dizgi 1971, 528 sayfa.

II. Cilt: : İstanbul Türkiye Yayınevi, 1948, dizgi 1971, 552 sayfa.

III. Cilt: : İstanbul Türkiye Yayınevi, 1950, dizgi 1972, 671 sayfa.

IV. Cilt: : İstanbul Türkiye Yayınevi, 1955, dizgi 1972, 705 Sayfa.

1.23. İstanbul Fethinin İnsânî ve Medenî Kıymeti

İstanbul, Halk Basımevi, 1953, 51 sayfa.

1.24. Baltacının Prut Zaferi (Konferans)

İstanbul, İstanbul Yayınevi Matbaası, 1955, 15 sayfa.

1.25. Türkiyât ve İslâmiyât Tetkikleri Külliyyâtı (3 Fasikül 96 sayfa)

I. Fasikül: İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası, 1956, 1-32. Sayfalar

II. Fasikül: İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası, 1956, 33-64. Sayfalar

III. Fasikül: İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası, 1956, 65-96. Sayfalar

1.26. Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur?

İstanbul, Okat Yayınları, 1959, 208 sayfa.

1.27. İslam'ın Üstünlüğü

İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası, 1959, 31 sayfa.

1.28. Râbia Hâtun Şiirleri

İstanbul, Bab-ı Âli Yayınevi, 1961, 43 sayfa.

1.29. Garb Menba'larına Göre Garb Medeniyeti'nin Menba'ı olan İslam Medeniyeti

1. Baskı, İstanbul, Bab-ı Âli Yayınevi, 1961, 9012 sayfa.

2. Baskı, 1971

3. Baskı, 1972

4. Baskı, 1974

5. Baskı, 1977
 6. Baskı, 1979
 7. Baskı, 1983
 8. Baskı, 1989
 9. Baskı, Yağmur Yayınları, Kasım, 1989
- 1.30.** Sadrazam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Husûsî Vesikalara Göre 31 Mart Vakası
İstanbul, İstanbul Kitabevi, 1961, 274+1 sayfa.
- 1.31.** İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi
İstanbul, Bab-ı Âli Yayınevi, 1962, 312+2 sayfa.
- 1.32.** Garb Menba'larına Göre Eski Türk Demokrasisi
İstanbul, Sucuoğlu Matbaası, 1964, 183+1 sayfa.
- 1.33.** Türklük Mes'eleleri
1. Baskı, İstanbul, Fatih Matbaası, 1966, 240 sayfa.
 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Kitabevi, Fatih Yayınevi Matbaası, 1983.
- 1.34.** Tarihi Mes'eleler ve Menkıbeler Lugati
İstanbul 1966, 376 sayfa.
- 1.35.** Garb Menba'larına Göre Garb Âleminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı
1. Baskı, İstanbul Kanaat Kitabevi, Şubat, 1967, 148 sayfa.
 2. Baskı, İstanbul, Hareket Yayınları, Aralık, 1973, 78 sayfa.
 3. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 1978, 83 sayfa.
- 1.36.** Fâtih'in Hayatı ve Fetih Takvimi
İstanbul, Fatih Yayınevi Matbaası, 1967, 254 sayfa.
- 1.37.** Tarih ve Efsaneye Göre Arablar'ın İstanbul Seferleri (Çeviri)
İstanbul, Fatih Yayınevi Matbaası, 1967, 112 sayfa (ulaşamadı)
- 1.38.** Osmanlı Devlet Erkânı
İstanbul, Türkiye Yayınevi, Yaylacılık Matbaası, 1971, 360 sayfa
- 1.39.** Tarihi Hakikatler
- I. Cilt: I. Baskı, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1979, 647 sayfa.
 - II. Cilt: II. Baskı, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1979, 581 sayfa.¹⁰³

¹⁰³ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1; Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 107-111.

2.2. ESERLERİNİN TANITIMI

2.2.1. Kitapları

2.2.1.1. Türklerle Hint-Avrupalıların Menşe Birliği

İki cilt halinde oluşturulmuş bir eserdir. İlk ciltte İsmail Hâmi, Türklerin Hint-Avrupa ırkına mensup olup olmadığını konu edinmiştir. Zerdüş inancının kitabı olan Zend-Avesta ve Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat gibi kutsal kitaplarda Türk ırkı hakkına söylenenleri ele almış Türklerin fiziki özellikler olarak Hind-Avrupa koluna bağlı olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Türk tipini araştırırken kutsal kitapların yanı sıra hadisler, tarihi kitaplar ve edebi kaynaklardan istifade etmiştir.

İkinci ciltte Güneş-Dil teorisinden yola çıkarak Türkçe ile Hint-Avrupa dillerini karşılaştırıp Türkçenin de bu dil grubuna ait olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

2.2.1.2. Sümer – Türk Birliği

“*Sümer – Türk Birliği*” isimli bu esere ulaşamadık ancak bu eser hakkında iki ciltten oluşan bir eser olduğu bilgisine rastladık. Toplam 951 sayfalık bu iki ciltlik eserin 1967 tarihinde İstanbul’da basıldığı ifade edilmekle birlikte Abdurrahman Türkmen’e göre bu bilgilerin gerçekte bir ilgisi yoktur. O; bu eserin 356 sayfalık hiçbir yerde basılmamış bir etüt çalışması olduğunu ifade etmiştir. Eserin içeriğini ise; Sümer medeniyetinin kökeni, Sümer medeniyetinin kurulduğu coğrafyanın tespiti, Sümer dilinin kökeni konularından oluştuğunu ifade etmiştir. Türkmen, aldığı notta Sümer dilinin Türk dili ile olan benzerliğinin anlaşılmasının önemine işaret ederek sözlerini tamamlamıştır.¹⁰⁴

2.2.1.3. Destan ve Divan Edebiyatlarında İstanbul Sevgisi

Bu eser, 12 Ekim 1940 tarihinde İsmail Hâmi Danişmend’in Beyoğlu Halkevi Salonunda vermiş olduğu konferans olup 1941 yılında kitap haline getirilmiştir.

İsmail Hâmi bu eserinde İstanbul’un destan ve divan edebiyatındaki yerinden bahsetmektedir. Divan edebiyatı bahsine geçmeden önce Asya ile Avrupa arasında

¹⁰⁴ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 122-125.

cereyan eden mücadeleden bahsedip doğuyu batıya çeken en önemli sebebin İstanbul olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber'in hadislerindeki teşvikle İstanbul muhasara edilmeye çalışılırken ortak noktaları İslam olan Arap ve Türk milletlerinin destanlarındaki kahramanların da ortak olduğu tespitinde bulunmuştur. Örneğin Türk Destanının en önemli kahramanı olan Battal Gazi'nin bir Türk mü yoksa İstanbul'u muhasara için gelen Emevi kahramanı mı olduğu konusunun net olmadığını belirtmiştir. Çünkü her iki milli destanda da aynı isim geçmekte ve bu isim farklı milletlere ait olarak zikredilmektedir. İsmail Hâmi, Emevi tarihine ait isimlerin birer Türk kahramanı olarak destanlarda yer alıyor olmasını din birliğinden ve müşterek gaye olarak İstanbul'un fethedilmek istenmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Daha sonra Divan Edebiyatında eserler vermiş önemli isimlerin divan şiirlerinden örnekler sunmuştur. Burada İstanbul'a olan hayranlığını dile getirir Fatih Sultan Mehmet'in de şiirlerine yer vermiştir.

Eserin sonunda Divan Edebiyatının anlaşılamadığından İstanbul'u anlatan Divan şiirlerinin üslup bakımından sokakta kullanılan dil olmadığı için halka yansımamasından şikâyet eden İsmail Hâmi, Divan Edebiyatının önemli şairlerinden olan Nedim'in İstanbul'un güzelliğini İstanbullulara öğretebilecek kadar açık, ince ve zarif bir şair olmasından bahseder ve minnetlerini sunar.

2.2.1.4. Ali Suavi'nin Türkçülüğü

Eser 1941 yılında “*Cumhuriyet*” gazetesinde 6 dizi şeklinde yayımlanan makalenin sonradan kitap haline getirilmiş halidir.¹⁰⁵ İsmail Hâmi eserin amacının Ali Suavi'nin Türkçülüğündeki derin mananın hatırlanıp anlaşılması için olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶

Eserde Ali Suavi'nin kişiliği, karakteri, fikir yapısı, siyasi eğilimleri anlatılmıştır. İsmail Hâmi, Ali Suavi hakkında olumlu ve olumsuz söylemlerin hepsini ele alıp bunların değerlendirmesini yapmıştır. O'nun hakkında Türkçe 'den başka hiç dil bilmediği söylenmiş, şahsiyeti hakkında birbiri ile çelişen pek çok sözler rivayet edilmiştir. İsmail Hâmi O'nun ihtilalci bir yapısının olduğundan söz ederken Türkçülüğünün anlaşılabilmesi için önce bu durumun anlaşılması gerektiğini söylemiştir. İsmail Hâmi özetle Ali Suavi'yi şu sözlerle tanımlar: “ ...*Teokrasi*

¹⁰⁵ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 131.

¹⁰⁶ Danişmend, *Ali Suavi'nin Türkçülüğü*, (y.y., y.e.y., 1942), 5.

devrinde laiklik, mutlakiyet devrinde cumhuriyet ve Osmanlılık devrinde Türklük ve Türkçülük rüyaları görmüş, bu rüyalarını tabire çalışmış ve nihayet yine bu rüyalar uğrunda şehit olmuştur."¹⁰⁷

2.2.1.5. Garp Menba'larına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlakı¹⁰⁸

Eserde Batı kaynakları esas alınarak XVI. yüzyılda ve XIX. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde yaşayan Türklerin üstün özellikleri anlatılmıştır. Eserin başından sonuna Türklerin düşmanı bile hayretler içinde bırakabilecek üstün ahlak, şecaat, fazilet ve cesaret sahibi bir millet olduğu örneklerle anlatılmıştır. İslam ile şereflenen Türklerin adli olaylara karışmadığı nadiren de olsa işlenen suçların ise Hristiyan veya Rum tebaaya ait olduğu belirtilmiştir.

Eserde, Tanzimat'tan itibaren pasif, uyuşuk, Batı taklitçisi bir millete dönüşen bu milletin özünü hatırlayarak herkesi hayran bırakan meziyetlerini tekrar edinmesi temennisi vurgulanmıştır.

2.2.1.6. Türk Tarih Kurumuna Açık Mektup

Eser İsmail Hâmi Danişmend'in, Türk kahramanlarına karşı Ermenilik isnadı sebebiyle Türk Tarih Kurumuna yazdığı bir mektup niteliğindedir. Türk kahramanlarına yalnızca Ermenilik değil; Rumluk, Mongolluk, Kürtlük Araplık, Acemlik, Sasanilik gibi milliyetler izafe edilmiş İsmail Hâmi de bu yakıştırmaların asılsız olduğunu ortaya koyar nitelikteki belgeleri sunmak suretiyle bu iddialara cevaplar vermiştir.

Bu eserde Mükrimin Halil Yımanç'ın "*Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*" isimli eserini eleştirmiş, Danişmendoğullarının kurucusunu Ermeni gibi göstermesine tepki gösterip deliller ışığında bu tezi çürütmüştür.

2.2.1.7. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi

Bu eser Osmanlı tarihi araştırmalarında kullanılabilecek başucu niteliğinde bir eserdir. Osmanlı Tarihi'nin karanlıkta kalmış meselelerini gün ışığına çıkarmıştır.

¹⁰⁷ Danişmend, *Ali Suavi'nin Türkçülüğü*, 5.

¹⁰⁸ Eser daha sonra "*Türkler*" ismi ile yeniden basılmıştır.

Türkiye Yayınevi tarafından 4 Cilt olarak yayımlanan eser, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'den itibaren son padişah Vahdettin'e kadarki olayları padişah sırasına göre kronolojik olarak anlatmaktadır. Siyasi olaylar tarihi sıraya göre verilmiştir. Eğer bir olay hakkında farklı tarihler tespit edilmişse bütün rivayetler tek tek kaydedilip konu hakkında tüm farklılıklar değerlendirilerek tarafsızlık ilkesi korunmuştur.

Eser "*İhtilaflı Seneler*" ile "*İhtilafsız Seneler*" olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. "*İhtilaflı Seneler*" başlığı altında Osman Gazi'nin itibari doğum tarihi olan 1258=656 senesinden İkinci Beyazıt'ın 1512=918 tarihindeki sükûta kadar geçen 254 senelik devir anlatılmış olup bu tarihler arasında ay ve gün itibari ile bilinmezliklerinin fazlaca olmasından dolayı bu isim verilmiştir. Bu tarihten sonraki kısım "*İhtilafsız Seneler*" olarak isimlendirilmiştir.

Her cildin sonuna, o cildin ihtiva ettiği dönemin şeyhülislamı, vezir-i azamları kaptan-ı deryaları, defterdarlar ve nişancıları-reisü-l kütüpları eklenip bu kişilerin tayin, azil, ölüm tarihleri, görev süreleri, milliyetleri ve şahsiyetleri de kaydedilmiştir.

Eserin ciltlerine göre ihtiva ettiği konular şu şekildedir:

I. cilt: Osman Gazi'den 8. Padişah II. Beyazıt dönemine kadar geçen olaylar kronolojik olarak anlatılmıştır.

II. cilt: Yavuz Sultan Selim döneminden II. Mustafa dönemine kadar geçen siyasi olaylar kronolojik olarak anlatılmıştır.

III. cilt: III. Murat döneminden II. Mustafa dönemine kadar geçen siyasi olaylar kronolojik olarak anlatılmıştır.

IV. cilt: III. Ahmet döneminden son padişah Vahdettin ve halifeliğin kaldırılışına kadar geçen siyasi olaylar kronolojik olarak anlatılmıştır.

2.2.1.8. İstanbul Fethinin İnsani ve Medeni Kıymeti

Eser, İstanbul'un fethinin öneminden ve İstanbul'un fethi ile hem dünya tarihinin hem de medeniyet tarihinin yaşadığı müspet sonuçlardan bahsediyor. İsmail Hâmi esere ilk olarak Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra vatanlarından kaçan Bizans âlimlerinin İtalyan Rönesans'ına önyak olduğu algısının yanlışlığı ile başlamaktadır. Rönesans'ın İstanbul'un fethinden çok daha evvel başladığını izah eden İsmail Hâmi

daha sonra fethin Türk ve İslam âlemlerini etkilediği yönleri ve hadisler ışığında bu fethin önemini anlatmıştır.

İstanbul'un fethinin tüm Ortodoks âlemine getirdiği vicdan hürriyetinden ve Ortodoksların bugünkü mevcudiyetini bu fethin borçlu olmasının önemi vurgulanmıştır.

İkinci bölümde İstanbul'un fethi ile en parlak dönemini yaşayan Osmanlı İmparatorluğunun bütün ihtişamına karşın hak ve eşitlikten ayrılmayan eşsiz bir adalet anlayışı ile hükmettiği örnekler ile açıklanmıştır.

2.2.1.9. Baltacının Prut Zaferi

Bu eser 15 Nisan 1955 tarihinde İsmail Hâmi Danişmend'in Eminönü öğrenci lokalinde Milliyetçiler Derneği adına vermiş olduğu konferanstır. Bu konferans daha sonra basılıp kitap haline getirilmiştir.

Prut Zaferi, III. Ahmet döneminde; 1709 tarihinde Ruslarla yaptığı savaş sonucu aldığı yenilgiyle Osmanlı Devleti'ne sığınan İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın Rus Çarı Petro tarafından vurulmak istemesiyle başlamıştır. Eserde, İsveç Kralını vurmak ve bir takım emeller elde etmek için Osmanlı sınırına saldıran Petro'yu etkisiz hale getiren "*Serdar-ı Ekrem*" sıfatı ile bilinen Baltacı Mehmet Paşa'nın Ruslarla yaptığı "*Prut Antlaşması*" neticesinde kendisine isnat edilen iki asılsız yakıştırma anlatılmaktadır.

2.2.1.10. Türkiyat Ve İslamiyet Külliyyatı

Eser, İslam hukukunun oluşumundan bahsetmektedir. Dört mezhebin konulara yaklaşımı bid'at merkezli olarak ele alınıp bu mezheplerden en serbest fıkıh sisteminin Hanefi mezhebine ait olduğu tespiti yapılmıştır. Eser Osmanlı hukukunun Avrupa hukukuna üstünlüğü konusu ile sonlandırılmıştır.¹⁰⁹

2.2.1.11. Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu?

İsmail Hâmi, bu eseri hazırlamakta olduğu "*İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi*" adlı eserinin girişi mahiyetinde, Türk ve Arap hâkimiyeti şeklinde iki devir olarak

¹⁰⁹ Ulaşamadığımız bu eser için bk. Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 138-139.

ayrılan İslam hâkimiyeti hakkında yanlış bilinen şeylerin izahı niteliğinde oluşturmuştur.¹¹⁰

İsmail Hâmi eserde Türklerin İslam'ı tercih ettiğini ve diğer milletler gibi kılıç zoruyla değil bizzat kendi istekleriyle üstelik daha önce mağlup ettikleri bir millet olan Arapların inandığı dini seçerek Müslüman olduklarını savunmuş ve Türker'in İslam'a olan yatkınlıklarından söz etmiştir. Bununla birlikte İsmail Hâmi, Kur'an'da Arapların yerine başka bir kavmin geçeceğini işaret eden ayetlerin var olduğunu savunur. Bu ayetlerin Abbasi halifesinin hilafet saltanatını Türklere teslim etmesiyle (1058) bu kutsi görevin başına Türklerin geçtiğini böylelikle Türk Hakanının tüm İslam âleminin başına geçmiş olduğunu ve tam dokuz asırdır İslam'ın başında Türklerin bulunduğunu Türklerin ilk Müslüman oluş sebepleriyle açıklamaya çalışmıştır.

İsmail Hâmi, bu eserinde ilk olarak İslam dininin hiçbir zaman tarafsız bir şekilde ele alınmadığını özellikle Batılı Hristiyan yazarların İslamiyet'e hakaret içeren yayınlar yaptığını bunu da Papa'nın teşvikiyle yaptığını söyler. Bununla birlikte Batılı yazarların İslam dinini Araplara ve Arabistan'a ait milli ve mahalli bir dinmiş gibi göstermelerini eleştirir. Ayrıca Arap ilim adamlarının bazılarının özellikle Hilafet konusunu millileştirmek istediklerine değinip hem Arap yazarların hem de Batılı yazarların tezlerini Kur'an-ı Kerim'den gösterdiği ayetlerle çürütür ve İslam'ın bütün insanlığa hitap eden âlemşumul bir din olduğunu kanıtlar.¹¹¹

İsmail Hâmi eserine Türkler ile Arapların tarih boyunca gerçekleşen münasebetlerini, Türklerin İslam'ı kabul etmeden önce de İslam dini ile olan kültür benzerliklerini, İslamiyet'in Oğuz Türklerinden Oğuz Türklerinin İslam'dan aldığı kuvveti, Arapların ayetlerle İslam dininin başından çekilip alınacağını anlatarak devam eder. Eser daha sonra "*Türklük ve Müslümanlık*" isminde basılmıştır.

2.2.1.12. İslam'ın Üstünlüğü

Eser, Amerika'ya eğitim için giden bir gencin annesinin Şükrü Pamırtan'a yardım talep etmek üzere gönderdiği endişe dolu sözlerin bulunduğu bir mektupla başlıyor. İsmail Hâmi bu mektubu kime ait olduğunu belirtmeden kitabında paylaşmış, eğitim için Amerika'ya giden gençlerin Hristiyanlaştırılmaya çalışılmasına dikkat

¹¹⁰ İsmail Hâmi Danişmend, *Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu* (Konya: Milli Ülkü Yayınevi, 1978), 6.

¹¹¹ Danişmend, *Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu*, 7-41.

çekmiştir. Eserin devamında ülkelerinden ayrılmış olan gençlerin şayet dinlerini unuturlarsa vatana olan bağlarını da unutabileceklerini hatırlatmıştır.

Eser, İslamiyet ile Hristiyanlık ve Yahudiliğin karşılaştırılması şeklinde devam etmektedir. İslamiyet'in her yönüyle bu iki dine üstün olduğu, Avrupa ve Amerika'nın mevcut bilim ve kültürlerini İslam'ın zenginliğinden elde ettiklerini 11 madde ile akıcı ve etkileyici bir üslupla izah edilmiştir.

Eserin devamında batılı bilim adamlarının Peygamberimiz Hz. Muhammed'e olan hayranlıkları örneklerle anlatılmıştır.

Eserin sonunda, Müslüman olan Prens Sarvak'ın İslamiyet'i kabulü gerekçeleriyle birlikte anlatılmış ve eser sonlandırılmıştır.

2.2.1.13. Garp Menba'larına Göre Garp Medeniyetinin Menba'ı Olan İslam Medeniyeti

İsmail Hâmi Danişmend, Türk milletinin dört kıtaya hâkim olan kurduğu medeniyet ile düşmanları bile kıskandıran bir millet olmaktan bahsederek esere başlamıştır. Türk milletinin asırlarca dünyaya hâkim olmasının altında yatan sebebin milli şuurdan kaynaklandığını bu şuurun tezahürlerinin de Güzel sanatlarda, edebiyatta, tarihte, mimaride en güzel örneklerini vermek suretiyle ortaya çıktığını ifade etmiştir. Eserde Türklerin Batı'ya hayran olmasından, manevi değerlerini yitiriyor olmasından bahseden İsmail Hâmi XIX. Yüzyılın başından itibaren bu üstün milletin aşağılık kompleksine kapılmasından bahsetmiştir. Oysa İslam medeniyetini tarihten çıkaracak olsan bugün batının ilimlerinden geriye hiçbir şey kalmaz diyerek Batı'daki üstün ilim ve fennin temellerinin üstün medeniyetimiz sayesinde atıldığını ifade etmiştir.

2.2.1.14. Sadrazam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre 31 Mart Vak'ası

Bu eser, 31 Mart Vak'ası konusunda belge niteliği taşıyan derli toplu önemli bir eserdir. Olaylar anlatılırken belgelerin orijinaleri ile açıklamalar yapılmıştır.

İsmail Hâmi olayın İttihat ve Terakki Cemiyeti elinden çıkarıldığını ancak Sultan Abdülhamid'e nispet edildiği gerçeğini dillendirmiş ancak bunun bir iftiradan ibaret olup gerçeğe ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Ayaklanmaya sebep olacak gizli planların belgeler ışığında ortaya konulması açısından da önemli bir eserdir.

2.2.1.15. İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi

“*İzahlı Osmanlı Tarih Kronolojisi*” eserinden sonra İslam, Türk ve dünya kronolojileri külliyyatını oluşturacağı bilgisini “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” eserinde veren İsmail Hâmi, yazmayı planladığı bu geniş külliyyatın İslam Tarihi kısmının yalnızca küçük bir bölümünü yayınlamıştır. 6 ciltten oluştuğunu söylediği bu eserin yalnızca birinci cildi yayımlanabilmiştir.¹¹² İsmail Hâmi, eseri oluştururken İslami kaynakların yanı sıra Batı kaynaklarından da istifade etmiştir. Cildin sonunda coğrafi ve tarihi cetveller vererek hangi olayın nerede ve ne zaman yaşandığının bilinmesini kolaylaştırmıştır. Yine cildin sonunda halifeler ve İslam devletleri hükümdarlarını tarihi sıraya göre vermiştir.

6 cilt halinde hazırlanıp sadece ilk cildi basılabilen bu eserde İsmail Hâmi, İslam tarihini iki devrede incelemiştir. İlk devre; Hulefa-i Raşidin devrinden (632) başlayıp Abbasi hilafetinin cismani hâkimiyetini Türklere devrettiği 1058 yılına kadar olup ikinci devre 1058’den 1924 yılına kadardır. Bu devirlerden ilkinde: Arap, ikincisine: Türk devri demiştir. Eserin yayımlanabilen bu ilk cildi ise giriş niteliğindedir. Burada Arap yarımadasının İslamiyet öncesi durumu, eski Arabistan medeniyetleri, Arap krallıkları ve cahiliye kültürü incelenmiştir.

2.2.1.16. Garp Menba’larına Göre Eski Türk Demokrasisi

İsmail Hâmi bu eserinde tıpkı “*Garp Menba’larına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlaki*” eserinde olduğu gibi bu eserde de Türk milletinin üstün meziyetlerinden bahsetmiştir. Şan ve şeref sahibi bir millet olan Türk milletinin Batı’ya hayranlık duymaya başlamasıyla birlikte aşağılık duygusuna kapıldığını ancak bu durumdan kurtulmak gerektiğini ifade etmiştir.

2.2.1.17. Türklük Meselesi

Koyu bir milliyetçi olan İsmail Hâmi bu eserinde Türklüğü ve Türkiyat konularıyla yakın ilişkisi olan millet, milliyetçilik kavramlarını derinlemesine incelemiştir. Türkiye’deki milliyetçilik kavramını eleştirmiş dünyada pek çok milletin ortak bir milli bağ vesilesiyle tek bir gaye etrafında toplanıp bütünlüklerini muhafazada zorlanmadıklarını Türk milletinde ise milliyet kavramına birden fazla

¹¹² İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi*, (y.y., Bâb-ı Âli Yayınevi, 1960), 9.

anlam yüklediğinden dolayı fikri çatışmaların sıkça tekrarlandığını ifade etmiştir. Bu tespiti ile ortak bir milliyetçilik tanımı yapmaya çalışmıştır.

Eserde Türk ırkının uğradığı iftiralara da yer veren İsmail Hâmi, bu iftiraları bir bir saymış Türk ırkı adına söylenen; mongoloid, ye'cüc ve me'cüc ırkından olma, canavar çehreli, medeni kabiliyetten mahrum gibi yakıştırmaların asılsızlığını ispata çalışmıştır.

İsmail Hâmi, eserde “Kızılelma” efsanesinin kaynaklarından Türklerde Tiyatro sanatının var olmasına, mumya geleneğinden art niyetli müfessirlerin Türk ırkına olan aşığılamalarına kadar pek çok konuyu ele almıştır. Türk ırkının kökenleri ve kabiliyetlerini bilmek adına önemli bir eserdir.

2.2.1.18. Garp Menba'larına Göre Garp Âleminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı

İsmail Hâmi Danişmend bu eserinde batı karşısında gerilemeye başlayan Müslüman devletlerin kendi inanç ve değerler sisteminin yanlış hatta alay edilecek derecede isabetsiz olduğunu sanmalarından bahsetmektedir. Batıya, Batı'nın materyalist anlayışını sorgulamadan inanan ve Allah'ın kelamını reddedenlere en güzel cevap olarak yine Batı'nın hakikate olan hürmeti ile Kur'an'a olan hayranlığını ifade etmiş böylelikle Batı hayranlığı yapanlara ne kadar düşüncesizce davrandıklarını hatırlatmıştır.

Eserde Türk ırkının İslamiyet ile güç bulduğu, tamam olduğu gerçeğini ortaya koyan İsmail Hâmi, Türklerin İslamiyet'ten aldığı manevi kuvvetten ve İslamiyet'in Türklere kazandırdıklarından bahsetmiştir. Daha sonra ise Türklerin uğruna can verdiği dine; “Çöl Dini”, inandığı kitaba da “Çöl Kanunu” diyenlerin cahilliklerini ortaya koyup Batı kaynaklarından yaptığı alıntılarla Batı hayranlarına cevap vermiştir.

2.2.1.19. Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi

İsmail Hâmi, bu eserinde Fatih'in hayatını anlatmaktadır. Doğduğu tarih, eğitimi, annesinin kim olduğu, tahta çıkışı, siyasi ve askeri kimliği, eserleri ve ölümünden bahsetmektedir.

İsmail Hâmi'nin Fatih'in hayatından bahsederken ihtilafli meseleleri ön plana çıkardığını ve bu meseleler hakkında doğru-yanlış tespiti yapmak suretiyle Türk tarihine önemli katkılar sunan bir sultanın karanlıklar içinde olan şüpheli yanlarını gün

ışığına çıkarmaya çalıştığı görülmektedir. Fatih'in doğduğu tarih konusundaki çeşitli rivayetler, annesinin kim olduğu konusundaki farklı rivayetler, tahta üç defa oturduğu ile ilgili rivayetler ve zehirlenerek öldüğü iddiasının ihtilafli meseleler olduğunu söylemiştir.

2.2.1.20. Osmanlı Devlet Erkâmı

Bu eser Osmanlı Devleti'nde görev almış üst düzey yöneticilerin kim olduklarının anlatıldığı bir eserdir. Osman Gazi'den son padişah olan Sultan Vahdettin'e kadar gelmiş geçmiş 292 sadrazam, 185 şeyhülislam, 200 kaptan-ı derya, 246 baş defterdar, 151 nişancının göreve başlama ve görevden alınma tarihleri ile ölüm tarihleri başta olmak üzere tüm kimlik ve şahsiyet özellikleri anlatılmaktadır.

İsmail Hâmi'nin belgeler eşliğinde kaydettiği bilgilerin bulunduğu bu eser Osmanlı yöneticileri hakkında bilgi sağlanması adına önemli bir eserdir.

2.2.1.21. Tarihi Hakikatler

İsmail Hâmi iki cilt olarak oluşturduğu bu eserinde yerli ve batı kaynaklardan istifade ederek tarihin saptırılmış meselelerine değinmiş ve bu meselelerin doğrusunu ortaya koymaya çalışmıştır. Türk milletinin askeri, siyasi ve sosyal yapıları hakkında önemli tespitler yapmış Osmanlı Padişahlarının kişilik özelliklerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'ne ve saray kültürüne ait pek çok açıklamalarda bulunmuştur.

Birinci ciltte batı hayranlığının Türk milletinin anelerine olan olumsuz etkisinden bahsetmiştir. Yine aynı ciltte Hristiyan Avrupa'nın dans, eğlence, içki, kumar gibi kötü alışkanlıklarına ve Orta Çağ Hristiyan Avrupa'sının tarihi hakikatlerini gözler önüne sermeye çalışmıştır.

İkinci ciltte Batı'ya olan hayranlığın Türk milletinin maneviyatında açtığı olumsuz etkilerden söz etmiştir.

2.2.2. Çevirileri

2.2.2.1. Seyyid

Pierre Corneille tarafından oluşturulan tiyatro oyunudur. Trajedi türünde oluşturulan oyun 5 perdeden oluşmaktadır. İsmail Hâmi'nin tercüme etmesiyle 1938 senesinde Türk okuyucuyla buluşmuştur. Oyunda İspanyol-Arap mücadelesi ele

alınmış olup Rodrig adındaki İspanyol kahramanın zaferlerle dolu hatıraları anlatılmaktadır.

2.2.2.2. Nikomed

Pierre Corneille tarafından kaleme alınmış beş perdelik trajedi türünde bir tiyatro oyunudur. İsmail Hâmi 1938 senesinde bu eseri tercüme etmiş ve Türk okuyucuyla buluşturmuştur.

Eser, Britanya Kralı Prusya'ın oğlu Nikomed'i öldürüp yerine diğer oğlunu tahta geçirmeye çalışması ve durumdan haberdar olan Nikomed'in babasını öldürüp tahta geçmesini anlatıyor.

2.2.2.3. Cimri

Moliere tarafından kaleme alınmış beş perdelik tiyatro oyunudur. İsmail Hâmi tarafından çevirisi yapılan eserde Moliere, dönemin burjuva sınıfı ile alay retmektedir. Harpagon isimdeki zengin ancak çok cimri olan bir karakterin düştüğü trajikomik durumu anlatmaktadır.

2.2.2.4. Zarafet Budalaları

Moliere tarafından komedi türünde kaleme alınmış beş perdelik tiyatro eseridir. Oyun XVII. yy. Fransa'da yaşayan zengin ancak saf olan bir adamın karakterinde olmadığı halde insanları etkilemek için zarif olmaya çalışmasından ve bu durumun iğretiliğinden dolayı düştüğü gülünç durumdan bahseder.

2.2.2.5. Büyük Söylememeli

Alfred de Musset'in üç perdelik tiyatro eseridir. İsmail Hâmi'nin tercüme ettiği eserde yaşlı bir tüccar ile yeğeni arasında yaşananlar anlatılmaktadır. Yaşlı bir tüccar olan Van Bük, 25 yaşındaki yeğeni Valenten'i başıboş gezmesi ve evlilik kararının yanlışlığı konusunda uyarır. Ancak amcasının nasihatlerini dinlemeyen Valenten yaşadıklarından sonra kendisine söylenenleri dinlememiş olmasının pişmanlığını yaşar. Ancak son pişmanlık fayda etmez.

2.2.2.6. Aşk ve Baht Oyunu

Bu eser Marivaux'a ait 3 perdelik komedi türünde bir tiyatro oyunudur. İsmail Hâmi'nin çevirisini yaptığı oyunda Dorant isiminde genç bir adamın Fransız asilzadesi Mösyö Orgon'un kızı Sivilya'ya olan aşkı anlatılmakla birlikte bu aşk etrafında oluşan inişli çıkışlı hikâye konu edilmiştir.

2.2.2.7. Sevil Berberi

Pierre Beamuarchais tarafından komedi türünde yazılmış iki perdelik operadır. İsmail Hâmi tarafından Türkçe'ye tercüme edilen eser XVIII. yy'de güçlü bir iradeye sahip bir genç kızın kurnaz bir adamı alt etmesini konu alır. Eserde anne ve babası ölmüş ve Doktor Bartolo tarafından koruma altına alınmış genç Rosina'nın hapsedilmesinden bahsedilir. Bununla birlikte Rosina'ya âşık olan Kont'un da Rosina'ya kendisini göstermek için üstün çabasından söz edilir.

2.2.2.8. Sinna

Metnine ulaşamadığımız eser Abdurrahman Türkmen'in eserinde belirttiğine göre beş perdeden oluşan bir tiyatro eseridir. Eserde saltanat ve cumhuriyet yönetimlerinin birbirine karşı mücadelesi ve bu mücadele neticesinde Fransa Kralı Lois'in diktatörlüğüne rağmen saltanata karşı çıkılıp cumhuriyetin öne sürüldüğünden bahsetmektedir.

2.2.2.9. Siid

Söz konusu esere ulaşamamıştır.

2.2.2.10. Hastalık Hastası

Moliere tarafından kaleme alınmış son tiyatrodur. İsmail Hâmi'nin Türkçe'ye tercüme ettiği bu eser ilk kez 1973'te Paris'te sahnelenmiştir. İlk oyunda Moliere bizzat kendisi oynamıştır.

Bu eserde hasta olmadığı halde kendisini hasta gibi göstermeye çalışan Argon'un yakınları tarafından hasta olmadığı konusunda uyarılması sonucu kendisini sevenlere kin besleyip tüm işlerinin sarpa sarmasından bahsedilir.

2.2.3. Şiirleri

2.2.3.1. Rabia Hâtun Şiirleri

Küçük yaşından beri şiirle uğraşan İsmail Hâmi, şiir alanında oldukça yeteneklidir. “*Rabia Hâtun*” mahlasıyla “*Aile*” dergisinde yayımlanan şiirleri çok beğenilmiş aynı zamanda bazı tartışmaların da konusu olmuştur.¹¹³ Şiirlerin kendisine ait olduğunu açıklamamış bunun üzerine şiirlerin kime ait olduğu merak konusu olmuştur. Şiirlerin XIII. yy. da yazılmış olabileceği yorumları yapılmıştır. Ancak Nihat Sami Banarlı “*Hürriyet Gazetesi*” nde yaptığı açıklamada şiirlerin dil, biçim ve kafiye bakımından yeni döneme ait olabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁴ Bu açıklama tartışmaların fitilini ateşlemiştir. İsmail Hâmi şiirlerin ilk eşi Nâzan Danişmend’e ait olduğunu ve bunu saklama sebebinin eşi Nazan Hanım’a verdiği sözden kaynaklandığını söylemiştir. Nihayetinde İsmail Hâmi bu mahlasla yayımlanan şiirlerini toplayıp bir kitap halinde bastırınca şiirlerin kendisine ait olduğu ortaya çıkmıştır.

2.2.4. Lügatler

2.2.4.1. Türkçe – Osmanlıca – Fransızca Sözlük

Alfabetik sıraya göre kelimelerin Türkçeden Osmanlıca ve Fransızcaya karşılık gelen anlamları verilmiştir.

2.2.4.2. Fransızca – Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu

Alfabetik sıra ile Fransızca kelimelerin Türkçe karşılığının resimlerle birlikte verildiği bir dil kılavuzudur. İki ciltten oluşmaktadır.

2.2.4.3. Osmanlıca – Türkçe – Fransızca Sözlük

Alfabetik olarak düzenlenmiştir. Osmanlıca kelimelerin önce Türkçe daha sonra Fransızca anlamları verilerek hazırlanmıştır.

¹¹³ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 215.

¹¹⁴ Cevizliler, *Sivas Kongresi*, 215.

2.2.4.4. Tarih ve Coğrafyaya Ait Değişik İsimler Lügati

Alfabetik sıra ile tarih ve coğrafyaya ait terimlerin anlamlarını içerir. İsmail Hâmi, kelimelerin tarihteki önemleri ölçüsünde açıklamalar yaparak kapsamlı bir çalışma oluşturmuştur.

2.2.4.5. Tarihi Meseleler ve Menkıbeler Lügati

Söz konusu esere ulaşamamıştır.

2.2.5. Dil Bilgisi

2.2.5.1. Fransızca Kıyası ve Gayri Kıyası Fiiller

Fransızca fiil eklerinin Türkçedeki karşılıkları çeşitli zamanlarda ve şahıs çekimleri ile birlikte oluşturulmuş alfabetik olarak hazırlanmış bir çalışmadır.

2.3. MAKALE VE KONFERANSLARI

İsmail Hâmi Danişmend, Nisan 1919 – Mayıs 1940 yıllarında yazdığı makaleleri kendi çıkarmış olduğu “*Türklük*” dergisinde, 1941 – 1948 yılları arasında ise aralıklı olarak “*Cumhuriyet*” gazetesinde yayımlamıştır. Yayımlanan makale ve konferanslarını sırası ile şöyle vermiştir:

2.3.1. Konferansları

2.3.1.1. “Osman Gazi ’nin Nesep ve Hüviyeti”

16 Aralık 1937’de Beyoğlu Halkevi’nde verilmiştir. (Sonradan Haziran 1939 tarihli “*Türklük*” dergisinde yayınlanmıştır.)

2.3.1.2. “Abdülhak Hamîd Kim?”

13 isan 1938’de Beyoğlu Halkevi’nde verilmiştir.

2.3.1.3. “Destan ve Divan Edebiyatında İstanbul Sevgisi”

12 kim 1940’ta Beyoğlu Halkevi’nde verilmiştir.

2.3.1.4. “Baltacı ’nın Prut Zaferi”

15 Nisan 1955 Eminönü Öğrenci Lokali’nde verilmiştir. (Bu konferans daha sonra Milliyetçiler Derneği tarafından kitap olarak bastırılmıştır.)

2.3.2. Makaleleri

2.3.2.1. “Eski Şark ve Yeni Garp Telakkilerine Göre Irk Nedir?”

Türklük dergisi, Nisan 1939, c.1, sayı 1, sayfa 39-57

2.3.2.2. “Anadolu Türk Tarih Menbâlarından Süryani Mikâil Vakayinamesi”

Türklük dergisi, Nisan 1939, c.1, sayı 1, sayfa 70-80

2.3.2.3. “17. Asırda Bir Türk Irkçısı”

Türklük dergisi, Mayıs 1939, c.1, sayı 2, sayfa 122-142.

2.3.2.4. “Süryani Mikâil Vakayinamesi”

Türklük dergisi, Mayıs 1939, c.1, sayı 2, sayfa 161-168.

2.3.2.5. “Osman Gazi'nin Nesep ve Hüviyeti”

Türklük dergisi, Haziran 1939, c.1, sayı 3, sayfa 207-223.

2.3.2.6. “Süryani Mikâil Vakayinamesi”

Türklük dergisi, Haziran 1939, c.1, sayı 3, sayfa 244-246.

2.3.2.7. “Bir Zihniyet Hastalığı”

Türklük dergisi, Temmuz 1939, c.1, sayı 4, sayfa 283-295.

2.3.2.8. “Osmanoğullarına İsnâd Edilen Sahte Milliyetler”

Türklük dergisi, Ağustos 1939, c.1, sayı 5, sayfa 367-382.

2.3.2.9. “Süryani Mikâil Vakayinamesi”

Türklük dergisi, Ağustos 1939, c.1, sayı 5, sayfa 407-410.

2.3.2.10. “Yanlış Çıkarımların Yanlışı”

Türklük dergisi, Ağustos 1939, c.1, sayı 5, sayfa 413-415.

2.3.2.11. “Osmanoğullarına İsnâd Edilen Sahte Milliyetler”

Türklük dergisi, Eylül 1939, c.1, sayı 6, sayfa 425-437.

2.3.2.12. “Osman Gazi'nin Nesep ve Hüviyeti Hakkındaki Tenkide Cevap”

Türklük dergisi, Eylül 1939, c.1, sayı 6, sayfa 477-489.

2.3.2.13. “Süryani Vakayinamesi”

Türklük dergisi, Eylül 1939, c.1, sayı 6, sayfa 490.

2.3.2.14. “Osmanoğullarına İsnad Edilen Sahte Milliyetler”

Türklük dergisi, Ekim 1939, c.2, sayı 7, sayfa 10-19.

2.3.2.15. “Türk Tiyatrosunun İlk Payesi”

Türklük dergisi, Kasım 1939, c.2, sayı 8, sayfa 73-76.

- 2.3.2.16.** “*Muhterem Maarif Vekiline Açık Mektup*”
Türklük dergisi, Aralık 1939, c.2, sayı 9, sayfa 145-152.
- 2.3.2.17.** “*Süryani Mikail Vakayinamesi*”
Türklük dergisi, Aralık 1939, c.2, sayı 9, sayfa 190-192.
- 2.3.2.18.** “*Sümerlerin İsmi*”
Türklük dergisi, Aralık 1940, c.2, sayı 9, sayfa 193-208.
- 2.3.2.19.** “*Sümerlerin Irkı*”
Türklük dergisi, Ocak 1940, c.2, sayı 10, sayfa 209-222.
- 2.3.2.20.** “*Bursalıların Bursacılığı*”
Türklük dergisi, Ocak 1940, c.2, sayı 10, sayfa 229-240.
- 2.3.2.21.** “*Süryani Mikâil Vakayinamesi*”
Türklük dergisi, Ocak 1940, c.2, sayı 10, sayfa 264-267.
- 2.3.2.22.** “*Anadolu Yörüklerinin Kan Gruplarına Göre Araştırmalar*”
Türklük dergisi, Ocak 1940, c.2, sayı 10, sayfa 268-272.
- 2.3.2.23.** “*İsmail Saib Efendi*”
Türklük dergisi, Mart 1940, c.2, sayı 12, sayfa 325-329.
- 2.3.2.24.** “*Süryani Mikâil Vakayinamesi*”
Türklük dergisi, Mart 1940, c.2, sayı 12, sayfa 369-371
- 2.3.2.25.** “*Abdülhakhanid’e Ait Hatıralar*”
Türklük dergisi, Nisan 1940, c.3, sayı 13, sayfa 375-384.
- 2.3.2.26.** “*Mühim Bir Tercüme*”
Türklük dergisi, Mayıs 1940, c.3, sayı 14-15, sayfa 423-430.
- 2.3.2.27.** “*Türk Diline Ait Yeni Bir Abide*”
Türklük dergisi, Mayıs 1940, c.3, sayı 14-15, sayfa 484-487.
- 2.3.2.28.** “*Mühim Bir Kelimeye Dair Mühim Bir Eser*”
Cumhuriyet gazetesi, 4 Ocak 1941, sayfa 3.
- 2.3.2.29.** “*Dr. Legentre Nazariyesi*”
Cumhuriyet gazetesi, 14 Ocak 1941, sayfa 3.
- 2.3.2.30.** “*Henri Mathieu Nazariyesi*”
Cumhuriyet gazetesi, 22 Ocak 1941, sayfa 3.
- 2.3.2.31.** “*Tung-Dekien Nazariyesi*”
Cumhuriyet gazetesi, 28 Ocak 1941, sayfa 3.

2.3.2.32. “Şarkı Türkçedir”

Cumhuriyet gazetesi, 5 Şubat 1941, sayfa 3.

2.3.2.33. “Arab ve Türk Dillerinin Mücadelesinden Kalan En Mühim Vesika”

Cumhuriyet gazetesi, 12 Şubat 1941, sayfa 3.

2.3.2.34. “Türk Kültürü ve Türkiye Kültürü”

Cumhuriyet gazetesi, 18 Şubat 1941, sayfa 3.

2.3.2.35. “Büyük Türk Irkının Uğradığı İftiralar”

Cumhuriyet gazetesi, 28 Şubat 1941, sayfa 3.

2.3.2.36. “Vani Efendi Nazariyesi”

Cumhuriyet gazetesi, 11 Mart 1941, sayfa 3.

2.3.2.37. “Ye’cuc ve Me’cuc Şeddi”

Cumhuriyet gazetesi, 20 Mart 1941, sayfa 3.

2.3.2.38. “Montendan’un İddiası”

Cumhuriyet gazetesi, 5 Nisan 1941, sayfa 3.

2.3.2.39. “Vani Efendi Kitabeleri”

Cumhuriyet gazetesi, 17 Nisan 1941, sayfa 3.

2.3.2.40. “Eski Türklerde Milliyet Fikri” (1)

Cumhuriyet gazetesi, 28 Nisan 1941, sayfa 3.

2.3.2.41. “Eski Türklerde Milliyet Fikri” (2)

Cumhuriyet gazetesi, 1 Mayıs 1941, sayfa 3.

2.3.2.42. “Eski Türklerde Milliyet Fikri” (3)

Cumhuriyet gazetesi, 14 Mayıs 1941, sayfa 3.

2.3.2.43. “Eski Türklerde Milliyet Fikri” (4)

Cumhuriyet gazetesi, 22 Mayıs 1941, sayfa 3.

2.3.2.44. “Eski Türklerde Milliyet Fikri” (5)

Cumhuriyet gazetesi, 3 Haziran 1941, sayfa 3.

2.3.2.45. “Eski Türklerde Milliyet Fikri” (6)

Cumhuriyet gazetesi, 12 Haziran 1941, sayfa 3.

2.3.2.46. “Hayrullah Efendi’nin Bursa Seyahatnamesi” (1)

Cumhuriyet gazetesi, 1 Temmuz 1941, sayfa 3.

2.3.2.47. “Hayrullah Efendi’nin Bursa Seyahatnamesi” (2)

Cumhuriyet gazetesi, 18 Temmuz 1941, sayfa 3.

- 2.3.2.48.** “*Hayrullah Efendi'nin Bursa Seyahatnamesi*” (3)
Cumhuriyet gazetesi, 25 Temmuz 1941, sayfa 3
- 2.3.2.49.** “*Kur'an'da Türkçe Kelimeler*” (1)
Cumhuriyet gazetesi, 8 Temmuz 1941, sayfa 2
- 2.3.2.50.** “*Kur'an'da Türkçe Kelimeler*” (2)
Cumhuriyet gazetesi, 14 Temmuz 1941, sayfa 2
- 2.3.2.51.** “*Ali Suavi'nin Türkçülüğü*” (1)
Cumhuriyet gazetesi, 12 Eylül 1941, sayfa 2.
- 2.3.2.52.** “*Ali Suavi'nin Türkçülüğü*” (2)
Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1941, sayfa 2.
- 2.3.2.53.** “*Ali Suavi'nin Türkçülüğü*” (3)
Cumhuriyet gazetesi, 30 Eylül 1941, sayfa 2.
- 2.3.2.54.** “*Ali Suavi'nin Türkçülüğü*” (4)
Cumhuriyet gazetesi, 15 Ekim 1941, sayfa 2.
- 2.3.2.55.** “*Ali Suavi'nin Türkçülüğü*” (5)
Cumhuriyet gazetesi, 30 Ekim 1941, sayfa 2.
- 2.3.2.56.** “*Ali Suavi'nin Türkçülüğü*” (6)
Cumhuriyet gazetesi, 4 Kasım 1941, sayfa 2.
- 2.3.2.57.** “*Milliyetin Şekli ve Rengi*”
Cumhuriyet gazetesi, 19 Kasım 1941, sayfa 2.
- 2.3.2.58.** “*Atalarımızın Tarih Telakkisi*” (1)
Cumhuriyet gazetesi, 1 Aralık 1941, sayfa 2.
- 2.3.2.59.** “*Atalarımızın Tarih Telakkisi*” (2)
Cumhuriyet gazetesi, 6 Aralık 1941, sayfa 2.
- 2.3.2.60.** “*Atalarımızın Tarih Telakkisi*” (3)
Cumhuriyet gazetesi, 20 Aralık 1941, sayfa 2.
- 2.3.2.61.** “*Kutladığımız Yıldönümü Günlerinin Hepsi Yanlıştır*”
Cumhuriyet gazetesi, 6 Haziran 1947, sayfa 2.
- 2.3.2.62.** “*Kanuni'nin Kanuniliği*”
Cumhuriyet gazetesi, 11 Haziran 1947, sayfa 2.
- 2.3.2.63.** “*Kanuni'nin İdareciliği*”
Cumhuriyet gazetesi, 19 Haziran 1947, sayfa 2.

2.3.2.64. “Balkan Fütuhâtında Türk Adaletinin Tesirleri”

Cumhuriyet gazetesi, 27 Haziran 1947, sayfa 2.

2.3.2.65. “Eski Türk Ordusunun Yapıcılığı”

Cumhuriyet gazetesi, 5 Temmuz 1947, sayfa 2.

2.3.2.66. “Osmanlılar Rumeli’ye İlk Defa Sallarla mı Geçtiler?”

Cumhuriyet gazetesi, 28 Aralık 1947, sayfa 2.

2.3.2.67. “Eski Osmanlı Mutlakîyetinin Hukuki Hudutları”

Cumhuriyet gazetesi, 13 Ocak 1948, sayfa 2.

2.3.2.68. “Türklükle Devşirmeliğin Siyasi Mücadelesi”

Cumhuriyet gazetesi, 2 Şubat 1948, sayfa 2.

2.3.2.69. “Türklükle Devşirmeliğin Kanlı Mücadelesi”

Cumhuriyet gazetesi, 10 Şubat 1948, sayfa 2.

2.3.2.70. “Osmanlı Tarihinde Fikir Hürriyetine İndirilen İlk Darbe”

Cumhuriyet gazetesi, 24 Haziran 1948, sayfa 2.

2.3.2.71. “Avrupa Hukukunda Türk Üstünlüğünün Prensibi”

Cumhuriyet gazetesi, 3 Kasım 1948, sayfa 2.¹¹⁵

¹¹⁵ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 112-119.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSMAİL HÂMİ DANIŞMEND'İN TARİHÇİLİĞİ VE GÖRÜŞLERİ

3.1. İSMAİL HÂMİ DANIŞMEND'İN TARİHÇİLİĞİ

İsmail Hâmi Danişmend, Osmanlı Devleti'nin son demlerini ve yeni kurulan devletin ilk yıllarını yaşamış bir tarihçidir. Bu dönemlerde fikrî hayatını beslemiş, oluşturduğu eserlerle Türk tarihine, Türk kültürüne önemli katkılar sunmuştur. Çok farklı alanlarda eserleri bulunan İsmail Hâmi, Osmanlı Devleti'nin ulaşılabilecek tüm ayrıntılarını kaydettiği eseri olan “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” eseri ile tarihçiliğini kanıtlamıştır. Türk tarihinin her dönemine ait yazıları mevcut olup Türk tarihine bazı önemli bilimsel katkılar sağlamıştır.

İsmail Hâmi, “*vatana ihanet*” suçlaması ile yargılandığı Ankara İstiklal Mahkemesinin 09 Eylül 1925 tarihindeki son duruşmasından beraat edince İstanbul'a dönmüş ve kendisini yazım hayatına adanmıştır.¹¹⁶ Özellikle bu dönemden sonra Türk tarihi ve Türk kültürü üzerine önemli araştırmalar yapmış, pek çok eser oluşturmuştur. Eserlerinde sıklıkla yabancı kaynaklardan özellikle Fransızca eserlerden alıntı yaptığı görülmektedir. Alıntı yaptığı bu bilgilerin kaynağını (eserin yazarı, eserin ismi ve sayfa numarası) metin içerisine parantez içi bilgi olarak kaydetmiştir.

Tarihi araştırmalarında ona ayrıcalık kazandıran en önemli özelliği çeşitli dilleri biliyor olmasıdır.¹¹⁷ Bu sayede hem Batı hem de Doğu kaynaklarını tetkik etmiş, tarihe çeşitli pencerelerden bakıp özgün fikirlerini bu zenginlikle ortaya koymuştur. Ayasofya ve Nuru Osmaniye Kütüphanelerinde; Başbakanlık, Osmanlı ve Fetih Cemiyeti arşivlerinde araştırmalar yapmıştır.¹¹⁸ Afrika, Asya ve Avrupa ülkelerinden bazılarını gezip incelemelerde bulunmuştur. Tarihi ve kültürel çalışmalarını sürdürürken bir yandan da 1955 yılında “*Türkiye İlim ve Sanat Cemiyeti*” nin kurucuları arasında yer almıştır.¹¹⁹

İsmail Hâmi, Türk tarihinin her döneminden yazılar yazmıştır. Öte yandan; şiir ve edebiyat üzerine çalışmalar, dil çalışmaları gibi çeşitli alanlarda müstakil eserler

¹¹⁶ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 33.

¹¹⁷ Demiray, “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında”, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, XI.

¹¹⁸ Duran, “İsmail Hâmi Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1952)”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014), viii.

¹¹⁹ Türkmen, 34.

ortaya koymuş, çeviriler yapmıştır. Bu durum O'nun çalışma sahasının ne kadar geniş olduğunun kanıtıdır. Otuzun üzerinde basılmış eseri bulunan İsmail Hâmi'nin henüz basılmamış olan kendi el yazısıyla muhafaza edilen eserleri de mevcuttur.¹²⁰ Bunların içerisinde yayınlanmamış şiirleri de vardır.¹²¹

İsmail Hâmi, çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır. 1940 yılının mayıs ayına kadar 14 sayı halinde yayınlanmış olan “*Türklük*” dergisinde, 1941 yılından itibaren aralıklarla da olsa yedi yıl boyunca “*Cumhuriyet*” gazetesinde fikirlerini okuyucuya duyurma imkânı bulmuştur. 1950-1952 yılları arasında ise “*Milliyet*” gazetesinde siyasi ve sosyo-kültürel içerikli yazılar kaleme almıştır.¹²² Fikirlerini yalnızca yazarak sunmamış; 1930'lu yılların sonundan 1940'lı yılların başına kadar Beyoğlu Halkevi'nde konferanslar vermiştir.¹²³

Yazılarında genel olarak Türklük üzerinde durmuştur. Türk milletinin sosyal yaşamı, kültürü, dini inançları sıklıkla üzerinde durduğu meselelerdir. Muhafazakâr milliyetçi de diyebileceğimiz İsmail Hâmi, Türk milletinin asil bir millet olduğunun ve İslam ile daha da yüceldiğinin sıkça altını çizer. “*Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*” kitabında İslam'ın başına Araplardan sonra geçecek olan milletin Kur'an'da bildirildiğinden bu kavmin de ismi verilmese bile ayetlerde geçen özellikleri itibariyle Türk milletinden başkasının olamayacağından söz etmiştir.¹²⁴ Aynı zamanda İslam'ın Türk'e kattığı güçten, Türk'ün de İslam'a olan hizmetlerinden bahsederek Türk milletinin üstünlüğüne atıflar yapmıştır.¹²⁵

Üstün özelliklere sahip olduğunu düşündüğü Türk milletinin, son zamanlarda batıya olan hayranlığından rahatsız olan İsmail Hâmi, Türk milletinin aşağılık duygusundan bir an evvel kurtulup özüne dönmesi gerektiğini söylemiştir. O'na göre milletler ancak bu yolla kültürüne ve dinine sahip çıkıp özlerini koruyabilirler. Türk

¹²⁰ Bu eserlerin bir kısmı kaybolmuş kalan kısmı da Murat Bardakçı kütüphanesindedir. Geniş bilgi için bk. Duran, “İsmail Hami Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1952)”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014), 32.

¹²¹ Duran, “İsmail Hami Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1952)”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014), 50.

¹²² Duran, “İsmail Hami Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1952)”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014), 56-120.

¹²³ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 34.

¹²⁴ Bu konunun ayrıntıları çalışmamızın “*İslâm Âleminin Başına Arap Milleti Yerine Türk Milletinin Seçilmesi*” başlığı altında geniş bir şekilde işlenmiştir.

¹²⁵ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 65-70.

milliyetçiliğinin hâkim olduğu eserlerini, Batıya hayranlık duyanların tarihlerini iyi bilmeleri için hazırladığını söylemiştir.¹²⁶

3.2. İSMAİL HÂMİ DANIŞMEND'İN GÖRÜŞLERİ

İsmail Hâmi Danişmend, yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal şartlarından oldukça etkilenmiştir. Bu durum eserlerinde güçlü bir “milliyetçilik” fikrinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. O'nun fikir dünyasını derinden etkileyen bir diğer sebep ise Danişmendliler'e dayanan nesebidir. Danişmend ailesine mensup olması kendisine milliyetçi bir anlayış kazandırmıştır.¹²⁷ Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin erimeye yüz tuttuğu sancılı bir dönemde, daha sonra İngilizlerin işgaline uğrayacak olan ancak 1101 yılında Ankara'yı ele geçirdikten sonra Amasya ve Niksar'a gitmek üzere yola çıkan Haçlıların bozguna uğratıldığı¹²⁸ şehir olan Merzifon'da dünyaya gelmiş olması O'nun bilim ve fikir dünyasını önemli derecede etkilemiştir. Ailesinin de Türkçülük ve milliyetçik anlayışı onun fikrî dünyasını etkileyen önemli etmenlerden olmuştur. Nitekim İsmail Hâmi Danişmend ilk milliyetçilik fikrini abisi Mehmet Sami Danişmend'den aldığını ve ona minnet duygusunu ünlü eseri olan “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*”nde şu sözlerle ifade etmiştir: “*Bu eseri; çocukluğumda bana ilk milliyet fikrini veren sevgili ağabeyim Mehmet Sami Danişmend'in ruhuna ithaf ediyorum.*”¹²⁹

İsmail Hâmi Danişmend, koyu milliyetçiliğinin yanında samimi bir Müslümandır. O İslam'a dil uzatan batılılara ve batı taklitçisi devrimcilere reddiyelerde bulunmuştur. İslam'ın doğduğu coğrafya hakkında, Kur'an-ı Kerim'in muhtevası hakkında yapılan çirkin iftiralara “*Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*” ve “*İslam Medeniyeti*” kitaplarında yer vermiş ve bu iftiraların ne denli yersiz olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

İsmail Hâmi, İslamî değerlerin yanında manevî değerlerin de korunması fikrini önemsemektedir. Örf, adet, anane, dil gibi unsurların milletlerin varlığını sürdürebilmek için yegâne kıymetler olduğunu ifade etmektedir. Bu konudaki tespitini şu sözleriyle ifade eder:

¹²⁶ Duran, “İsmail Hami Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1952)”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014), 28.

¹²⁷ Ulunay, “İsmail Hâmi Danişmend”, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I, 5.

¹²⁸ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, c. 2 (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 16-25.

¹²⁹ İsmail Hâmi Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 1, V.

Millet mefhumu izah edilirken maddi unsurun vatan, devlet, servet ve nüfus gibi şeylerden mürekkep gösterilmesine mukabil, manevi unsur da din, dil, anane, örf ve adet gibi esaslardan mürekkep gösterilir! Gene aynı ilim sahalarında maddi unsurunu kaybeden bir milletin manevi unsuru baki kaldığı takdirde er geç yeniden canlanacağı da bir ilmi esas olarak tespit edilmiştir.¹³⁰

İsmail Hâmi'nin bu düşüncesi, Ziya Gökalp'in “kültür” ve “medeniyet” kavramlarına yüklediği anlamla benzeşmektedir. Gökalp'e göre kültür: Milletin din, ahlak, estetik, ekonomi, edebiyat, teknik gibi değerlerle ilgili hayatının bir sentezidir. Medeniyet ise: milletlerce ortak içtimai tanımların belli bir gelişim aşamasında paylaşılması ile oluşur. O'na göre kültür, millete ait karakteristik özellikler gösterirken medeniyet; milletler arası etkileşim ile oluşur. Türk milleti kendi kültürünü koruyup geliştirmeli daha sonra Batı medeniyetiyle arasında diyalog kurmaya çalışmalıdır. Çünkü milletler ancak bu şekilde varlıklarını devam ettirebilirler. Nitekim kültürleri kuvvetli fakat uygarlıkları zayıf milletler uygarlık düzeyleri yüksek milletleri yenmektedir. Şu halde Gökalp, bir milletin sağlam olabilmesi için evvela kültürünü benimseyip ona sahip çıkması gerektiğini savunur.¹³¹

İsmail Hâmi Danişmend'in fikir dünyasına etki eden sebeplere değindik. Şimdi ise İsmail Hâmi Danişmend'in tespit ettiğimiz fikirlerini ele alalım:

3.2.1. Garplılaşmanın Türk Irkının Manevi Değerleri Üzerindeki Etkileri

İsmail Hâmi, tüm ilimlerin kaynağı olan bir dine mensup, doğu medeniyetine sahip bir millet olan Türk milletinin, batılılara olan özentili tavrı ile manevi değerlerini kaybettiğini ifade etmektedir. “*Batı Kaynaklarına Göre İslam Medeniyeti*” adlı kitabında Batılılaşan Türk Irkının yaşadığı aşağılık duygusundan söz etmektedir. O'na göre aşağılık duygusuna kapılan bu millet aslında asırlardır bilim, edebiyat, sanat, mimari gibi tüm alanlarda çığırlar açmış şan ve şeref sahibi yüce bir millettir. İsmail Hâmi, Hristiyan bilim adamlarının bu aziz milleti ve yüce değerlerini ancak özünden uzaklaştırmak; garplılaştırmak suretiyle yok edebileceğini düşünüp bunu eserlerinde titizlikle işlediklerini ifade etmektedir. Nitekim geçmişini unutmuş olan bu yüce millet böyle giderse onların hayal ettiği gibi garp hayranlığı ile geleceğini de mahvedecektir.

¹³⁰ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 9.

¹³¹ Bu konuda bk. Suat Anar, “Gökalp Ziya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 14 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 134-137.

3.2.2. İslam Medeniyeti 'ne Bakış Açısı

İsmail Hâmi'ye göre İslam medeniyeti, dünyanın üç kıtasına hâkim olup kurduğu üstün medeniyet ile düşmanların bile imrendiği bir medeniyettir. İslam medeniyeti Türklük ile birleşince asırlarca dünyaya hükmetme kudretine sahip olmuştur. Bu milli şuur eşsiz sanat örnekleriyle, edebiyatıyla, mimarisıyla, tarihiyle ve daha nice değerleriyle üstünlüğünü kanıtlamış ve Avrupa'yı kendisine hayran bırakmış, batının bugünkü gelişmişliğine de öncülük etmiştir. Tıp, riyaziyyât,¹³² cebir¹³³-müsellesât,¹³⁴ astronomi, edebiyat, musiki, mimari İslam'ın temellerini attığı, şarktan doğup garbı aydınlatan ilimlerdir. İsmail Hâmi bu durumu şöyle ifade ediyor: *“Garp medeniyetinden İslam ilimleri kaldırılacak olsa, atom sanayii derhal durur, tayyareler yere düşer, fabrikalar işlemez olur, bankalar derhal kapanır ve hastaneler mezarlık haline gelir!”*¹³⁵ Bütün bunlara rağmen bugün batının sadece şekline, kıyafetine, süsüne ve ilkelliğini koruyan örf ve adetleriyle keyfine ve zevkine olan hayranlığımız üstünlük şuurumuzun zayıflamasına ve neticede medeniyetimizin çöküşüne sebep olmuştur.¹³⁶ Oysa Orta Çağ Hristiyan batı dünyası bilim ve fikir düşmanı olup yenilik adına her şeyi reddetmiş bugünkü refahına İslam medeniyeti sayesinde ulaşmıştır. Avrupa'nın bilim ve fikre önem vermeye başlaması ise Müslümanlardan oldukça geç bir tarih olan XVIII. Yüzyıla tesadüf eder.

İsmail Hâmi, bilimlerin İslam'dan doğduğunu ve karanlıklar içerisinde olan Avrupa'nın fikir düşmanlığı içerisinde olduğunu söylemiştir. Bu fikrini şu sözlerle ifade etmiştir:

Bundan on dört asır evvel Şarkta işte böyle bir ilim dini doğup dünyayı aydınlatmaya başlarken, yedinci asrına girmiş olan ilim ve fikir düşmanı Hristiyanlık, Garbı koyu bir cehalet karanlığı, hatta Obscurantisme denilen karanlıkçılığı içinde tutuyor ve ilmi men edip âlimleri cezalara çarptırarak İslam'ın aydınlığına karşı asırlarca sürecek bir mücadele devrine giriyordu.¹³⁷

¹³² Riyaziyyat: matematik İlmi, hesap-hendese ilmi, aritmetik-geometri demektir. Bu konu hakkında bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1984), “Riyaziyyat” md.,1074

¹³³ Cebir: zamana göre değişen şeyler arasındaki bağlantıyı matematiksel ifadeler kullanarak tanımlayan matematiğin bir dalıdır. Bu konu hakkında bk. “Cebir”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, (İstanbul: Arkin Kitabevi, 1969), 861

¹³⁴ Müsellesat: Üç kenarlıların hal ve kaidelerinden bahseden ilim, trigonometri demektir. Konu hakkında bk. Devellioğlu, *Lügat*, “Müsellesat” md., 883.

¹³⁵ Danişmend, *Batı Kaynaklarına Göre İslam Medeniyeti*, (İstanbul: Yağmur Yayınları,1989), 8.

¹³⁶ Danişmend, *İslam Medeniyeti*, 79.

¹³⁷ Danişmend, *İslam Medeniyeti*, 11-12.

İslam'ın köklerinden ve zenginliğinden bahseden İsmail Hâmi, Batı'ya intikal etmiş olan ilimlerimizin toplanılması gerektiğini ve ilerledikçe Şarklılaşmış olmanın gururunu yaşamamız gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁸

3.2.3. İslam'ın Üstünlüğü Konusundaki Tespitleri

İsmail Hâmi, “*İslam'ın Üstünlüğü*” adlı eserinde İslam'ın üstünlüğüne dair tespitlerini Hristiyanlık ve Yahudilikle karşılaştırmak suretiyle 11 madde olarak sıralamıştır. Bu başlık altında O'nun konuyla alakalı tespitlerini maddeler halinde inceleyeceğiz.

3.2.3.1. İlk olarak son din olan İslam dininin cihanşümul bir din olduğundan bahseder. Dinimizin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in indirildiği günden bu güne kadar hiçbir tahrifata maruz kalmadığını bizzat Allah (cc) tarafından muhafaza edildiğini, tek harfinin bile değiştirilmediğini buna mukabil Hristiyanlık dininin, miladın ilk yarısından kalmış medeniyete dair tek bir belgenin dahi olmadığını, İslam tarihinin aydınlığına karşın Hristiyan tarihinin karanlığından bahseder. Bununla birlikte hiçbir şekilde değiştirilmeyen yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'e karşın Hristiyanlık dinine ait kutsal kitap olan İncil'in bugünkü nüshalarının aslı ile ilgisi olmayan ve birbirinden farklı olarak sonradan uydurulan kitaplar olduğunu söyler.

3.2.3.2. İslam dininin hem şefkat hem de şiddeti barındırdığını Hristiyanlığın ise sadece şefkati barındırarak doğal ve yaşanılabilir bir din olmadığından bahseder. Bu sebeple Hristiyanların cehalet ve menfaat içinde kalarak tarihte Türklerle savaştığını söyler.

3.2.3.3. Allah'ın mahlûk (yaratılmış) değil hâlık (yaratıcı) olmasından, bütün kâinatın yaratıcısının Allah (cc) olup O'nun teklîğinden bahsetmektedir. O'nun ezeli, ebedi, bir olan Allah (cc) olduğunu; anne, baba ve çocuk sahibi olma gibi beşeri hallerden münezzehe olduğunu Hristiyanlıkta ise anne-baba-çocuk olarak çok tanrıcılığın olduğunu vurgular.

3.2.3.4. Hem Hristiyanlarca hem de Yahudilerce kutsal sayılan Ahd-i Atik ile yalnızca Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen Ahd-i Cedid'in üslup itibarıyla perişanlıklar içerisinde olduğunu içerik olarak çelişkili olduğunu ve hırsızlık, dolandırıcılık gibi gayr-i ahlakî davranışları teşvik ettiğini söyler.

¹³⁸ Danişmend, *İslam Medeniyeti*, 7- 8.

3.2.3.5. İslam âlimleri tarafından Kur'an'daki kadın hukukunun hiçbir Avrupa devleti tarafından uygulanmadığı yönünde ittifakın olduğunu söylemektedir.

3.2.3.6. İslam dininin fakirlerin refahını temin etmek üzere zengin ve orta halli insanları zekât ve sadaka ile mükellef kıldığından bahsetmektedir.

3.2.3.7. İslam'ın Avrupa edebiyatına bile yansıyan temizlik anlayışından bahsetmektedir. İslam'ın maddi ve manevi temizliğe verdiği öneme dikkat çeken İsmail Hâmi buna karşın Hristiyanlığın bu medeniyete olan uzaklığından ve geri kalmışlığından; Fransa'nın Versay Sarayı'nda ilk tuvaletin 18. Yüzyıl sonlarında inşa edilmesi ve XX. yüzyılın başlarında ise İsveç Sarayında ilk tuvaletin inşa edilmesi örnekleriyle izahta bulunur.

3.2.3.8. Kur'an-ı Kerim herkesi eşit kabul etmekte kişiyi kişiden, milleti milletten üstün tutmamaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (sav) zenci, Yahudi, Rum ve acem gibi farklı milletlere ve ırklara sahip sahabîler arasında ayırım yapmamış, aralarında fark gözetmemiştir. Hatta hepsini kardeş ilan etmiştir. Buna karşın XX. yüzyıl Hristiyan milletlerinin manevi medeniyet bakımından ne kadar geri kalmış olmasından söz etmektedir. Öyle ki bugün hala Amerika'da zenciler hakkında kanunlar olduğunu kızıl ve sarı derililerin her türlü haksızlıklara maruz kaldıklarını ve bu konuda İngilizlerin yüz kızartıcı sahnelerin tekrar edip durmasından söz ederek yapılan ayırımın ciddiyetini ortaya koymaya çalışmaktadır.

3.2.3.9. Bugünün batı medeniyetinin yani Avrupa ve Amerika'nın medeniyet ve tekniğinin Hristiyanlıktan değil İslam medeniyetinden doğduğunu delilleriyle açıklamaktadır.

3.2.3.10. İslam dünyasının Garba nispetle gerilemesinden ve bunun geçiciliğinden bahsetmektedir. Öyle ki Avrupa medeniyetinin de artık gerilemeye başlamasından ve yarının ne getireceğini yalnız Allah'ın bildiğinden bahsetmiştir.

3.2.3.11. Bu son maddede İsmail Hâmi Bernard Schaw'ın da fikrine değinerek insanlığın maddi ve manevi ıstıraplarını dindiren yegâne ilahî kuvvet olan İslam dininin Avrupa'nın da dini olacağını söylüyor.

3.2.4. Türk Irkının Manevi ve Ahlâkî Değerlerine Bakışı

İsmail Hâmi, Türk ırkının manevi ve ahlaki değerleri açısından sahip olduğu tüm fikirlerini “*Garp Menba’larına Göre Eski Türk Seciyye*¹³⁹ ve *Ahlakî*” isimli eserinde ortaya koymuştur.

İsmail Hâmi adı geçen eserine, Türk ırkının dünyanın dört kıtasına hâkim olmuş yüksek şecaat ve cesaret sahibi bir millet olmasından söz ederek başlar. Bu yönüyle Avrupa’yı Asya’yı ve Afrika’yı titreten bu kahramanlığın soydan gelen bir kudret olmasından bahsederek sözlerine devam eder. Türk ırkının Garp kaynaklarında dahi yer edinmiş olan yüksek zekâ seviyesiyle maddi ve manevi güzellik, temizlik ve üstün bir teşkilatçılık özelliklerinden şu sözleriyle bahseder:

Eski Türk şecaat ve cesaretinin ve yüksek zekasıyla teşkilatçılığının Avrupa, Asya, Afrika ve hatta Okyanüsyâ fütuhatıyla neticelenip beşer tarihinde yeni devirler açması bütün milli ve umumî tarihleri doldurmak suretiyle Türk’ü yeryüzünde bir kuvvet ve kudret timsali haline getirirken, ırkî tipinin eşsiz güzelliği de Asya milletlerinin gönüllerini teshir ederek şiirleriyle masallarında ve hatta milli efsanelerinde tükenmez izler bırakmıştır. Fakat atalarımızın bütün bu tarihi ve ırkî meziyetleriyle güzelliklerini gölgede bırakan büsbütün başka bir mazhariyetleri vardır ve o da manevi güzellikleridir: bugün tamamıyla unutulmuş eski Türk seciyye ve ahlakî, Hristiyan ve düşman Avrupa milletlerini bile asırlarca ecdadımıza hayran eden en muhteşem cephemizdir. Beşer tarihinde hiçbir millet, eski Türk cemiyeti kadar melekleşmemiştir...¹⁴⁰

Türk ırkının batının bile hayran kaldığı meleğe benzeyen özelliklerini anlatan İsmail Hâmi, dünyanın hayran kaldığı Türk ırkının bu ahlaki meziyetlerinin Kur’an’a olan bağlılığından kaynaklandığını ifade etmektedir. Müslüman Türklerin bu ahlaki üstünlüklerine karşın yine Müslüman olan diğer milletlerin bu manevi ve ahlaki seviyeye ulaşamadıklarını bunun da ırkî yeteneklerle ilgili olabileceğini vurgulamaktadır. İsmail Hâmi bu açıklamaları yaparken Batı kaynaklı eserlerden de alıntılar yapar ve onların ifadelerinden yola çıkarak Türk ırkının İslam’dan öncede ahlaki erdemlerinin diğer milletlerden üstün olduğunu ifade eder. İsmail Hâmi; hilekârlık, ihtikâr, zina gibi yüz kızartıcı fiillerden uzak duran Türklerin kendi nefislerine olan hâkimiyetinin yanında iradi kuvvetlerine olan bağlılıklarını da dile getirir ve Batıyı bu seciye ve ahlakla kendisine hayran bıraktığını ifade eder.

¹³⁹ Seciyye kelimesi yaratılış, huy, karakter anlamlarına gelir. Konu hakkında bk. Devellioğlu, *Lügat*, “Seciyye” md., 1112.

¹⁴⁰ İsmail Hâmi Danişmend, *Garp Menba’larına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlakî*, (İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961), 6.

3.2.5. Türk Irkının Siyasi ve İslami Özellikleri Konusundaki Tespitleri

İsmail Hâmi, “*Garp Menba’larına Göre Garp İlminin Kur’an-ı Kerim Hayranlığı*” isimli eserinde Türk ırkının siyasi ve dini yönden milli varlığını ele almıştır. İsmi geçen eserde İsmail Hâmi, Türk ırkının İslamiyet’i diğer Asya milletleri gibi Arap ordularına mağlup olduğu için zorla değil bizzat kendi istekleri ile tercih ettiklerini ifade etmiştir. Bunun sebebinin ise İslamiyet’in kendi inançlarının en ulvi ifadelerini barındırması sebebiyle olduğunu söylemiştir.¹⁴¹ Eserinde Türklerin İslami kimlikleri üzerindeki tespitlerini sürdürerek IX-X. asırlarda topluca Müslüman olmuş bu milletin din değiştirmesinin asıl sebebinin Şamanizm’in: Vahdaniyet, dünyadan sonra ahiret, yedi kat gök, cennet ve cehennem gibi temel konulardaki İslam dini ile olan benzerliklerine işaret etmektedir.¹⁴²

İsmail Hâmi, Türk ırkının dokuz yüzyıl süren siyasi ve İslami hâkimiyetinin başlangıcının 1058 yılında Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah’ın (1031/1075) 24 Kanunusani Cumartesi günü Bağdat’ta yapılan ve bütün İslam âlemine ilan edilen merasimle, İslam dünyası üzerindeki bütün cismani hâkimiyetini Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey’e devretmesi ve Tuğrul Bey’in (1040/1063) “*Sultanü’l-İslam*” ilan edilmesiyle başladığını kaydeder.¹⁴³ Çünkü Abbasilerin¹⁴⁴ 945 yılında İranlı ve Şîî bir hanedan olan Büveyhiler’in¹⁴⁵ Bağdat’ı işgalinden sonra Abbasi hilâfeti iyice Şîî baskısı altına girmişti. XI. Yüzyılın ortalarında Büveyhîler güçlerini kaybedince bu sefer Fatimîler¹⁴⁶ halifeyi baskı altına almıştı. Bu baskılar neticesinde Bağdat’ın bir İslam merkezi olmaktan çıkmaya doğru gidiyor ve çöküntü halini alan Abbasi Hilafeti koruyucu bir güce ihtiyaç duyuyordu. Tuğrul Bey’in “*Sultanü’l-İslam*” ilan edilmesi ve Abbasi hilafetinin İslam âlemi üzerindeki her türlü cismani haklarını Selçuklu

¹⁴¹ Danişmend, *Garp Menba’larına Göre Garp İlminin Kur’an-ı Kerim Hayranlığı*, (İstanbul, Hareket Yayınları, 1967), 7-8.

¹⁴² Danişmend, *Garp İlminin Kur’an-ı Kerim Hayranlığı*, 8.

¹⁴³ Danişmend, *Garp İlminin Kur’an-ı Kerim Hayranlığı*, 8-9.

¹⁴⁴ Abbâsî Devleti: 750-1258 yılları arasında hüküm süren bu hanedan Peygamberimizin amcası Abbas’ın soyundan gelmektedir. Bu konuda bk. Hakkı Dursun Yıldız, “Abbasiler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 49.

¹⁴⁵ Büveyhîler: 932-1062 yıllarında İran ve Irak’ta hüküm sürmüşlerdir. Bu konuda bk. Erdoğan Merçil, “Büveyhîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 496.

¹⁴⁶ Fâtımî Devleti: 909-1171 yılları arasında Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye’de hüküm süren Şîî devlettir. Bu konuda bk. Eymen Fuâd Seyyid, “Fâtımîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 737.

Devletine devretmesiyle Tuğrul Bey; Şif ve Fatımî baskılarına karşı Sünniliği savunup hilâfet makamını kurtarmıştır.¹⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'de Arap kavmini tehdit eden inzar ayetlerini¹⁴⁸ ele alan İsmail Hâmi, bu ayetlerin Arap kavmi yerine Türk ırkının geçeceğini işaret ettiğini ifade etmiştir. Hicretin 923 ve Miladın 1517. yılında Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Mısır'ı fethiyle hilafet makamına da sahip olan Türklerin artık resmen hem ruhani hem de cismani İslam temsilcisi olduğunu söylemiştir. Böylelikle Türklerin Arapların yerine geçtiğini ifade etmiştir.¹⁴⁹

İsmail Hâmi, İslam'ın Türk ırkına kuvvet kattığını Türk ırkının bu kuvvetle üç kıta üzerindeki o muhteşem imparatorluğu kurduğunu söyler.¹⁵⁰ O'na göre Türkler kimliklerini Batı'ya geldikten sonra İslam dini sayesinde koruyabilmişlerdir. Nitekim Avrupa Hunları İslam olmadan göç ettikleri Avrupa'da Hristiyanlaştırılmış ve zamanla Avrupa milletleri arasında yok olup gitmişlerdir. Eğer Oğuz Türkleri de Müslüman olmadan evvel Garp'a gitselerdi onlar da diğer Türk kitleleri gibi Hristiyanlaşıp kimliklerini kaybedeceklerdi.¹⁵¹

İsmail Hâmi, görüldüğü gibi Türklerin tarihteki üstün başarılarını, asırlardır varlıklarını sürdürüyor olmalarını İslam'a olan bağlılıklarından kaynaklandığını vurguluyor. Türklerin İslam'ın çok kıymetli sancaktarı olduklarını ve İslamiyet sayesinde dünyaya hükmettiklerini söylüyor.

3.2.6. Milliyetçilik ve Türklük İle İlgili Bakış Açısı

İsmail Hâmi'nin kaleme aldığı pek çok eserinde, yayınladığı makalelerinde Türklüğe ve Türk milliyetçiliğine olan aşırı bağlılığı göze çarpar. Türk milletinin diğer milletlerden üstün olduğundan bu sebeple asırlarca kıtalara hükümdarlık yaptığından bahseder. Bu başlık altında milliyetçilik adına ortaya koyduklarından özellikle "*Türklük Meselesi*" isimli eserindeki görüşlerinden söz etmeye çalışacağız.

İsmail Hâmi adı geçen esere ilk olarak "*milliyet*" tarifindeki ihtilaflardan söz ederek başlar. O'na göre bir milletin yaşayabilmesi için milletlerin siyasi kanaatlerden

¹⁴⁷ Geniş bilgi için bk. Yıldız, "Abbasiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988),49-56; Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 9.

¹⁴⁸ İnzar Ayetleri: 5/54, 9/39, 47/38, 48/16, 70/40 -41. ayetleridir.

¹⁴⁹ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*,9-11.

¹⁵⁰ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 15-16.

¹⁵¹ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 16-17.

üstün bir fikre inanmak suretiyle birleşmeleri gerekir. Bu inanç milletin din, dil, anane, örf ve adet gibi manevi değerlerini oluşturmaktadır. Şayet vatan, nüfus, devlet, servet gibi maddi unsurlar kaybedilirse manevi değerler milletin ayakta kalmasını sağlar.¹⁵² Bu manevi değerlerin yerine milliyetçilik anlayışı geçtiği takdirde tıpkı tarihte Garp milletlerinin ayrılıp Avrupa haritasının değişmesi gibi ayrılıkların yaşanması kaçınılmaz olur.¹⁵³ Bununla birlikte tek bir “*milliyet*” tanımının yapılamayacağını her milletin tarihi teşekkülü ile tanımların değişebileceğini dolayısıyla milletleri birbirlerine bağlayan o manevi bağın da millettten millete farklılık arz edeceğini vurgular. Örneğin Fransızlar için “*kültür*”, Almanlar için “*ırk*”, İsviçreliiler için “*vatan*”, Romanyalıları için “*dil*” ve Alman Protestanlığına karşı varlığını koruyabilmek için Avusturya-Almanları “*mezhep*” esasına dayanmaktadır. İsmail Hâmi, Tüm dünya devletlerinde var olan bu ayrılıkların Türklerde de fertler arasında yaşandığını üzülenek ifade etmektedir. Türkler arasında yalnız Türkçülük değil birden çok Türkçülük anlayışının bulunduğunu bu durumun da anlaşmazlıklara sebep olduğunu ifade etmektedir. Bizdeki “*milliyet*” ölçüsünü kimine göre “*ırk*”, kimine göre “*dil*”, kimine göre “*kültür*”, kimine göre “*vatan*”, kimine göre “*Turancılık*”, kimine göre “*Anadolluluk*”, kimine göre ise “*tabiiyyet*” olduğunu söyler. Bütün bu ayrılıkların sona erdirilip umumi ve müşterek bir milliyet tarifi milli derdin devası olacaktır diye önemle belirtmiştir.¹⁵⁴

3.2.7. Batılıların Türk Irkına Yaptığı İftiralarına Verdiği Cevaplar

İsmail Hâmi “*Türklük Meselesi*” isimli eserinde Batılı bilim adamlarının Türk ırkının kökeni ile ilgili yaptığı iftiraldan bahsetmiştir. İlk olarak bu iftiraları sıralamış daha sonra da Türklük anlayışı doğrultusunda deliller ortaya koymak suretiyle atılan iftiralara yanıt vermiştir.

Türk ırkına atılan iftiraları şu şekilde sıralamıştır:

- a) “Mongoloid” denilen sarı ırka mensubiyet iddiası;
- b) Yahudi, Hristiyan ve Müslüman dinlerinde birçok hurafelere mevzu teşkil eden “*Ye’cüc ve Me’cüc*” taifesiyle Türk ırkının birleştirilmesi;
- c) Tip itibariyle “*Nesnâs*” ismi verilen canavar şeklinde tasvir edilmesi;

¹⁵² Danişmend, *Garp İlminin Kur’an-ı Kerim Hayranlığı*, 7.

¹⁵³ İsmail Hâmi Danişmend, *Türklük Meseleleri*, (İstanbul: İstanbul Kitabevi Yayınları, 1983), 3.

¹⁵⁴ Danişmend, *Türklük Meseleleri*, 4-9.

- d) Yamyamlık isnadı;
- e) Medeni kabiliyetten ve zekâdan mahrumiyet iftirası;
- f) Türk diline fakirlik izafesi;
- g) Türk ve Mongol dillerin menşe birliği iddiası;
- h) Siyasi kabiliyetsizlik ve idaresizlik isnadı.¹⁵⁵

İsmail Hâmi, Türk ırkına atılan bu iftiraların yanında orta zamanların Hristiyan dünyasının hakaretlerinin en küçüğünün: “*Gaddar Türkler, Gaddar barbarlar*” olduğunu ifade etmektedir. Bu hakaret ve iftiraların hiçbirini kabul etmeyen İsmail Hâmi, ismi geçen eserinin 147-153. sayfalarında ayrıntılı bir şekilde cevap vermiş bu iftiraların komik ve asılsız olduğunu ifade etmiştir. Türk ırkının bu iftiralar hakkında bilinçli olup her zaman tetikte olunması gerektiğini söylemiştir.

3.2.8. İslâmiyet “Çöl Dini”, Kur’an-ı Kerim “Çöl Kanunu” İftirasına Yanıt

İsmail Hâmi Danişmend, “*Garp İlminin Kur’an-ı Kerim Hayranlığı*” isimli eserinde batıcı zihniyetlerin İslam dinine “çöl dini” şeklindeki iftiralarını batılı kaynaklardan yaptığı alıntılarla değerlendirmiş yaptıkları yakıştırmanın batıda bile kabul göremeyeceği şekilde cahilane bir tutum olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. İlk olarak Amerikan tarihçi Will Durant’ın “*Histoire de la civilisation*” ismiyle Fransızcaya tercüme edilmiş olan “*Medeniyet Tarihi*” külliyyatının “*L’age de la foi*” serisinin 1952 de neşredilen ikinci cildinde Arabistan Yarımadasının dörtte üçünün çöl olmasından bahsedildiği konuyla söze başlamıştır. İsmail Hâmi, Durant’ın bu tespitinde Arap Yarımadasının dörtte üçünün çöl olmasının bir medeniyet inşasına engel olamayacağı eleştirisinde bulunmuştur. Nitekim Arap Yarımadasının yüzölçümünün Trakya hariç tüm Türkiye kadar olduğunu ve Fransa’dan da bir buçuk misli daha büyük olduğunu belirtmiş ve bu tespit doğrultusunda İslamiyet’in zuhur ettiği sahayı bir çölden ibaret kabul etmenin yalnızca tarihi cehalet değil aynı zamanda coğrafi de bir bilgisizliğin sonucu olduğunu vurgulamıştır. Nitekim Durant, yine aynı eserin 200. sayfasında Arabistan Yarımadasında medeniyet teşekkülünün arada yağın yağmur selleri vesilesiyle mümkün olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Sahillerde ara sıra görülen yağmur selleri oralara medeniyet imkânı temin etmektedir: Bilhassa Garp sahillerindeki Hicaz mıntıkasında bulunan Mekke ve

¹⁵⁵ Danişmend, *Türklük Meseleleri*, 146.

Medine şehirleri işte bu vaziyettedir; cenûb-u garbîde bulunan Yemen de eski Arabistan krallıklarının menşeidir.¹⁵⁶

Bu duruma göre İsmail Hâmi, “*Ceziretü'l-Arab*”ın iki milyon iki yüz elli bin km’lik kısmının çöl, 750.000 km’lik alanının ise verimli topraklardan oluştuğunu ve bir medeniyet kurulmasına müsait olduğunu söylemektedir.¹⁵⁷

İsmail Hâmi, Mekke’de o dönemde kurulan bankaları ve Mekke halkının ileri derecedeki ticari hayatını örnek göstererek İslam’ın teşekkül ettiği coğrafyanın ekonomik yönden gelişmişliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu konuda rahip Lammens’in “*L’İslam*” isimli eserinde ortaya koyduğu iktisadi, ticari ve mali yönden Mekke’nin durumu konusundaki yazdıklarını ele almıştır. Bu eserde yer alan bilgiler ışığında Mekke’nin mali gelişmişliğinin bugünün Amerika’sının bazı önemli merkezlerinin yerine geçebilecek oranda ileri seviyede olduğu tespitine yer vermiştir.¹⁵⁸ İslam’ın VII. asrın en önemli merkezlerinden biri olan Mekke’de teşekkül etmiş olmasına rağmen bu dine hala “*çöl dini*” diyen Batı zihniyetli Türk devrimcilerinin cahilliklerini ortaya koymakta ve bu saldırıları şiddetle eleştirmektedir.

İsmail Hâmi Danişmend, İslam’a “*çöl dini*” diyen Batıcı devrimcilerin İslam’dan önceki döneme “*cahiliye devri*” denilmesinden faydalanmalarını eleştirip bu konuyu da aynı eserinde değerlendirmiştir. Cahiliye kavramının çöllerde yaşamış Arap halkının Medeniyetten uzak her türlü Medeni münasebetten uzak olması anlamında kullanılmadığını ifade etmiştir. Cahiliye kelimesini İslam’dan sonra Müslümanların Müşrikler hakkında dinden bihaber olmaları noktasında kullandıkları bir terim olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla “*cahiliyye*” kelimesi İslamiyet’ten önceki devrin din buhranı ve müşriklik adetleriyle yaşıyor olmaları açısından değerlendirilip bu anlamda gaflet devri manasında kullanılmıştır.

İsmail Hâmi Danişmend, “*cahiliyye*” kelimesinin ne kadar yanlış anlaşıldığını ve bunun delilini ise yine batı kaynaklarından edindiği bilgilere göre eski Arabistan medeniyetinde bulunan mevcut ilimlerle açıklamıştır. Bu ilimleri şu şekilde sıralamıştır:

- Nücûm: Hey’et İlmi
- Enva’: Hava Bilgisi, Meteoroloji
- Esâtir: Mitoloji
- Kehânet: Falcılık

¹⁵⁶ Danişmend, *Garp İlminin Kur’an-ı Kerim Hayranlığı*, 19.

¹⁵⁷ Danişmend, *Garp İlminin Kur’an-ı Kerim Hayranlığı*, 19-20 .

¹⁵⁸ Danişmend, *Garp İlminin Kur’an-ı Kerim Hayranlığı*, 25.

- Tıb: Tabâbet
- Hayl: Baytarlık
- Tarih İlm: Arap vesaire tarihleri
- Ensâb: Jenealoji
- Mimari: Bu ilim Arabistan'da çok inkişaf etmiştir; eski mimari eserlerinden bazılarının zamanımıza kadar intikal etmiş bakiyeleri vardır.
- Hisab: Matematik
- Hitabet: Eski Arap nesrinin en mühim sahası hitabet olmakla beraber, nutuklar şifahi olduğu için zamanımıza mühim bir şey intikal etmemiştir.
- Şiir: İslamiyet'ten sonra Cahiliye Devrine izafe edilmiş şiirler büyük bir yekûn tutmaktadır; fakat hakiki Cahiliye şiirleri de vardır.¹⁵⁹

Aynı eserinde İsmail Hâmi bu konuyla alakalı olarak özet şeklinde son bir değerlendirme yapmış İslam'a “*çöl dini*” deyip İslam'ın köklerinin çölden ibaret olduğunu göstermeye çalışanlara yanıt veren âlimlerin ifadelerini toplam 7 maddede şöyle sıralamıştır:

- a) Arabistan çölden ibaret değildir: Birçok medeniyet sahaları ve medeni merkezi vardır.
- b) Ceziretü'l-Arap dünyadan ayrılmış bir memleket değildir. Eski doğu-batı medeniyetlerinin birbirine dokunmasını temin etmek suretiyle insanlık tarihinde çok büyük bir rol oynayan olağanüstü önemli bir memleketdir.
- c) İslam'ın doğuşunda, tekâmülünde ve gelişiminde çölün hiçbir rolü yoktur: İslam dini medeni bir dindir.
- d) İslam tarihinde çöl bedevilerinin rolü, ilk fetihler devrinde askerlik etmiş olmalarından ibarettir ve bu askeri rol de o devre münhasır kalmıştır.
- e) Mekke şehrinin ahalisi asırlarca bir hayli tesalüplere uğramış karışık ve medeni bir cemiyettir.
- f) Mekkeliler ve Medinelilerin bedevilikle bir alakası kalmamış ve hatta bedeviler ile şehirliler arasında devamlı ve geleneksel bir husumet bile vardır.
- g) İslamiyet çok yüksek bir siyasi ve mali ortamda doğmuştur.¹⁶⁰

İslam'a çöl dini diyen Batıcı devrimcilere cevaben Batılı âlimlerin görüşlerini sıralayan İsmail Hâmi İslamiyet'ten daha medeni bir din yoktur diyerek sözlerini tamamlamıştır. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'e “*çöl kanunu*” diyenlere olan şaşkınlığını dile getirmiştir. Yine aynı eserinin 37. sayfasından kitabın sonuna kadar Kur'an-ı Kerim için o bir “*çöl kanunu*”dur diyenlere yanıt verip Batılı âlimler tarafından Kur'an-ı Kerim hakkında yazılan sözlerle sözde Batıcı devrimcilere cevap vermiştir.

¹⁵⁹ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 27-28.

¹⁶⁰ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 34-35.

İsmail Hâmi Batı âlimlerinin XIX. yüzyıldan beri Kur'an-ı Kerim'e hayran olduğunu ancak Batıcı devrimcilerin bundan habersiz olarak cahilce bir tavır sergilediklerini dile getirmiştir. Batı hayranlarının Kur'an'ın Arabistan çöllerinde düzenlenmiş bir kitap olduğu ve hükümlerinin de sadece çöl bedevilerine ait olduğu söylemlerine cevap olarak İsmail Hâmi; Batılı âlimlerin düşüncelerini gerekçe göstererek Kur'an'ın çölde inmediğini söylemiştir. Bilakis Kur'an-ı Kerim'in Mekke ile Medine gibi Doğu ve Batı'yı birleştiren bir medeniyet merkezinde nazil olduğunu ve bunlardan Mekke şehrinin ise İslam'dan önceki cumhuriyet idaresinin eski Atina cumhuriyetinden bile üstün olduğunu söylemiş ve böylece Kur'an-ı Kerim'e cephe alanların iddialarını çürütmüştür.¹⁶¹

İsmail Hâmi, Kur'an-ı Kerim'in çöldeki bedevilere indiğini iddia edenlere Kur'an'ın yalnızca bir kesime değil beşeriyete indiğini yani İslam dininin beşeri ve tüm âleme indiğini söylemiş ve bu konuda da Batılı âlimlerin ittifak içinde olduğunu ifade etmiştir. İslam'ın evrensel bir din olduğunu Kur'an-ı Kerim'den Yasin¹⁶², Sebe¹⁶³ ve Enbiya¹⁶⁴ surelerinden ayetler göstererek ispat etmeye çalışmıştır. Bu ayetlerde Allah-ü Teâla'nın "*Beni Âdem: Âdemoğulları*", "*Nâs: insanlar*", "*Âlemin: âlemler*" ifadeleriyle tüm insanlığa seslendiğini dolayısıyla Kur'an'ın tüm insanlığa hitap eden bir kitap olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁶⁵

Garp âlimlerinin tespit ettiği bir diğer konu olan Kur'an'ın üslup bakımından üstünlüğüne İsmail Hâmi yine aynı eserinde yer vermiştir. İsmail Hâmi'ye göre İnsanlar ya şiir ya da nesir şeklinde duygularını ifade edebilir. Üçüncü bir ihtimal yoktur. Oysa Kur'an-ı Kerim ne bir şiirdir ne de bir nesir. Kur'an'da kullanılan bu eşsiz ve işitenleri mest eden üslup olsa olsa ilahi bir üsluptur. İsmail Hâmi Müslüman olamayan Avrupalıların bile Kur'an dinlerken heyecana gelmelerinin sebebini bu ilahi üslup ile açıklamaktadır.¹⁶⁶

¹⁶¹ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 37.

¹⁶² Yasin Suresi 60-61. ayetlerinin meali şöyledir: "*Ey Âdemoğulları, ben size 'Şeytana tapmayın çünkü o sizin açık düşmanınızdır; bana ibadet edin, doğru yolu budur' diye ahdetmedim mi?*"

¹⁶³ Sebe Suresi 28. ayetinin meali şöyledir: "*Biz seni ancak bütün insanlara (cennet hakkında) müjdeci ve (cehennem azabı hakkında) haberci olarak gönderdik: Lakin insanların çoğu (bunun böyle olduğunu) bilmez.*"

¹⁶⁴ Enbiya Suresi 107. ayet meali şöyledir: "*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*"

¹⁶⁵ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 37-38.

¹⁶⁶ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 40.

İsmail Hâmi, Kur'an-ı Kerim'in derin üslubunu bir İslam düşmanı olan İngiliz Müsteşrik¹⁶⁷ Charles Mills'in Fransızcaya tercüme edilen "*Histoire du Mahometisme*" eserinde kullandığı şu cümle ile ifade etmiştir: "*Kur'an üslubunun zenginliğiyle ahengini kâfir bir Avrupalı bile onu tercüme ederken taklit edemez.*"¹⁶⁸

Batılı âlimlerin eserlerinden yaptığı alıntılarla örnekleri çoğaltan İsmail Hâmi, yine Batılı âlimlerin tespitlerine göre Kur'an-ı Kerim'i şu üç esasa ayırmaktadır:

- Kur'an-ı Kerim'in bütün insanlığı ilgilendiren dini, medeni, hukuki ve içtimai kıymeti;
- Dünyada bir benzeri görülmemiş ve bundan sonra da görülmesi mümkün olmayan ilahi bir üslup harikası;
- Kur'an-ı Kerim'in bütün bu üstün özelliklerinden dolayı tercümesinin imkânsızlığı.

İsmail Hâmi, Kur'an-ı Kerim'e verdiği değer ile yapmış olduğu araştırmaları sonucu Batılı âlimlerin düşüncelerini derlemiş olması ve ülkemizdeki Batı sevicilerin cahilane tavırlarını ortaya koyup Kur'an-ı Kerim'i küçümsemek için O'na "*çöl kanunu*" yakıştırmasının asılsızlığını ispata çalışması çok kıymetli bir tavidir.

3.2.9. İslâm Âleminin Başına Arap Milleti Yerine Türk Milletinin Seçilmesi

İsmail Hâmi, Kur'an-ı Kerim'de anlatılan tarihi olayların geleceğe dair mucizeler barındırdığını söylemiştir. O'na göre bu mucizelerden bir tanesi Arap'ın yerine Türk'ün geçmesidir. Bu fikrini Kur'an-ı Kerim ile destekleyen İsmail Hâmi, bir takım tarihi hakikatlerle ayetlerde geçen bu mucizenin gerçekleştiğini ve Arap kavminin yerine Türk ırkının geçtiğini ifade etmiştir.¹⁶⁹ Bununla birlikte İsmail Hâmi, Kur'an-ı Kerim'de bazı milletlerin isminin geçtiği halde Türk isminin geçmeyişinden söz etmiştir. Kur'an'da ifade edildiğine göre Arap ırkının yerine geçecek olan kavmin Araplarla ırkî bir bağı olmayan bir kavim olacağını¹⁷⁰ ve bu kavmin de ifade edilen özellikleri sebebiyle Türk ırkından başkası olamayacağını söylemiştir.

İslam'ın tebliğ edilmeye başlandığı peygamberliğin ilk yıllarında peygamberimiz Hz Muhammed (sav) Arapların zulmüne uğramıştır. Özellikle gaza ve cihada katılmayan Arapların Peygamberimize olan itaatsizlikleri, Müslüman olduğunu söylediği halde kalben inkâr içinde olanların varlığı, fırsat buldukça dinden dönmeleri

¹⁶⁷ Müsteşrik: Doğu toplumlarının tarihini, dilini ve edebiyatını ve folklorunu araştırmakla meşgul olan âlim demektir. Konu hakkında bk. Devellioğlu, Lügat, "Müsteşrik", md., 897.

¹⁶⁸ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 41.

¹⁶⁹ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 65.

¹⁷⁰ Bu konu hakkında bk. *Kur'an-ı Kerim*, 5/54, 9/39, 47/38 ve 48/16.

ve İslamiyet'in ahkâmına riayet etmemelerine ait pek çok ayet-i kerime vardır. Bu sebeplerle bu ırkın ceza olarak İslâm'ın başından atılacağını ve yerine başka bir ırkın geçeceğini ifade eden ayetlerin Maide (5/54), Tevbe (9/39), Muhammed (47/38) ve Fetih (48/16) surelerinde olduğunu tespit etmiştir.¹⁷¹ Şimdi İsmail Hâmi'nin belirttiği bu ayetlere ve içeriklerine bakacağız. İlk olarak, Maide Suresinin 54. âyetine bakalım:

Ey iman edenler sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütuftur. Allah'ın lütfü geniştir; o her şeyi bilir.

İsmail Hâmi, bu âyette Allah'ın fazlına mazhar olan bu cengâver kavmin Arap ırkı ile hiçbir ilgisi olmadığını Tevbe Suresi 39. âyetini delil göstererek açıklamaktadır. Bu ayetin meali ise şöyledir:

Eğer Allah yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir. Siz ise O'na hiç bir zarar veremezsiniz. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.

İslam'ın başına Arap kavminin yerine geçecek olan kavmin Araplıkla alakasının olmayacağını ifade eden ayet ise Muhammed Suresinin 38. âyeti¹⁷² olup meali şöyledir:

İşte sizler Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir. Artık onlar sizin gibi de olmazlar.

Bir önceki ayeti teyit eder nitelikteki bu ayetten sonra Arap'ın yerine geçecek ırkın hidayet bulacağını Allah-ü Teâla Fetih Suresinin 16. âyetinde belirtmiştir. Bu ayetin meali şöyledir:

A'rabilerin geri bırakılmış olanlarına de ki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla savaşacaksınız veya Müslüman olurlar. Eğer itaat ederseniz, Allah (cc) size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi acıklı bir azaba uğratar.

İsmail Hâmi son olarak Meâric sûresinin 40-41. âyetlerini delil göstererek Arapların tehdit edildiği belirtmektedir. Ayetlerin meali şöyledir: *"Hayır! Doğuların ve Batuların rabbine yemin ederim ki biz onların (yani müşrik Arapların) yerine kendilerinden daha hayırlılarını getirmeye kadiriz ve biz önüne geçilebilecek değiliz."*

Âyetlerde geçen durumlar üzerinden Allah (cc) arapların yerine araplıkla ilgisi olmayan bir kavmi İslam'ın sancaktarı olarak İslam'ın başına getireceğini bildirmiştir.

¹⁷¹ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 66.

¹⁷² Müellif eserinde bir hata ile Muhammed suresinin 40. ayetini delil olarak göstermiştir. Ancak Muhammed Suresi 40. ayeti olarak mealini verdiği ayet Muhammed Suresinin 38. Ayetidir. Zaten Muhammed Suresi toplamda 38 ayetten oluşmaktadır.

İsmail Hâmi bu ayetlerin ışığında İslam'ın başına geçirilecek bu kavmin ırkî ve millî özelliklerini 9 maddede şöyle sıralamıştır:

- Arap ırkı ile alakası olmayan bu kavmin başlıca özelliği Arap'a benzememesidir.
- Araplarla ilk önce savaşacak olan bu yabancı millet daha sonra ihtida edip Müslüman olacaktır.
- Bu millet her hususta Arap'tan daha hayırlıdır.
- Bu millet çok yiğit ve cesurdur.
- Hak yolunda gaza ve cihada çıkacaktır.
- Bu kahraman millet, imanına dil uzatanların münafıklarla müşriklerin eleştirilerinden yılmayacaktır.
- Allah'ın emirlerine itaat edecek, yoksulu gözecek, hayır hasenatı sevecektir.
- Arap'ın yerine geçecek bu millet; dindaşlarına karşı mütevazı, kâfirlere karşı heybetlidir.
- İşte bütün bunlardan dolayı Allah (cc) o milleti, o millet de Allah'ı sevecektir.¹⁷³

İsmail Hâmi, ayetlerden yola çıkarak İslam'ın başına Arap'ın yerine geçecek olan bu üstün vasıflara sahip olan milletin yalnızca Türk milleti olabileceğini söylemiştir. Bu hakikatin de tarihte iki önemli olay ile gerçekleştiğini ifade etmiştir. İlki; Abbasi Halifesi el-Kâim bi-Emrillâh'ın miladi 1058 senesinde Bağdat'ta yapılan bir törenle cismani hukukunu Selçuklu Hükümdarı Sultan Tuğrul Bey'e devretmesi sonucu Sultanü'l-İslam olan Tuğrul Bey ile İslam âleminin cismani hâkimiyetinin Araplardan Türklere geçmesidir. İkinci olay ise; Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle (1517) hilafet makamına da sahip olması ve Türk milletinin hem ruhani hem cismani olarak Arap milletinin yerine geçmesidir. İsmail Hâmi, Arapların yerine geçecek bir milletten bahseden ayetlerdeki milletin olsa olsa Türk milleti olabileceğini, Türk milletinin diğer milletlerden üstün meziyetleri olduğunu ve İslam'ı en iyi temsil eden milletin bu sebeple Türk milleti olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun da ayetlerle müjdelenen ilahi bir mucize olduğunu söylemiştir.

¹⁷³ Danişmend, *Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 69.

3.2.10. Şehzade Katli Meselesi

Şehzade katli meselesi tarihçilerin kafa yorduğu önemli meselelerdendir. Pek çok tarihçinin yorum yaptığı bu meseleyi İsmail Hâmi, “*Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” adlı eserinde ayrıntı bir şekilde ele almıştır.

İsmail Hâmi, şehzadelerin devlet nizamı için katledilmesinin Fatih zamanında Kanunname’i-Âli Osman’ın “*Ve her kimesneye evladumdan saltanat müyesserola, karındaşların nizam ’ı-âlem için katletmek münasibdür; ekser ’i-ulema tecviz itmiştir; onunla âmil olalar*” maddesiyle kanun haline getirilmiş olmasına rağmen uygulamanın daha önceye rastladığına işaret etmektedir. Bir rivayete göre ilk olarak Osman Bey’in amcası Dünder Bey’i Köprühisar Seferi’ne olan muhalefeti ve Bizans Tekfurları ile el altından yürüttüğü muhabbeti sebebiyle okla vurarak idam ettiğini ve böylece Osmanlı’da ilk aile cinayetinin Osman Gazi ile başladığını söylemektedir.¹⁷⁴ Diğer yandan Osmanlılarda ilk kardeş katlinin Sultan Murat’ın, kardeşleri Şehzade Halil ve Şehzade İbrahim’i saltanat davasına kalkışmalarından ötürü öldürmesiyle başladığını ifade etmiştir.¹⁷⁵ Yine aynı eserinde İsmail Hâmi Yavuz Sultan Selim’in abilerinin oğullarını, III. Murat’ın beş ve V. Mehmet’in on dokuz kardeşini nizam-ı âlem için idam ettiğinden bahsetmiş bu idamların halkın vicdanlarında derin bir yara bırakıp kin ve nefretle karşılandığını söylemiştir.¹⁷⁶

İsmail Hâmi, Osmanlı sultanlarının devlet nizamını temin etmek için yaptıkları bu idamların vicdanları yaraladığını söylemiştir. O’na göre yapılan bu uygulama devletin başında olma sevdası ile yapılmış olup devlet nizamının devamlılığını bahane etmekten başka bir şey değildir. Eğer bu gerçekten gerekli bir durum ise o zaman bin düşünülüp defalarca sorgulanarak yapılması gereken vicdani bir meseledir demiştir.

3.2.11. “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi” İsimli Eserinin Yakılması

“*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*”, Osmanlı tarihini Osman Bey’in doğumundan başlayarak Osmanlı Devleti’nin son anına kadar ayrıntılı bir şekilde bütün vukuatlarını kayıt altına alan bir eserdir. Bu eserin te’lifi büyük zorlukların göze alınmasıyla başlayan ve sürdürülen bir çalışma olmuştur. Özellikle Osmanlı’nın oluşum döneminden İstanbul’un fethine kadarki kısım kronoloji bakımından oldukça

¹⁷⁴ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1, 227.

¹⁷⁵ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1, 33.

¹⁷⁶ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1, 83.

ihtilafli ve bilinmezlikler içeren bir devirdir. Bu ihtilafli verilerin derlenmesi, bakımından oldukça çaba sarf edilmiştir.¹⁷⁷ İsmail Hâmi Danişmend bütün bu zorluklara rağmen bu eseri oluşturmuş ve Osmanlı Tarihi'nin bilinmezliklerini gün ışığına çıkarmıştır. Tam 11 yıl süren bu eseri, 51 yaşında başlayıp 62 yaşında tamamlayabilmiştir.¹⁷⁸ İsmail Hâmi Danişmend'in bu denli çaba sarf ederek hazırladığı bu eser bir takım ideolojik amaçlı propagandaların hedefi olmuş ve maalesef eserin dördüncü cildi bir gösteri ile yakılmıştır.¹⁷⁹

“*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” isimli eser 22 Temmuz 1955 tarihinde Milli Türk Talebe Birliği üyesi bir grup genç tarafından¹⁸⁰ üniversite lokalinde yakılmıştır. Bir kovanın dışını ”*Nankör*” yazısı ile kaplayıp bu kovanın içerisinde yakma işlemini gerçekleştirmişlerdir. Kitabı yakmadan önce haklılıklarını ispat etmek için kitabı bilirkişilere tetkik ettirdiklerini izah etmiş yakma sebeplerini şu şekilde sıralamışlardır:

- Yunanlıların İzmir’i işgal tarihi olan 15 Mayıs 1919’dan bahsedildiği halde koskoca bir tarih başlangıcını ifade eden Atatürk’ün Samsun’a ayak basış tarihi olan 19 Mayıs 1919’dan niçin bahsedilmemiştir?
- Afyon’un istirdat tarihi olan 27 Ağustos 1922’den bahsedildiği halde, bütün bu hareketlerin ruhunu teşkil eden büyük taarruzun başlangıç tarihi olan 22 Ağustos 1922’den Atatürk’ün adıyla bağlı olduğu için mi bahis olunmamıştır?
- 9 Eylül 1922 İzmir’in istirdadı kaydedildiği halde bu istirdadı ve bütün Türk milletinin kurtuluşunu müjdeleyen 30 Ağustos 1922 Başkomutanlık Meydan Muharebesinden niçin bahis yoktur?
- Son halife Abdülmecid’in memleketi terk edişinden bahis edildiği halde, bu “terk edişi” doğuran sebepten, yani 29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilanından niçin bahsedilmemiştir?

İsmail Hâmi Danişmend, Osmanlı tarihinde yer almış beşinci derecedeki eşhastan, yerine göre, bir kahraman olarak sahifelerce bahseder, milleti 33 yıl istibdadı altında inleyen Abdülhamid’i ‘Osmanlı Devleti’nin en büyük padişahı’ olarak tavsif ederken, Mustafa Kemal’e ‘Çanakkale kahramanlığı’ bile çok görerek, bu şerefi neden başka kuvvetlere vermek lüzumunu hissetmiştir?¹⁸¹

Kitabın yakılma sebebine gelince; “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” eseri yalnızca Osmanlı Devleti’nin tarihini kayıt altına almak için başlanmış ve yalnızca

¹⁷⁷ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1, XV.

¹⁷⁷ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 33.

¹⁷⁸ Demiray, “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında”, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1, VII.

¹⁷⁹ Yeni Yayınlar Dergisinin sahibi Mercanlıgil’e göre kitabın tamamı değil sadece kapağı yakılmıştır. Konu hakkında bk. Demiray, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi* I, VIII.

¹⁸⁰ Cumhuriyet Gazetesinin 22 Temmuz 1919 tarihli yazısında eserin, Milli Türk Talebe Birliği idare heyeti tarafından yakıldığını duyurmuştur, Tahsin Demiray ise “*Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında*” isimli yazısında M.T.T.B.’ne mensup öğrencilerce yakıldığını kaydetmiştir. Konu hakkında bk. Demiray, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1, VIII.

¹⁸¹ *Cumhuriyet*, “Gençlik Dün Mâhud Tarih Kitabını Yaktı”, 23 Temmuz 1955.

Osmanlı Devleti'nden bahsederek nihayete erdirilmek istenmiş bir eserdir.¹⁸² İsmail Hâmi, kitabın karışıklığa sebep olmaması açısından ve yalın bir şekilde Osmanlı'nın kaydedilmek istenmiş olmasından kitabın sonunda bir açıklama yapmıştır.¹⁸³ Buna rağmen kitap eleştiri oklarından kurtulamamıştır. İsmail Hâmi'nin Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti'ni ayrı külliyyatlarda değerlendirmek istemesi anlaşılır bir durum olup bahsi geçen eserinde Atatürk ve yeni devletten bahsetmeyişi sebebini belirtmişken bu hadisenin yaşanması maksatlı bir eylem olarak görünmektedir. Milli Türk Talebe Birliği'nin yaptığı bu eylem İsmail Hâmi'nin daha önceleri yaşadığı bazı olayları hatırlayıp unutturmamak için kasten yapılmış bir vukuat mı sorularını akıllara getirmektedir. Örneğin; Atatürk, Sivas Kongresi'nden sonra Temsil Heyeti'nin aldığı kararları Türk milletine, İstanbul Hükümetine ve İtilaf Devletlerine anlatmak için çıkarılacak olan “*İrade-i Milliye*” isimli gazetenin başyazarlığını İsmail Hâmi'ye vermiş ancak imzasız yayınlamasını istemişti. İsmail Hâmi ise başyazısını kendi ismiyle yayınlınca Atatürk'ün kendisine öfkelenmesine sebep olmuştu. Milli Türk Talebe Birliği'nin bu anlaşmazlığı da göz önünde bulundurarak bir sataşma gerçekleştirdiği kanaatindeyiz. Bu duruma ek olarak İsmail Hâmi, Sivas Kongresi'nde tek kurtuluşun Amerikan mandası olduğunu, başka bir ihtimalin düşünülmemeyeceğini söylemesi yeni devletin oluşumuna karşı çıktığı şeklinde yorumlanmış ve bu konu hatırlatılmak istenmiştir. Oysa O mandayı, en az zararla çıkmanın yolu olarak gördüğü için benimsemişti.

Eserin yakılma hadisesi basında da yer almıştır. Olayın gerçekleştiği gün yani 22 Temmuz 1955 tarihinde “*Cumhuriyet*” gazetesi “*Bir Tarih Kitabı Yakılıyor*” başlığı ile Milli Türk Talebe Birliği gençlerinin saat 17.00'de birlik lokalinde İsmail Hâmi Danişmend'in telif ettiği “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” adlı eserin yakılıp küllerinin de müellifine gönderileceği haberini yapmıştır. (Resim 3.1.) Eserin yakılma

¹⁸² Tahsin Demiray'a göre İsmail Hâmi “*Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” eserinden sonra 1 Ocak 1901'den başlayarak Kurtuluş Savaşına kadar “XX. Yüzyılın Türkiye Kronolojisi” isimli bir eser daha oluşturacaktı. Geniş bilgi için bk. Demiray, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 1.

¹⁸³ İsmail Hâmi'nin “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” isimli eserinin sonunda Atatürk'ten neden bahsetmeyişi izah edici açıklaması:

Osmanlı Devleti'nin sona eriş yılları içinde yeni devletimizin kuruluş hareketleri tam bir ihtilaf halinde bulunduğundan, yeni devletin izahlı bir kronolojisinin ise ayrıca ve bir an evvel yapılması gerektiğinden ve hiç şüphesiz yapılacağından, bu eserin son yılları içinde yeni doğuşun verilmesi gerekli teferruatını o esere bırakmayı daha uygun gördük; bu suretle hazin bir kapanışla aydınlık bir başlangıcı karıştırmak istemedik, işte bundan dolayı menakibinden bahsedilmemiş olan yeni Türkiye'nin kurucusu ATATÜRK'ün adını burada hürmetle yâd etmeyi vazife biliriz.

sebebi, 1703 tarihinden 1924 tarihine kadar olan tarihi olaylar anlatıldığı halde Atatürk'ten bahsedilmediği şeklinde yayınlanmıştır. Aynı gazetenin yedinci sayfasındaki yazıda; aynı tarihlerde gerçekleşen Türkiye Öğretmenler Derneği Milli Federasyonu Kongresinden telefon ile aldıkları bilgiye göre İsmail Hami Danişmend'in "20. Asır" dergisinde Atatürk hakkında "Adı-Türk" şeklinde bahsedip aslen Anadolu'da doğmayıp devşirme olduğuna dair yazısının protesto edildiği yazmaktadır. (Resim 3.2.) Kanaatimizce bu iddia İsmail Hâmi'nin de belirttiği gibi kendisini çekemeyenlerce ideolojik amaçlı yapılmış iftiradan başka bir şey değildir. Dergide "Adı-Türk" ifadesi kullandı diyenlerin derginin hangi yıl, hangi sayısında bu ifade kullanılmış belirtmesi gerekirken mesnetsiz bir şekilde gazete haberi olarak yayınlanmıştır. Bütün bunlar yapılanların ideolojik bir oyun olduğunu ortaya koymaktadır.

Eserin yakılmasıyla ilgili olarak bir diğer haber 23 Temmuz 1955'te "Cumhuriyet" gazetesinde "Gençlik Dün Mâhud Tarih Kitabını Yaktı" başlığı ile yayımlanmıştır. Haberde,

Milli Türk Talebe Birliği, içinde Atatürk'e ait bir tarih devresi bulunduğu halde Büyük Kurtarıcı ve İnkılapçıdan bahsetmeyen bir kitabın kabını, dün saat 17'de birlik lokalinde yaptığı bir toplantıda yakmış ve kitapta, her devir gençliği tarafından lanetle anılması için, birliğin lokalinde muhafazaya karar vermiştir.¹⁸⁴

İfadeleri yer almıştır. (Resim 3.3.)

¹⁸⁴ "Gençlik Dün Mâhud Tarih Kitabını Yaktı", *Cumhuriyet*, (23 Temmuz 1955), 7.

Resim 3.1: İsmail Hâmi Danişmend 'in "İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi" isimli eserinin Atatürk'ten hiç bahsetmediği gerekçesiyle yakıldığını haber veren 22 Temmuz 1955 tarihli "Cumhuriyet" gazetesinin birinci sayfadaki haberi

Resim 3.2: 22 Temmuz 1955 tarihli “Cumhuriyet” gazetesinin 7. Sayfasındaki İsmail Hâmi Danişmend’in “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi” isimli eserinin yakılmasının haberi

Aynı gazetenin yedinci sayfadaki haber içeriğinde, eserin bilirkişilere tetkik ettirildiği; 19 Mayıs, Çanakkale Muharebesi ve Cumhuriyetin ilanı devri yazıldığı halde Mustafa Kemal'in isminin yer almadığının tespit edildiği ifade edilmiştir. Haberin devamında, “NANKÖR” yazılı bir kovanın içerisinde kitabın yakılıp küllerinin de eserin müellifine gönderileceği belirtilmiştir.

İsmail Hâmi, yapılan bu suçlamalara sessiz kalmamıştır. Cumhuriyet gazetesine bir mektup göndererek hakkında söylenenlerin iftira olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu mektup gazetenin yine aynı tarihli sayısının 7. Sayfasında yayınlanmıştır. Gazete bu mektuptan önce İsmail Hâmi'nin kendisi ile görüşen gazetecilere yaptığı savunma şu şekilde kaydedilmiştir: İsmail Hâmi, kitabın milli mücadele tarihi olmadığını, Osmanlı devrine ait mühim tarihleri zikrederek vesikalara müstenit vakaların belirtildiğini söylemiş ve ileride milli mücadele için bir kitap yazacağını bildirmiştir.¹⁸⁵ Gazeteye sunduğu mektupta ise; hakkında söylenenlerin iftira olduğunu belirtmiş, “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” isimli dört ciltlik eserinin tamamının Osmanlı devrine ait olduğunu; Milli Mücadele, inkılap ve Cumhuriyet devirlerinin bu eserde yer almadığını belirtmiştir. Atatürk'ün isminin geçmeyişi zaten eserin 4. cildinde “*Yeni Türkiye'nin kurucusu Atatürk'ün adını burada hürmetle yâd etmeyi vazife biliriz.*”¹⁸⁶ cümlesiyle belirtmiş ve eserinde bir kast olmadığını açıklamaya çalışmıştır. Mektubunda bahsettiği bir diğer konu ise; yine aynı gazetenin 22 Temmuz'daki neşrinde “*20. Asır*” mecmuasında Atatürk için söylediği iddia edilen “*Adı-Türk*” ifadesi ve Atatürk'ün devşirme olduğuna dair iddiaların tamamının iftiradan ibaret olduğudur. Açıklamasında, daha önce ne 20. Asır Mecmuasında ne de başka bir gazete veya dergide böyle bir yazı yazmadığını belirtmiştir. (Resim 3.4.)

Eserin yakılma haberi 23 Temmuz günü “*Milliyet*” ve “*Tan*” gazetelerinde de yapılmıştır. “*Milliyet*“ gazetesi eserin “NANKÖR” yazılı bir kova içerisinde yakılıp küllerinin çıkartıldığı anın fotoğrafıyla kısa bir açıklama ile haberi yayımlamıştır. (Resim 3.5.) Tan gazetesi ise “*Atatürk'ten Bahsetmeyen Bir Tarih Kitabı Yakıldı*” başlığı ile haber yayımlanmıştır. Gazete, Milli Türk Talebe Birliği başkanının İsmail Hâmi Danişmend hakkında sarf ettiği ağır ithamlara genişçe yer vermiş, eserin

¹⁸⁵ “Gençlik Dün Mâhud Tarih Kitabını Yaktı”, *Cumhuriyet*, (23 Temmuz 1955), 7.

¹⁸⁶ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.1 (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971), IV; “Gençlik Dün Mâhud Tarih Kitabını Yaktı”, *Cumhuriyet*, (23 Temmuz 1955), 7.

müellifinin memleketteki milli hisleri küçümsediğini söyleyip ”dar ve örümcek kafalı âlim taslağı” şeklinde hakaret etmiştir. Eserin Atatürk’ten bahsetmeyişiini Atatürk’e saldırı olarak değerlendirip bu yapılanın Atatürk’e olan sevgisizlik ve düşmanlık sebebiyle olduğunu söylediğini yazmıştır.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 64.

Resim 3.5: 23 Temmuz 1955 tarihli “*Milliyet*” gazetesinin İsmail Hâmi Danişmend ‘in “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” Eserinin törenle yakıldığını “*NANKÖR*” yazılı kovada kitabın yakılma esnasındaki fotoğrafla servis ettiği “*Atatürk’ten Bahsetmeyen Kitap Yakıldı*” başlıklı haberi¹⁸⁸

¹⁸⁸ “Atatürk’ten Bahsetmeyen Kitap Yakıldı”, *Milliyet*, 23 Temmuz 1955, erişim: 04 Ocak 2018. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Gtq9T33YerKAdQHi2lqesw_x3D__x3D_

24 Temmuz 1955 tarihli “*Tercüman*” gazetesi “*Danışmend İddiaları Reddediyor*” başlıklı yazısıyla İsmail Hâmi’nin kendisini savunmasına vesile olmuştur. İsmail Hâmi, burada hakkında söylenenlerin iftiradan ibaret olduğunu ve bu hadisenin kendisini ilgilendirmeyip 20 kişilik küçük bir grubu ilgilendirdiğini söylemiş ve üzüntüsünü dile getirmiştir.¹⁸⁹

Yakılan eserin basın ve fikir dünyasındaki yankıları “*Forum*” dergisinde yayımlanan “*Ateş Dansı ve Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” başlıklı yazı ile devam etmiştir. 1 Ağustos 1955 tarihinde yayımlanan dergideki bu yazıda hem eseri yakanlar hem de İsmail Hâmi Danışmend hatalı görülmüştür. (Resim 3.6 -3.7 – 3.8) Aynı derginin 15 Kasım 1955 tarihli sayısının 27. sayfasında “*Kitap Yakanlara Katılmayız!*” başlıklı yazısı ile Sami Nabi Özerdim İsmail Hâmi’yi Atatürk’e karşı sevgisizlikle suçlayıp kitabı yakanları da eleştirmektedir.¹⁹⁰

İsmail Hâmi’nin gerek olayın yaşanmasından sonra yaptığı savunmalarda ortaya koyduğu deliller gerekse henüz eseri oluştururken neden Atatürk’ten bahsetmediğini ifade eden¹⁹¹ gerekçeler yapılan yakma işleminin haksız bir uygulama olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum İsmail Hâmi’yi derinden üzse de yıllarca harcanan emeğe saygı duymayan ve ideolojik hesaplarla haksız bir uygulama yapan bir grup insanı haklı çıkarmamaktadır. Yaşanan bu hadiseden sonra psikolojik anlamda oldukça sarsılan İsmail Hâmi üzüntüsünden ağlamış ve kendisine gönderilen külleri kütüphanesinin vitrinine koyarak üzüntüsünü hafifletmeye çalışmıştır.¹⁹²

¹⁸⁹ Türkmen, *İsmail Hâmi Danışmend*, 67.

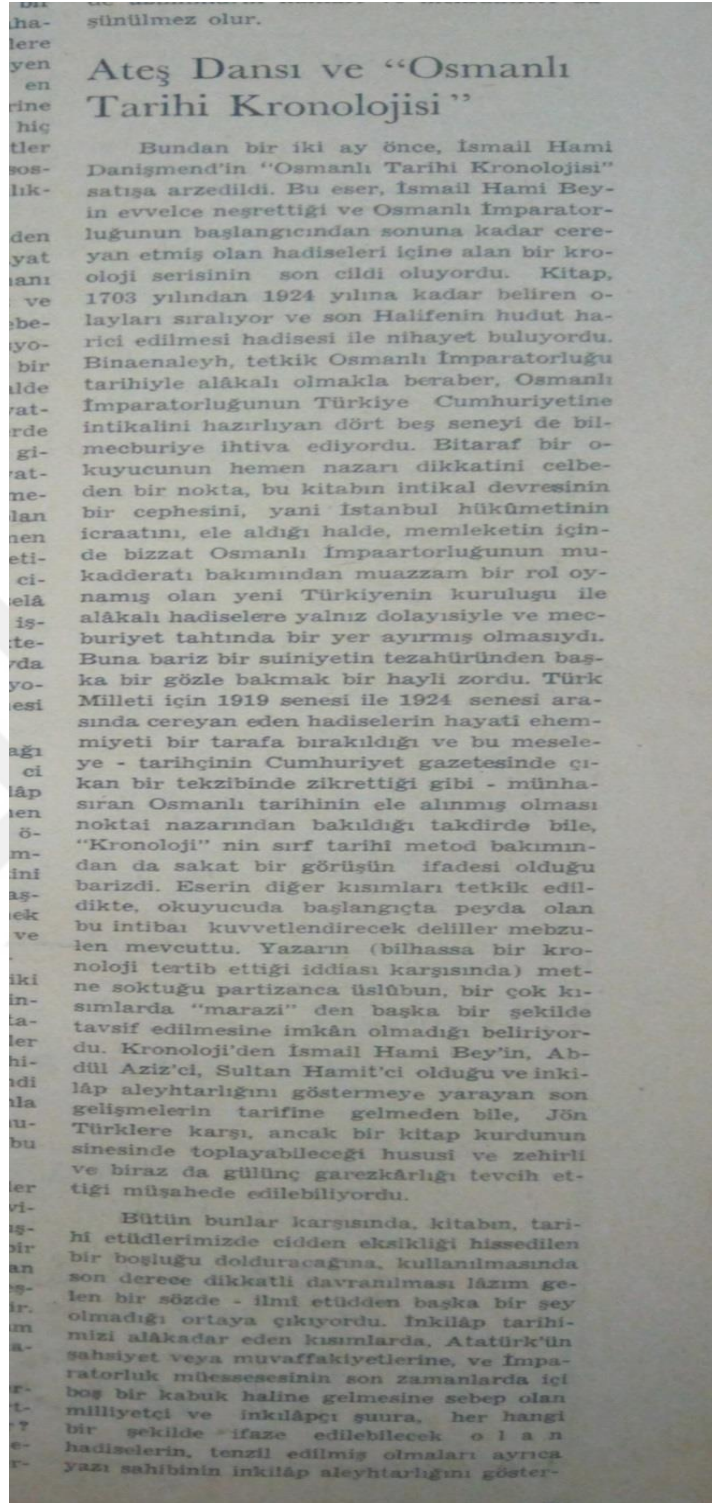
¹⁹⁰ Forum Dergisi’nin 15 Kasım 1955 tarihli sayısına ulaşamadık. Ancak kopyası için bk. Türkmen, *İsmail Hâmi Danışmend*, 81, 82.

¹⁹¹ Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 1, IV.

¹⁹² Türkmen, *İsmail Hâmi Danışmend*, 85.

Resim 3.6: İsmail Hâmi Daişmend'in yakılan eseri konu edilen "Ateş Dansı ve Osmanlı Tarihi Kronolojisi" başlıklı yazının yayımlandığı "Forum" dergisinin kapak resmi

Resim 3.7: "Forum" dergisi 7. Sayfadaki "Ateş Dansı ve Osmanlı Tarihi Kronolojisi" başlıklı yazının ilk sütunu

mekteydi. Yazarın sonradan Atatürk'ü "hürmetle yâdeden" fakat kitabın en arka sayfasında bulunan ve en dikkatli okuyucusu bile görmezden geçeceği bir paragrafa atıf yapmakta, Cumhuriyet gazetesinin sütunlarında bu inkılâpaleyhtarlığın tekzip etmeye kalkışması olmasa, hürmetliyetinin bir ifadeyi sayılamazdı.

Millî Türk Talebe Birliği, son günlerde, partizanca yazılmış ve inkılâpaleyhtarı olduğu intihabı berakan kısımlarına tesiri altında kalarak, bu kitabı merasimle yakmıştır ve böylece bu tip primitif ve taraf tutucu zihniyete karşı itihaz edeceği hareket hattını aynı iptidai çerçeve içinde tezahür ettirmekten ileri gidemeyeceğini ilan etmiştir. Zira intihab ettiği davranış, Orta zamanlardan ve Engizisyon devrinden kalma bir zihniyetin belirtisi ve fikri aczin en bariz işaretlerinden biridir. Kitap yakma, Hitler gibi diktatörlerin, kontrol edemediklerini bildikleri fikirlere karşı duydukları derin marazi garezin ve aynı plânda cevap verme acizlerinin ifadesinden başka bir şey değildir. Gençliğimizi temsil etmekte bir mesuliyet payı yüklenmiş olan bir birliğin böyle usullere tevessül etmiş olması bilhassa şayanı dikkattir ve bir tehlike işareti addolunmalıdır. Fikir - ne olursa olsun, hangi şekle girerse girsin - kitap yakılmak ve etrafında bir zafer dansı yapmakla değil, mukabil fikirle karşılaşır.

Eski ve Orta zamanlarda bir hayli revaç bulan "manikeizm" inancına göre, dünyadaki olaylar, iyilik ilâhiyle kötülük ilâhi arasında cereyan eden bir mücadelenin belirtileridir. Rahat etmek için en kestirme usul, kötülük ilâhını ve onu temsil edenleri yoketmektir. Dünya bu suretle "temizlenince" her nevi ihtilâf ortadan kalkacaktır. Ancak, modern demokrasi, bu "temizlik" ideolojisinin tam aksî olan bir fikre müstettir. Demokrasinin arkasındaki derin felsefi inancın esas mesnedi, "temizlik" le hiç bir şeyin halledilemeyeceği merkezindedir.

2
yeni i
kaldır
le bas
edilme
olanla
lay de
ve "e
iâkasi
mek.
tehlük
rür e
gençli
mizde
he uy
ne ka
mizi i
fedir.

Loz
Yıl

E
konfe
çkan
line g
sının
manik
olarak
rahha
leketi
hafaza
bu ser
letinin
fakla
için ç
mişti.
da he
fakat
hayati
digimi
rimizi
çin lâ
delâle

Ağustosta :

ZENGİN PA

Ekimde :

EV - PARA

Yıl sonunda

İRATLI - APA

200.000 Lira

A K B A

Resim 3.8: "Forum" dergisi 8. Sayfadaki "Ateş Dansı ve Osmanlı Tarihi Kronolojisi" başlıklı yazının ikinci sütunu

3.2.12. Sultan İbrahim'in Deliliği Meselesi

Osmanlı padişahlarından Sultan İbrahim'e (1640-1648) “*Deli İbrahim*” denilmesi İsmail Hâmi 'ye göre bir iftiradır. Sultan İbrahim'in, sarayın içini kürklerle kaplayacak derecede aşırı samur kürk düşkünlüğü ve bazı aşırı tavırları ile kendisine “*deli*” yakıştırmaları yapılmasına sebep olmuştur. O, Sultan İbrahim'in amcası I. Mustafa gibi deli olmadığını ifade etmiştir. Ancak hayatı boyunca idam edilme korkusuyla yaşamış olmasının sınırlarını bozmuş olabileceğini¹⁹³, yaptığı tuhaflikların da bu halle ilgili olabileceğini söylemiştir.¹⁹⁴ İsmail Hâmi, Sultan İbrahim'in şehzadelik esaretiyle padişahlık hürriyeti arasındaki tezatın ruhunda oluşturduğu sarsıntının onun bu şekilde itham edilmesinin sebebi olabileceğini söylemiştir. Nitekim IV. Murat'tan sonra rakipsiz bir şekilde mutlak kudrete sahip olmuştur. Bu durumun da Sultan İbrahim'e olumsuz yansımaları olmuştur. Osmanlı hanedanında kendisinden başka erkek kalmamış olması neticesinde neslin davamı kendisinden olacaktı. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen devlet adamları Sultan İbrahim'e güzel cariyeler takdim edip Sultan'ın baştan çıkmasına, sefa düşkün olmasına sebep olmuştur. Bütün bu aşırılıklarının yanı sıra İsmail Hâmi'ye göre, “*Civan Kapıcıbaşı*” denilen Vezir'i-Azam Semin Mehmet Paşa¹⁹⁵, Sultan İbrahim'in gözüne girebilmek için O'nun her fikrinin Allah'ın kendisine verdiği bir ilham ile olduğunu söyleyip iltifatlar sunarak Sultan'ı, kendisinden hiçbir hatanın sadır olmayacağına inandırmıştır. Yaptığı hiçbir şeyin hata olmayacağına inanan Sultan İbrahim bu inanışla aşırılıklarını göremez hale gelmiştir. İsmail Hâmi'nin verdiği şu örnek dikkat çekicidir. Edirne'ye seyahate giden Sultan İbrahim oranın odunlarını beğenmediği için İstanbul'dan Edirne'ye hamamda kullanmak üzere odun taşıtmıştır.¹⁹⁶

Şehzade iken yaşadığı ölüm korkusu, padişahken etrafındaki insanların kendisini yanıltması gibi sebeplerle normal karşılanmayan davranışlar sergileyen Sultan İbrahim devleti zor duruma sokmuştur. Anadolu'da çıkan isyanlardan, Bosna'da kırk tane kalenin düşman eline geçmiş olmasından, Venedik donanmasının

¹⁹³ Sultan İbrahim, ağabeyi II. Osman ve üç kardeşinin öldürülmesine şahit olmuştur. Konu hakkında bk. Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 3, 409.

¹⁹⁴ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.3, 410; Türkmen, *İsmail Hâmi Danişmend*, 226.

¹⁹⁵ Semin Mehmet Paşa, Sultan İbrahim'in saltanatında 31 Ocak 1644- 17 Aralık 1645 yılları arasında sadrazamlık yapmış bir devlet adamıdır. 17 Aralık 1645 yılında idam edilmiştir. Bu konu hakkında bk. Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.5, 36.

¹⁹⁶ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 3, 410.

Çanakkale boğazını tıkayıp Girit ordusunun yardımsız ve aç kalmasından bîhaber olmuş Vezir'i-azam Hezarpare Ahmet Paşa¹⁹⁷ tarafından kolayca kandırılmıştır.¹⁹⁸

Günümüz tarihçilerinden de Sultan İbrahim'in "deli" olmadığını anak sinirlerinin bozuk olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. "Deli" yakıştırmasının sebeplerini İsmail Hâmi'nin açıkladığı şekilde kabul etmektedirler.¹⁹⁹ Sultan'ın yaptığı hatalar sebebiyle bu şekilde anılıyor olması oldukça normaldir. Abisi II. Osman'ın Yeniçerilerce öldürülmesi ve abisi IV. Murat'ın üç kardeşini öldürmesi sonucu sıranın kendisine geleceğini düşünmesi ve tahta oturduğunda yanlış devlet adamlarına güvenmesi bu şekilde anılmasına sebep olmuştur. Ağır depresyon geçirdiği açık olan Sultan İbrahim'in bu durumundan istifade edilmiş, "deli" yakıştırması ile tahttan indirilmiş, ölümünden sonra ise cenazesi gerçekten deli olan amcası I. Mustafa'nın yanına defnedilmiş ve bu suretle "deli" lakabı tescillenmek istenmiştir.

3.2.13. Sultan Abdülaziz'in Ölümündeki Sır İle İlgili Bakış Açısı

İsmail Hâmi, tarihte aydınlatılması zor olan meselelerden biri olarak gördüğü Sultan Abdülaziz'in (1861/1876) ölümünün bir cinayet mi yoksa intihar sebebiyle mi olduğunun bilinmesinin zorluğunu ancak Sultan'ın ölümüyle ilgili rivayetler incelendiğinde hangisinin daha muhtemel olduğunun anlaşılabileceğini söylemiştir.

Abdülaziz'in intihar ettiğine dair yapılan resmi açıklama şöyledir:

Sultan Abdülaziz 04 Haziran 1876 tarihinde pazar sabahı sakalını düzeltmek üzere annesinden bir makasla bir ayna istemiş ve annesi de dâhil olmak üzere herkesi odadan dışarı çıkarmıştır. Odada kalma süresi uzadığı için harem takımının şüphe ve merakla içeri girmesiyle bahsi geçen makasla her iki kolunun kan damarlarını kestiği tespit edilmiştir. Sultan Abdülaziz'in yerde hasırın üzerinde cansız bedenini bulmuşlardır.²⁰⁰

Sultan Abdülaziz'in intihar ettiğine dair rivayeti İsmail Hâmi şöyle kaydetmiştir:

¹⁹⁷ Vezir'i-azam Hezarpare Ahmet Paşa (ö: 1648) : Sultanahmet Meydanında halk tarafından vücudu parçalanarak öldürüldüğü için "Hezarpare" denilmiştir. Bu konuda bk. Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 3, 409.

¹⁹⁸ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.3, 410.

¹⁹⁹ Bu konuda bk. İlber Ortaylı, "Sekiz Yıllık Saltanatı Bir Faciaydı", *Milliyet Gazetesi*, 13.02.2010.

²⁰⁰ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, 267.

Erkân- erbaa', 'Erkan-ı müttefika' ve 'Erkan-ı hâl' isimleriyle anılan ve saltanat tedebbülünde amil olan Mütercim Rüştü²⁰¹, Hüseyin Avni²⁰² ve Midhat Paşalarla²⁰³ Şeyhü-l İslam Hayrullah Efendi²⁰⁴ o sırada devlete hâkim bir diktatörlük heyeti vaziyetindedir. Sultan Murad'ın cülusunda işte bunlarla Bahriye Nazırı Kayserili Ahmed Paşa ve Cemile Sultan'ın kocası ve Damat Fethi Ahmed Paşa'nın oğlu olan Ticaret Nazırı olan Mahmud Celalüddin Paşa'dan mürekkep fevkalade bir vükela komisyonu teşkil edildiğinden, padişahın rahatsızlığından dolayı bütün işleri bu komisyonun gördüğünden ve Sultan Mecit'in damatlarından olan yeni Mâbeyn müşiri Nuri Paşa'nın da Valide Sultan ile daimi temasından dolayı bu heyetin sarayda mümessili vaziyetinde bulunduğu bahsedilir.

Sultan Aziz'in katli, işte bu heyetle oğlu namına hareket eden yeni Valide Şevkefza Sultan arasında kararlaştırılmıştır. Bir rivayete göre Sultan Murad da işe karışmış ve bu kararı tatbik etmek üzere de yeni padişahın emektar adamlarından Cezayirli Mustafa Pehlivan, Yozgatlı Mustafa Pehlivan Çavuş ve Boyabatlı Hacı-Mehmed Pehlivan güya muhafazasına me'mur edilmişti: Bunlar koruculuk ve köşk bekçiliği gibi 'hidemât-ı süfliyye' de kullanılan adamlardandır.

O sırada Sultan Aziz'in hususi hizmetinde yalnız ikinci mâbeyncisi Fahri Bey bırakılmış, diğerlerinin hepsi savulmuştur. Fahri Bey'de vükela komisyonunun Fer'iyye'deki adamıdır. Bundan başka muhafız kıt'a zabitlerinden Binbaşı İzzet, Binbaşı Necip ve Kolağası Ali Beyler de elde edilmiştir. Damat Mahmud ve Nuri Paşalarla kızlar ağası Süleyman Ağa, Cezayirli, Yozgatlı, Boyabatlı pehlivanlar icap eden talimatı verip bundan bir akşam evveline tesadüf cumartesi / Pazar gecesi her üçüncü Fer'iyye'ye göndermişler, pehlivanlar geceyi karakolda geçirmişler ve bu sabah da Fahri Bey tarafından içeri alınmışlardır. Saraya girerken Fahri Bey Yozgatlı Mustafa Pehlivan'a beyaz saplı keskin bir çakı vermiş, karakol zabitlerinden Ali ve Necip Beyler de beraber gelmiş, Reyhan ve Râkım adında iki harem-ağası da vaziyeti kollamış, odaya girince birdenbire Sultan Aziz'in üstüne atılan katillerden Fahri Bey padişahın şaşalamasından istifade ederek kollarını arkadan tutmuş, Cezayirli Mustafa ile Boyabatlı Mehmet dizlerine oturmuş, Yozgatlı Mustafa elindeki çakı ile padişahın ilk önce sol kolunun ve ondan sonra da sağ kolunun

²⁰¹ Mütercim Rüştü (1811 / 1882): Asıl ismi Mehmet Rüştü Paşa'dır. "Mütercim" denilmesinin sebebi, mülazımlık döneminde Bâb'-Ser'askerî Tercüme odasında bir takım askeri nizamnameleri Fransızcadan Tercüme etmiş olmasıdır. Sultan Abdülmecid, Abdülaziz, Beşinci Murad ve İkinci Abdülhamid dönemlerinde beş defa sadrazamlık ve beş defa seraskerlikte bulunmuş Müşir ve Vezirdir. Bu konu hakkında bk. Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 5, 82, 86, 88, 90. 191.

²⁰² Hüseyin Avni (1819 / 1876) : Isparta Gelendost'ta doğan Avni Paşa İstanbul'da medrese eğitimi almıştır. 1837 yılında Harbiye'ye girmiştir. 1848 yılında Kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Bir süre Harbiye Mektebinde muallim yardımcılığı yapmış 1852 yılında Binbaşılığa terfi etmiştir Balkanlarda çıkan ayaklanmalardan dolayı Şumnu'ya kaymakam olarak gönderilmiştir. Kırım Savaşı zamanında Miralay olmuştur. 1967 yılında Girit'e Vali olarak atanmıştır. Daha sonra Bahriye Nazırı olmuştur. 1873'te Seraskerliğe tayin edilmiştir. 1874 1875 yılları arasında Sultan Abdülaziz zamanında sadrazamlık yapmıştır. 30 Mayıs 1876 yılında yapılan darbe ile Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip öldürülmesinde önemli rol oynamıştır. Geniş bilgi için bk. Ali İhsan Gencer, "Hüseyin Avni Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 18 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 526-527.

²⁰³ Midhat Paşa (1822 / 1884): Osmanlı Devleti'nde maliye, idare ve eğitim alanlarında pek çok yenilik yapmış devlet adamıdır. 1876 yılında Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine sebep olduktan sonra 1876 Kanun-i Esasi'nin hazırlanmasına ve I. Meşrutiyetin ilan edilmesine öncülük etmiştir. Geniş bilgi için bk. Gökhan Çetinsaya, Ş. Tufan Buzpınar, "Midhat Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 30 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 7-11.

²⁰⁴ Hasan Hayrullah Efendi (1834 / 1898): 1874-1877 yılları arasında iki defa şeyhülislamlık yapmıştır. Sultan Abdülaziz ve V. Murat'ın tahttan indirilmeleri için fetva vermiştir. 1877 yılında Sultan Abdülhamid tarafından şeyhül-haremlik görevi verilerek Medine'ye gönderilmiş, aykırı fetvalar verdiği gerekçesiyle 1879'da Midhat Paşa ve bazı arkadaşlarıyla Taif'te oturması zorunlu hale getirilmiş burada da vefat etmiştir. Geniş bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Hayrullah Efendi, İmâm-ı Sultânî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 17 (İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 75-76.

damarlarını kesmiş, zavallı Sultan Aziz “Aman Allah’ım” diye feryat etmiş, bu feci ameliye beş dakika kadar sürmüştü ve o sırada Necip ve Ali Beyler de yalın kılıçlarla oda kapısını tutmuşlardır. Katiller umumiyetle sofadan ve yalnız Cezayirli Mustafa pencereden kaçıp gittikten sonra Pertev Nihal Valide Sultan gelip oğlunun üzerine kapandığı ve saraylılar da feryada başladıkları zaman Sultan Aziz henüz sağ olmakla beraber artık konuşamadığı için bir şey söyleyememiştir.²⁰⁵

İsmail Hâmi, Sultan Abdülaziz’in ölümüne dair bu iki rivayeti kaydettikten sonra her iki rivayeti de doğrulayan bazı delillerin olduğunu ifade etmiştir. Abdülaziz’in intihar etmiş olabilmesinin güç bir ihtimal olduğunu söylemiştir. Bu ihtimalin delillerini “*Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” eserinde 14 madde halinde sıralamıştır. Bu maddelerden bazıları şöyledir:

- Sarayın harem dairesinde bulunan Sultan Aziz’in odasına altı kişinin birden gündüz gözüyle girmeleri ve üç yüz kadar cariye tarafından görülmemeleri kabil değildir.
- Raporla hiçbir mücadele izinden bahsedilmemesi ölümün intihar sebebiyle olduğunu gösterir.
- Zillet görmüş bazı tarihi şahsiyetlerin intihar etmemiş olmalarını tenkit etmesi sebebiyle Sultan Aziz’in intihar fikrine sıcak bakması.
- Fer’iyye Sarayının üçüncü katında olan Sultan Aziz’in odasının camından katillerden olarak ifade edilen Cezayirli Mustafa’nın inmiş olmasının mümkün olamayacağı.
- Vakanın gerçekleşmesinden Yıldız muhakemesine kadar geçen beş sene içinde Sultan Aziz’in varisleri tarafından hiçbir dava ve iddiada bulunulmamıştır.²⁰⁶

Bununla birlikte Abdülaziz’in şehit de edilmiş olabileceğini söylemiş ve 31 madde halinde bu rivayetin delillerini adı geçen eserinde sıralamıştır. Şehit edildiği rivayetine dair delillerden bazıları şunlardır:

- Sultan Aziz’in intihar ettiğine dair tıbbi rapor, Hüseyin Avni Paşa’nın, Sultan’ın alelade biri olmayıp bedeninin açılmayacağını söylemesi ile genel muayene yapılmadan alelacele yapılmış çürük ve şüpheli bir vesikadır.
- Tıbbi olmaktan ziyade siyasi bir vesika olan bu tuhaf rapor Avrupa’da tenkit edilmiş hatta doktorlar arasında tartışmalara sebep olmuştur.
- Sultan Aziz olayında hükümet adli soruşturma yapmamıştır.

²⁰⁵ Danişmend, “*Osmanlı Tarihi Kronolojisi*”, c. 4, 269.

²⁰⁶ Danişmend, “*Osmanlı Tarihi Kronolojisi*”, c. 4, 269, 270.

- Olayın ardından yalnızca Mabeynci Fahri Bey'in açıklamaları dinlenmiş aileden kimsenin söz söylemesine müsaade edilmemiştir.
- Sultan Aziz'in yanında tarihi bir paladan başka bir şey kalmamış o da olaydan kısa bir süre önce aldirılıp karakola götürülmüştür.²⁰⁷

Delilleri tek tek inceleyen İsmail Hâmi, tüm bilgi ve belgeler doğrultusunda net bir şeyin söylenemeyeceğini belirtmiş O da meseleyi gün ışığına çıkartamamıştır. Oysa Hüseyin Avni Paşa'nın adeta Sultan'ın ölüm haberini beklercesine 20 dakika gibi kısa bir sürede saraya yetişmesi, Sultan Abdülaziz'in cansız bedenini olay yerinden hemen uzaklaştırması olayın ilk şüphe ile karşılanabilecek gelişmeleridir. Otopsi raporunu imzalaması istenen doktorların bazılarının Sultan'ın bedenini görmeden imza atmayacaklarını söylemesi üzerine Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından rütbelerinin sökülmesi de başka bir şüphe sebebidir. Bütün bunlarla birlikte kanaatimize göre, intihar etmek isteyen bir kişinin iki bileğini kesemeyeceği pek çok adli tıp uzmanı tarafından belirtilmişken Sultan Abdülaziz'in iki bileğini keserek intihar etmiş olması düşünülemez. Nitekim II. Abdülhamid zamanında kurulan Yıldız Mahkemesi sorgularında Sultan'ın intihar etmeyip cinayete kurban gittiği kesinleşmiştir. Sultan Abdülaziz'in son zamanlarını geçirdiği Feriye Sarayında çalışan üç bahçıvanın (Cezayirli Mustafa Pehlivan, Yozgatlı Pehlivan Mustafa Çavuş ve Boyabatlı Hacı Mehmet Pehlivan Çavuş) Hüseyin Avni Paşa tarafından görevlendirildiği ve bu üç kişinin Sultan'ın katilleri olduğu mahkeme kararıyla sabit olmuştur.²⁰⁸

3.2.14. Sultan II. Abdülhamit Hakkında Yapılan İftiralara Cevabı

İsmail Hâmi, "*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*" eserinde Sultan II. Abdülhamid'e (1876/1909) atılan iftiralara delillerle cevap vermiştir. O, tarihte bazı şahsiyetlerin kahramanlaştırılıp bazılarının da kötüleştirdiğini, Sultan Abdülhamid'in de gerek saltanatı zamanında muhalifleri tarafından yabancı memleketlerde gerekse tahttan indirilişinden sonra Türkiye'de yazılmış esrelerde yalnızca kusurlarının kaleme alındığını ve bin türlü iftiralara maruz bırakıldığını söylemiştir. Bu iftiralardan ilki Sultan II. Abdülhamid'in annesinin cariye ve bir Ermeni olduğudur. Ahmed Sâib

²⁰⁷ Danişmend, "*Osmanlı Tarihi Kronolojisi*", c. 4, 270, 278.

²⁰⁸ Geniş bilgi için bk. Çağrı Alagöz, "*Sultan Abdülaziz'in Kanlı Gömleği; 1876 Darbesi Üzerine Bir Çalışma*", (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014),10-11.

Bey'in (ö. 1919) "*Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı*" isimli kitabında Sultan II. Abdülhamid'in annesin "*Çandır*" isminde bir cariye olarak ifade etmiş İsmail Hâmi de bunun çok yanlış bir tespit olduğunu ifade etmiştir. Fransız yazar Hele G. Dorys'in "*Abdül-Hamid İntime*" isimindeki eserinde ise Sultan II. Abdülhamid saray rakkaselerinden mühtedi bir Ermeni kadınından doğmuş olarak göstermiş, İsmail Hâmi de bunu safsatadan daha aşağı bir iftira olarak değerlendirmiştir.²⁰⁹ Kanaatimize göre gerçek olamayacak kadar iğreti görünen bu yakıştırma Sultan II. Abdülhamid'in itibarını düşürmek isteyenlerin acemice attıkları bir iftiradan başka bir şey değildir.

Sultan II. Abdülhamid'e atılan iftiraldan bir diğeri ise O'nun imla bilmediği ve yazı yazamayacak kadar cahil olduğudur. İsmail Hâmi, Dorys'nin adı geçen kitabından Sultan II. Abdülhamid'in iki sahifelik bir müsveddesini örnek göstererek bu söylenenin bir iftira olduğunu ortaya koymuştur. Sultan'ın kendi el yazısı olan bu müsveddede bir imla yanlışının dahi olmadığını ve kullandığı ifadelerin de çok düzgün olduğunu dolayısıyla cahil bir kişinin bu şekilde bir yazısının olamayacağını ifade etmiştir.²¹⁰

Sultan II. Abdülhamid'in stratejik meselelerde yaptığı hayati hamlelerle düşmanı zorda bırakıp Türk'ün hakkını koruması düşmanları tarafından O'nun acımasız kanlı bir diktatör olarak gösterilip "*Kızıl Sultan*" lakabı almasına sebep olmuştur. Ermeni asıllı Fransız tarihçi Albert Vandal'ın Sultan II. Abdülhamid'e "*Le Sultan Rouge*" yani "*Kızıl Sultan*" demesi Sultan Abdülhamid'in doğuda bir Ermeni devletinin kurulmasına izin vermeyip onlara toprak vermemesi sebebiyledir. İsmail Hâmi bunun bir Fransız tarafından Ermeni Komitecisine karşı bir Türk'ü koruyan Sultan için söylemesinin anlaşılabilir olacağını ancak "*Sultan Rougers*" lakabını Türkçeye tercüme edip Sultan II. Abdülhamid'e "*Kızıl Sultan*" diyen Türklerin yüz kızartıcı gafletlerinin ve cahilliklerinin şaşılacak bir durum olduğunu belirtmiştir.²¹¹

Otuz üç sene boyunca yaptığı ince siyasetle devleti cihan devleti haline ulaştıran Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirildiği fetva O'nun hayatı boyunca yapmadığı iftiraları içermektedir. İsmail Hâmi, Sultan'ın tahttan indirilme sebeplerinin yazılı olduğu fetvaya eserinde yer vererek Sultan'a atılan iftiralara bazı vesikalarla ve akıl mantık ölçüsünde yaklaşımlarla cevaplar vermiştir. Sultan II. Abdülhamid'in

²⁰⁹ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, 285.

²¹⁰ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, 285.

²¹¹ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, 286.

tahttan indirilmesine sebep olarak: 31 Mart Vakasının Sultan II. Abdülhamid'in teşvik ve tertibiyle yapılması, "Kütüb-ü şer'iyyenin men-ü ihraki" yani dini kitapların yasaklanıp yakılması, tebaanın katli ve beytü'l-malin yani devlet malının israf edilmesi sebep olarak gösterilmiştir.²¹² İsmail Hâmi, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilme sebeplerinin safsatadan ibaret olduğunu belirtmiştir. 31 Mart Vakasının İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından uydurulup yıllarca propagandasını yaptırdığı ve mesul kişi olarak da II. Abdülhamid'i gösterdiği bir hadise olup, aslında O'nun hiçbir alakasının olmadığını söylemiştir.²¹³ Abdülhamid'in çok merhametli olduğunu; kan dökmek gibi her türlü baskı ve zulümden kaçındığını söyleyen İsmail Hâmi, dini kitapları yasaklatıp yaktığı ve devlet malını israf ettiği yönündeki iftiralara ise şu sözlerle cevap vermiştir:

...Dini kitapların "men-ü ihraki" bir efsaneden ibarettir. Sultan Hamid kendisine bu iftirayı atanların hepsinden daha dindar olmakla meşhurdur. Beyt-ül malin israfı da iftiradır; Duyun-u Umumiyyenin teşkiline mukabil Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinden beri kabaran devlet borçlarının yarısından aşağıya indirilmesi Sultan Hamid devrindedir.²¹⁴

İsmail Hâmi, Sultan II. Abdülhamid hakkında fikirlerini ele alırken O'na Meşrutiyeti zorla ilan ettiren, 31 Mart Vakasında parmağı olmasına rağmen Sultan'ı suçlu ilan eden ve Sultan'ı Meşrutiyet karşıtı olduğu gerekçesiyle tahttan indiren İttihat ve Terakki Cemiyetine tepki göstermiştir. Bu cemiyetin yaptığı en büyük kötülüğün II. Abdülhamid'i tahttan indirmek olduğunu, bu kötülüğü sadece O'na değil Türk ırkına ve Türk ırkının muhteşem tarihine yaptığını söylemiştir. Bir cihan padişahını tahttan indirerek yaptığı kötülüğü şu sözlerle ifade etmiştir: "*İttihat ve Terakki Komitesinin bu memlekete yaptığı en büyük fenalık, Sultan Hamid gibi Avrupa siyasetine 33 senelik tecrübeyle hâkim olmuş büyük bir hükümdarı iş başından uzaklaştırmasıdır.*"²¹⁵

Dinine, vatanına, tarihine bu kadar bağlı, ecdadına sahip çıkan imanlı bir padişah olan II. Abdülhamid'e atılan bu iftiraların hepsinin O'nun siyasi dehasını çekemeyenler veya O'nun tarihi şahsiyetine düşman olanlar tarafından atılmış birer iftira olduğu kanaatindeyiz.

²¹² Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, 377

²¹³ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, 370

²¹⁴ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, 377.

²¹⁵ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, 379.

SONUÇ

İsmail Hâmi Danişmend, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin ikisinde de yaşamış, her iki dönemin siyasi ve sosyal şartlarının etkisiyle fikir dünyasını oluşturmuştur. İyi bir eğitim alan İsmail Hâmi, vâkıf olduğu yabancı dillerin de kendisine kattığı zenginlikle tarih, kültür, dil, şiir üzerine yaptığı çalışmalar sonucu eserler oluşturmuştur. Farklı alanlarda yaptığı bu çalışmalar O'nun çok yönlülüğünü ortaya koymuştur.

İsmail Hâmi, hayatında pek çok üzüntü yaşamıştır. Hayatı boyunca bir evlat sahibi olamamış, eşi Nazan Danişmend'i çok genç yaşta kaybetmiş, sonra ki evliliğinde de aradığı mutluluğu bulamamıştır. Son olarak ise on bir yıl süren çalışma sonucunda oluşturduğu “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” eserinin, milli mücadele dönemini kapsadığı halde Atatürk'ten bahsetmediği gerekçesiyle Milli Türk Talebe Birliği tarafından yakılması O'nu çok büyük hayal kırıklığına uğratmıştır.

İsmail Hâmi'nin adı “*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” eseri ile anılmıştır. Bu eser, Osmanlı tarihi üzerine araştırma yapan herkesin sıkça başvurduğu, Osmanlı tarihine dair çok kıymetli bilgilerin bulunduğu kapsamlı bir eserdir.

Ortaya koyduğu eserlerle Türk tarihine ve kültürüne çok büyük hizmet ettiğini düşündüğümüz İsmail Hâmi, eserlerinde yoğunlukla “*ırk ve milliyet*” kavramları çerçevesinde Türk ırkının maddi ve manevi özellikleri ve ayrıcalıkları üzerine durmuştur. Batı kaynaklarında rastladığı Avrupalı bilim adamlarının Türk ırkına isnat ettikleri ırk ve milliyet konusundaki iddialara sessiz kalmamış, milli duygu ve düşünce doğrultusunda iddiaları güçlü muhakeme yeteneğiyle bertaraf etmiştir.

Türklük üzerine yaptığı çalışmalarda Türk milletinin üstünlüğünü, ırkî özelliklerle birlikte İslam dininin Türk milletine kattığı şerefle açıklamış ve Türklüğün ancak İslam ile korunabileceğini söylemiştir. XX. yy Türkiye'sinde teknik olarak öne geçmiş olan Batı'ya hayran olan Türk gençlerinin, İslam'a saldırarak en kıymetli değerlerimizi hedef alan batılı zihniyeti taklit ederek İslam'a “*çöl dini*”, Kur'an-ı Kerim'e “*çöl kanunu*” demelerini çok ağır eleştirmiştir. Manevi değerlerine bu denli sahip çıkan İsmail Hâmi, Hz. Peygamber hakkında mesnetsiz olarak yaptığı açıklamalarıyla ise şaşkınlık uyandırmıştır. Hz. Peygamber'in doğum tarihi, peygamberlik tarihi hakkında yer alan bilgilerin genel kabulün aksine yanlış olduğunu

iddia etmesi ve O'nun mucizelerini “*hurafe*” olarak adlandırıp herhangi bir mucize göstermediğini söylemesi imanî noktada kendisini de sıkıntıya sokacak talihsiz açıklamalarıdır.

Yaşadığı dönemin doğal bir sonucu olarak kendisini siyasetin içerisinde bulan İsmail Hâmi, çeşitli dergi ve gazetelerde yazdığı yazılarda, vatanın içerisine düştüğü zor durumu ve bu durumdan kurtuluşun tek yolunun milli birlik ve beraberlik olduğunu sıkça işlemiştir. Milli bir şuur için çok çaba sarf eden İsmail Hâmi, Sivas Kongresi'nde mandanın gerekliliğini dillendirmesi heyet tarafından çok tepki almış, hayatının kalan kısmında türlü sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Milli mücadeleyi desteklerken kongre sırasında bir Amerikan mandasını talep ediyor olması bir tezat oluşturmuştur. Biz de eserlerinde ortaya koyduğu fikrî yapıya ve hayatının geneline bakarak manda talebinin olsa olsa memleketin içerisinde bulunduğu zor zamanların vermiş olduğu kötü psikoloji ile oluşmuş bir fikir olduğuna ihtimal veriyoruz.

Koyu milliyetçiliği ve dünya çapında tanınan tarihçiliğiyle İsmail Hâmi Danişmend'in hayatı, fikirleri ve eserlerini araştırıp oluşturduğumuz çalışmamızı faydalı olabilmesi temennisi ile burada noktıyoruz.

KAYNAKÇA

- Anar, Suat. "Gökalp Ziya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14: 134-137. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Aktepe, Münir. "Abdülhamid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 213-216 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Alagöz, Çağrı. "*Sultan Abdülaziz'in Kanlı Gömleği; 1876 Darbesi Üzerine Bir Çalışma*". Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014.
- Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1975.
- Aytepe, Oğuz. "Milli Mücadele'de Manda Sorunu Ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı". *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 24 (1999-2003): 475-486.
- Berki, Ali Himmet ve Osman Keskinöğlü. *Hatemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Bilgi, Nejd. "Mütareke Döneminde İsmail Hâmi (Danışmend) Tarafından Yayınlanan Memleket Gazetesi". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sy. 8 (1993): 131.
- Biyografya Türkiye Ünlüleri İnternet Ansiklopedisi*. "İsmail Hâmi Dânişmend", erişim 08 Nisan 2018, <http://www.biyografya.com/biyografi/10217>
- Ceniklioğlu, Mustafa. "İsmail Hâmi Danışmend'in Fikirleri: Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık". Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2018.
- Cevzîliler, Erkan. "Sivas Kongresi Divan ı Riyaset Katibi İsmail Hâmi Danışmend". *Atatürk Dergisi* 3, sy. 3(2003): 203-217.
- Cumhuriyet*. "Gençlik Dün Mâhud Tarih Kitabını Yaktı". 23 Temmuz 1955.
- Cumhuriyet*. "Gençlik Dün Mâhud Tarih Kitabını Yaktı". 23 Temmuz 1955.
- Cumhuriyet*. "Bir Tarih Kitabı Yakılıyor". 22 Temmuz 1955.
- Çetin, Fatma. "Bir Tarihçi Olarak İsmail Hâmi Danışmend'in Fikir Hayatı (1938-1950)". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014.
- Çetinsaya, Gökhan ve Buzpınar, Ş. Tufan. "Midhat Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 7-11. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Danışmend, İsmail Hâmi. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.
- Danışmend, İsmail Hâmi. *Batı Kaynaklarına Göre İslam Medeniyeti*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1989.
- Danışmend, İsmail Hâmi. *Garp Menba'larına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlakı*. İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961.
- Danışmend, İsmail Hâmi. *Garp Menba'larına Göre Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*. İstanbul: Hareket Yayınları, 1967.
- Danışmend, İsmail Hâmi. *Ali Suavi'nin Türkçülüğü*. y.y., y.e.y., 1942.

- Danişmend, İsmail Hâmi. *Destan ve Divan Edebiyatlarında İstanbul Sevgisi*. İstanbul: İstanbul'u Sevenler Grubu Neşriyatı, 1941.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu*. Konya: Milli Ülkü Yayınevi, 1978.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *Baltacı'nın Prut Zaferi*. İstanbul: İstanbul Yayınevi Matbaası, 1955.
- Danişmend, İsmail Hâmi. "Kurban Siyaseti", *Memleket*, 09 Nisan 1919.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *31 Mart Vakası*. İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi*. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği Yayınları, 1953.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *İstanbul Fethinin Medeni Kıymeti*. İstanbul: İstanbul Halk Basımevi, 1953.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *Türk Kahramanlarına Ermenilik İsnadı Nedeniyle: Tarih Kurumuna Açık Mektup*. İstanbul: İnanç Yayınları, 1945.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *İslam'ın Üstünlüğü*. İstanbul: Şebilürreşat Neşriyatı, 1959.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *Tarihi Hakikatler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *Garp Menba'larına Göre Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*. İstanbul: Hareket Yayınları, 1967.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi*, y.y., Bâb-ı Âli Yayınevi, 1960.
- Danişmend, Nazan. "Eğimli Sait Paşa Hatıratı Münasebetiyle: Abdulhamid'in 'Cemiyet-i Edebiyye'si", *Türklük Dergisi* 1, sy. 5 (1939): 398.
- Danişmend, İclâl. "Acı Bir Kayıp". *Milliyet*, 14 Nisan 1967, erişim: 12 Mart 2018, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=iclal%20dani%C5%9Fmend&isAdv=false>
- Demiray, Tahsin. "İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi ve Müellifi Hakkında". *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* 1. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1984.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1999.
- Duran, Mehmet Önder. "İsmail Hami Danişmend'in Milliyet Gazetesi Yazıları (1950-1952)" (Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi, 2014)
- Erdem, Hüseyin Suphi. "İsmail Hâmi Danişmend'de Medeniyet Tasavvuru ve Milliyet Problemi". *BEU. SBE.* 1, sy. 2 (2013): 71-88.
- Erol, Mine. *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*. Giresun: İleri Basımevi, Giresun, 1972.
- Fayda, Mustafa. "Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30: 479. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005
- Gencer, Ali İhsan. "Hüseyin Avni Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18: 526-527. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

- Göze, Ergün. *Mukayeseli İslam Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Köşebaşı Yayınları, 1971.
- Gülensoy, Tuncer. "İsmail Hâmi Danişmend". *Önasya Mecmuası* 2, sy. 21. Ankara: 1967.
- İbn Hişam. *H. Muhammed'in Hayatı (es-Siret'ün-Nebeviyye)*. Çev. İzzet Hasan ve Neşet Çağatay, 100. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.
- İbn İshak, Muhammed. *Siyer*. Der. Muhammed Hamidullah. Çev. Sezai Özel. 98. İstanbul: Akabe Yayınları, 1988.
- "İsmail Hâmi Danişmend". *Türk Ansiklopedisi*.20: 308. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, 1972.
- İğdemir, Uluğ. *Sivas Kongresi Tutanakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.
- İpşirli, Mehmet. "Hayrullah Efendi, İmâm-ı Sultânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 75-76. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Kitapçı, Zekeriya. "Türlere İlişmeyiniz!". *Tarih Ve Medeniyet*, sy. 46, (Ocak 1998): s. 52.
- Köymen, Ahmet Altay, "Büyük İlim Ve Fikir Adamı İsmail Hâmi Danişmend'in Ölümü Ve Düşündürdükleri". *Ön Asya Mecmuası* 2, sy. 21, (Mayıs 1967): 4-5.
- Küçük, Cevdet. "Danişmend İsmail Hâmi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 465-467. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Küçük, Cevdet. "İstiklal Mahkemeleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 363. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Küçük, Cevdet. "Abdülhamid II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 216-224. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Kur'an-ı Kerim.
- Merçil, Erdoğan. "Büveyhîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 496. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Milliyet*. "Atatürk'ten Bahsetmeyen Kitap Yakıldı". 23 Temmuz 1955.
- Ortaylı, İlber. "Sekiz Yıllık Saltanatı Bir Faciaydı". *Milliyet*. 13 Şubat 2010.
- Öz, Mehmet. "Merzifon". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 243. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Özaydın, Abdülkerim. "Danişmendîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8: 474. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Refik, Ahmed. *Anadolu'da Türk Aşiretleri*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, 16-25. Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Sarıçam, İbrahim. *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Seyyid, Eymen Fuâd. "Fâtımîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 737. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

- Tevetoğlu, Fethi. "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sy. 13 (1988): 185-186.
- Türkmen, Abdurrahman. *İsmail Hâmi Danişmend Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Mücadelesi ve Eleştiriler*. İstanbul: Kanes Yayınevi, 2015.
- Türkmen, İsmet. *İsmail Fâzıl Paşa Askeri-Siyasî Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)*. Ankara: Osmanlı Matbaacılık, 2015.
- Ulunay, Refi Cevdet. "İsmail Hâmi Danişmend". *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 1*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.
- Ulunay, Refi Cevdet. "Takvimden Bir Yaprak – İsmail Hâmi Danişmend". *Milliyet*, 14 Nisan 1967, erişim: 12 Mart 2018, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=takvimden%20bir%20yaprak%20C4%B0smail%20hami%20dani%20C5%9Fmend&isAdv=false>
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı ve Rıdvan Nafiz Edgüer. *Sivas Şehri*. Erzurum: y.e.y. 1928.
- Yınanç, Mükrimin Halil. *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1944.
- "Abdurrahman Şeref". Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 1: 24. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.
- "Ahmet Paşa Hezarpare". Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 1: 216. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.
- "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi". Türkler Ansiklopedisi. 6: 272-273. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- "Atatürk'ten Bahsetmeyen Kitap Yakıldı", *Milliyet*, 23 Temmuz 1955, erişim: 04 Ocak 2018, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Gtq9T33YerKAdQHi2lqesw_x3D_x3D_
- "Ateş Dansı ve Osmanlı Tarihi Kronolojisi". *Forum 3*, sy. 33 (01 Ağustos 1955): 7.
- "Cebesoy (Ali Fuat)". Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 5: 2237, 2238. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.
- "Cebir". *Cumhuriyet Ansiklopedisi*. İstanbul: Arkın Kitabevi, 1969.
- "Çetinkaya Ali". Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 5: 2659. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.
- "Danişmendliler". Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 6: 2877. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.
- "İradei Milliye". Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 11: 5746. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.
- "İstiklal Mahkemeleri". Türkler Ansiklopedisi. 16: 93. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- "Kemalettin Sami Paşa". Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 13: 6606. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.

- “*Mahmut Esat Efendi*”. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 15: 7672. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.
- “*Muhammed*”. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. 16: 8351-8353. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A. Ş. t.y.
- “*Muhammed*”. AnaBritannica Ansiklopedisi. 16: 277-279. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1989.
- “*Muhammed*”. Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi. 8: 4051-4053. İstanbul: Anadolu Yayıncılık. t.y.

EKLER

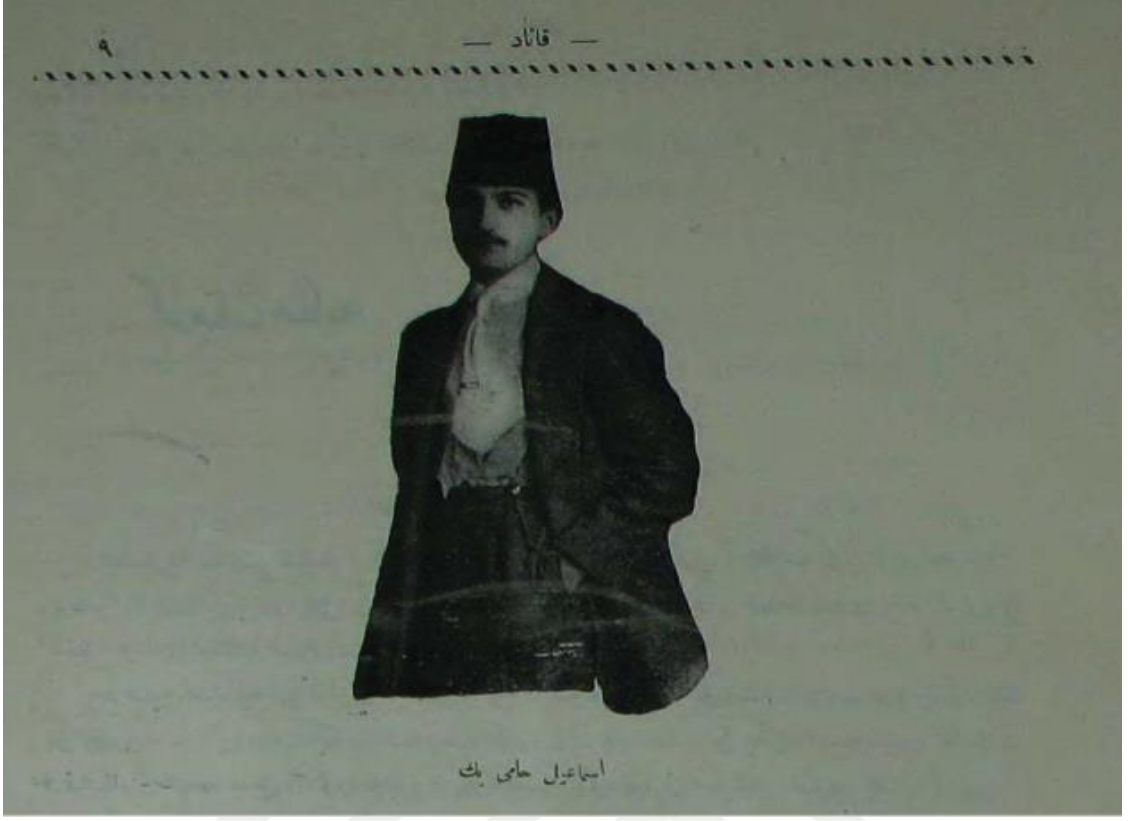
Ek-1: İsmail Hâmi Danişmend.

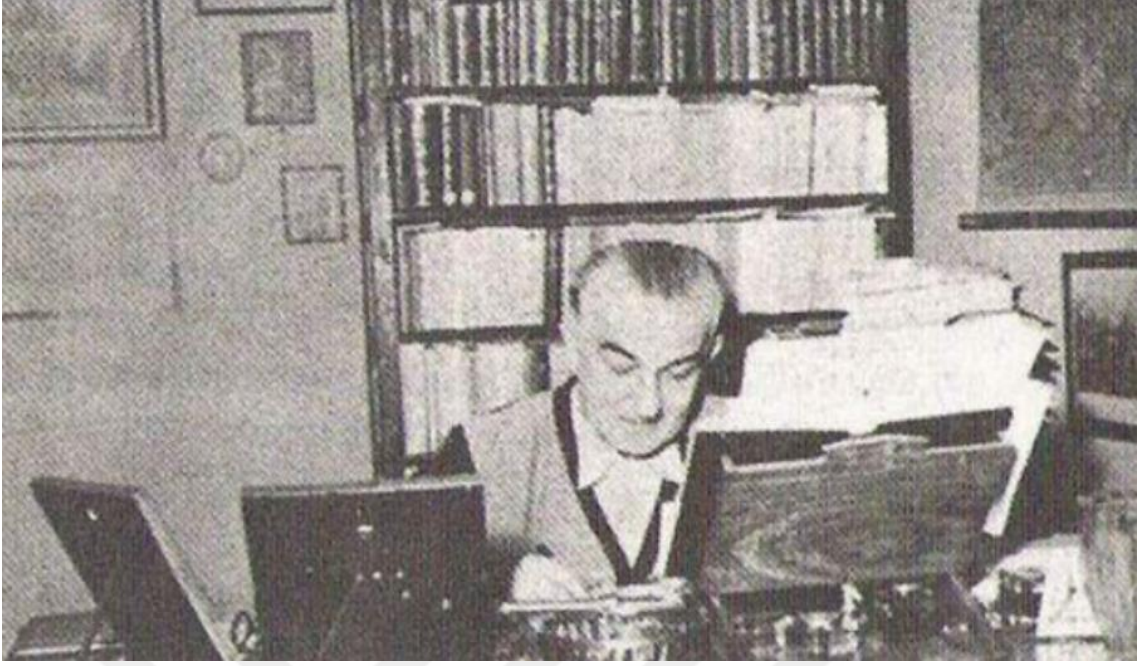
Ek-2: İsmail Hâmi Danişmend'in doğduğu yer olan Merzifon'u gösteren bir harita.

استاد بی وفا راتے انجان بلحاظ
حقیرانہ عرضتوں کو ۱۷ فروری ۱۹۷۱ء
کو تحریر کیا۔

Ek-3: İsmail Hâmi Danişmend'in kendi el yazısı ve imzası.

Ek-4: İsmail Hâmi Danişmend'in Mülkiye Mektebi yıllarına ait bir fotoğraf.

Ek-5: İsmail Hâmi Danişmend'in Şişli'de ki evinden bir kare.

ÇOK ACI BİR KAYIP

Malazgirt Savaşı kumandanlarından, Danişmendi Devleti kurucusu Ahmed Danişmend Gazi'nin torunu, İclâl Danişmend'in eşi, Türkân Savran'ın dayısı, nâdide ilim adamımız, kıymetli tarihçi,

İsmail Hâmi Danişmend

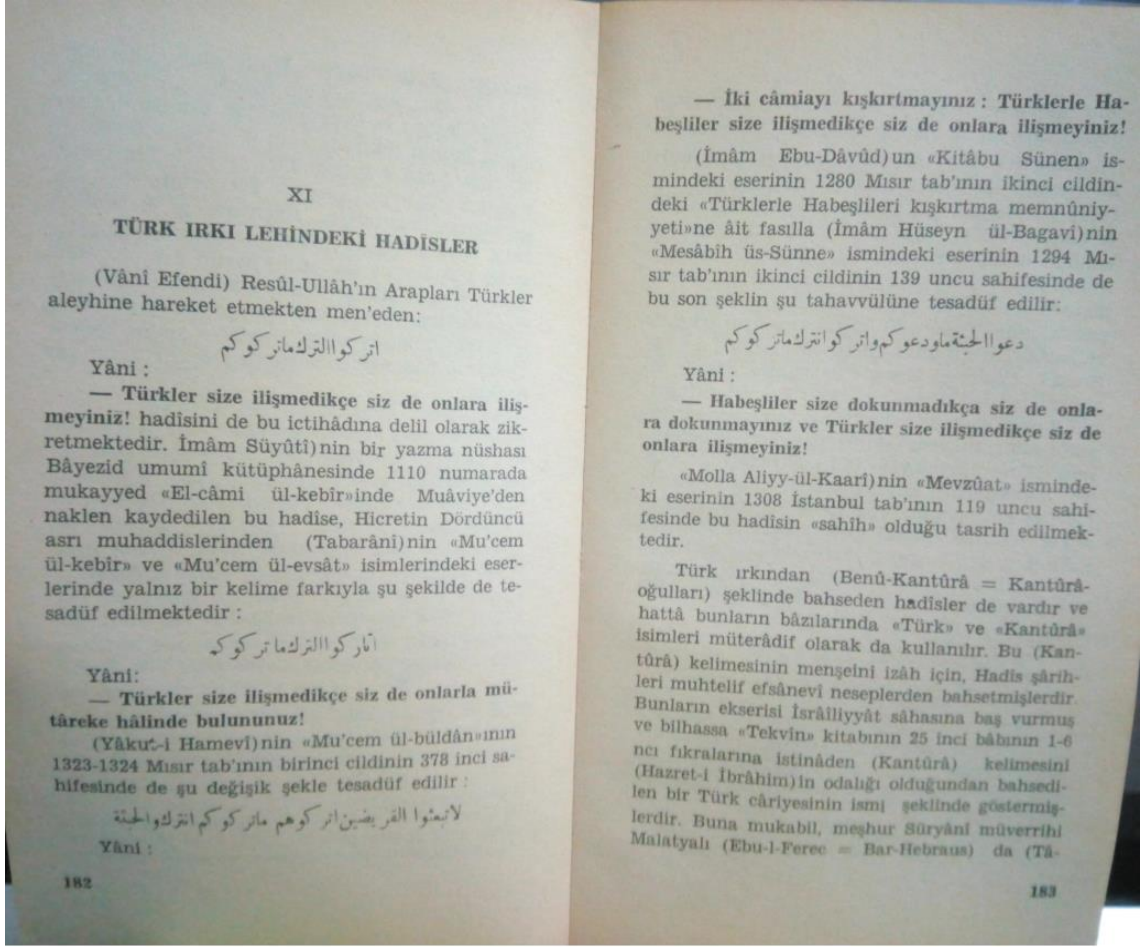
12 Nisan Çarşamba günü 23.10 da vefat etmiştir. Cenazesi 15 Nisan Cumartesi günü öğle namazından sonra Şişli Camiinden kaldırılarak Zincirlikuyudaki ebedi istirahatgâhına tevdi edilecektir. Hakkın rahmeti üs'üne olsun.

Çelenk gönderilmesesi rica olunur.

Eşi: İclâl Danişmend

Milliyet: 4398

Ek-6: 15 Nisan 1967 tarihli Milliyet Gazetesi'nin İsmail Hâmi Danişmend'in vefat haberi.

Ek-7: İsmail Hâmi Danişmend'in "Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu?" isimli kitabından konu işleyiş tarzına bir örnek.

١ - الحمد لله بنيت هذه تربة المنوره في ايام مولانا السلطان الاعظم
والخاقان المعظم السلطان ابن السلطان مراد ابن محمد ابن بايزيد خان
خلد الله

٢ - ملكه بأمر ولده وقرّة عينه سمى رسول الله صلى الله عليه وسلم
السعيد النجيب السلطان محمد چلبى اربط الله اطناب دولته بأوتاد

٣ - الخلود وشيد اركان عزه الى اليوم الموعود لوالدته المرحومة
سيدة الخواتين طاب ثراهما الفراغ في رجب القرد من شهر سنة ثلث
وخسين وثمانمائة ٨٥٣.

Bu kitabenin en büyük kıymeti, Fâtiḥ'in muhterem annesinin yukarıda gözden geçirdiğimiz ecnebi rivâyetlerinde iddiâ edildiği gibi İstanbul'da medfun olmayıp türbesinin Bursa'da bulunduğunu ve gene aynı ecnebi masallarında iddiâ edildiği gibi Hıristiyan olarak öldüğü için türbesi kapalı olmayıp Müslüman olduğunun kitâbe ile sâbit olduğunu artık hiç bir tereddüde imkân bırakmayacak bir kat'iyetle ortaya koymasındır. Yalnız kitâbede Hâtun'un ismi yoktur; fakat bu da yukarıda gördüğümüz gibi Bursa mahkeme sicillerinin 31, 201 ve 370 sayılı defterlerinin 35, 64 ve 40 ıncı sahifelerinde bulunmuştur : Fâtiḥ'in annesinin ismi «Hümâ-Hâtun»dur.

FÂTİH'İN TAHSİLİ: Fâtiḥ'in ana-dilinden başka Yunan, Lâtin, İtalyan, Fransız, Arap ve Acem dillerini bildiği rivayet edilir: Her halde Şark ve Garp kültürlerini cem'etmiş olduğu muhakkaktır; bilhassa Riyâziyye ile Felsefedeki büyük iktidârı son Bizans müverrihlerinin de f'itirafıyla sâbittir; bilhassa Balistik sâhasındaki keşifleri yeni topluluğun temel taşları sayılabilir. Fakat Fâtiḥ'in bu büyük kültürünü biraz geç tahsile başladığından, veliahtlığı zamanında valilikle bulunduğu Mağnisa'ya gönderilen hocalarla alay edip okumak istemediği için babasını me'yus ettiğinden bahsedilir! Rivayete nazaran o ru tahsile mecbur eden yegâne âmil, İkinci Murad'ın nihayet geniş salâhiyetlerle Mağnisa'ya gönderdiği büyük âlim Molla-Gürân'nin mehâbetidir. Taşköprülü-zâde Mehmet Kemâlüddin Efendi'nin «Târîh-i sâf» yahut «Tuhfet-ul-ahbâb» ismindeki eserinde bu nokta şöyle izah edilir :

Ek-8: İsmail Hâmi Danişmend'in "Fatih'in Hayatı ve Fetih Takvimi" isimli kitabında, Fatih Sultan Mehmet'in annesinin kabrinin nerede olduğunu gösteren kitabeyi sunarak yazılarını delillerle oluşturduğunu gösteren bir örnek.

